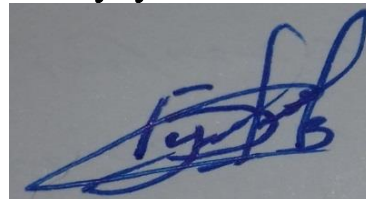

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

ВБД: 336.2 (575.3)

Бо ҳукуки дастнавис

БУРИЕВ ШОҲИН МУДДИНОВИЧ

**МУКАММАЛГАРДОНИИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ БОНКИИ
ТАШКИЛОТҲОИ МАБЛАҒГУЗОРИИ ХУРД ДАР ШАРОИТИ
МУОСИР**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ
доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи
ихтисоси 6D050900 – Молия
(6D050901-Молия, муомилоти пулӣ ва қарз)

Душанбе – 2025

Диссертатсия дар кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро гардидааст.

Рохбари илмӣ: **Сайфуров Кароматулло Файзуллоевич** – номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи қори бонкии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Хайрзода Шукрулло Қурбоналӣ** – доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент, ректори Донишгоҳи давлатии Данғара

Иқромӣ Нуриддин Қиём – номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, мудири кафедраи молияи Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибқории Тоҷикистон

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон**

Ҳимояи рисолаи диссертатсионӣ санаи «26» декабри соли 2025 соати 10:00 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.КОА-014 назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: 734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14, E-mail: faridullo72@mail.ru, телефони котиби илмӣ (+992) 935730010.

Барои шиносӣ бо матни рисолаи диссертатсионӣ ва автореферат метавон аз китобхонаи илмӣ Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ва сомонӣ расмӣ www.tgfeu.tj истифода намуд.

Автореферат «___» _____ соли 2025 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои иқтисодӣ

Убайдуллоев Ф.К.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Фаъолияти густурда ва пурсамари ташкилотҳои маблағгузори хурд ба чараёни рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ таъсири мусбат расонида, соҳаҳои афзалиятноки низоми хоҷагидорию метавонад таъвият бахшад. Айни замон ташкилотҳои маблағгузори хурд ҳамчун иштирокчиҳои фаъоли бозори хизматрасониҳои бонкӣ ба муштарӣ хизматрасониҳои гуногунро пешниҳод менамоянд, ки таҳкими минбаъдаи онҳо метавонад ба рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ замина гузорад. Тақмили фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд аз масоили махсуб мешавад, ки пешрафти муносибатҳои молиявӣ-қарзиро таҳким бахшида, дастрасии аҳолиро ба захираҳои қарзӣ ва маҳсулоти бонкӣ афзоиш медиҳад. Яъне ташкилотҳои маблағгузори хурд дар баробари дигар ташкилотҳои қарзӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ фаъолияти фароҳ доранд ва ба муштарӣ маҷмуи васеи маҳсулот ва хизматрасониҳои молиявиро пешкаш месозанд. Хусусияти хосси фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд дар он инъикос мегардад, ки ташкилотҳои мазкур маблағгузори хурдро амалӣ сохта, ҷихати рушди он консепсияи мушаххасро татбиқ менамоянд, ки на танҳо барои соҳибкории хурду миёна, балки барои иқтисодиёти миллии низ манфиатнок мебошад.

Дар ин замина, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд намудаанд, ки «...масъалаи таъмини саривақтии талаботи иқтисодиёт ба маблағгузорӣ, хусусан, қарздиҳӣ бояд ҳамеша дар меҳвари фаъолияти низоми молия ва бонкҳои кишвар қарор дода шавад. Зеро ҳар қадар ки аз ҷониби бонкҳо ва ташкилотҳои қарзӣ ба аҳоли ва субъектҳои хоҷагидор қарзҳо зиёд пешниҳод карда шаванд, суръати рушди соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва сатҳи зиндагии аҳоли ҳамон қадар баланд мегардад» [8].

Дар раванди таҳқиқот маълум шуд, ки айни замон фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд бо якчанд муаммоҳо, ба монанди: мавҷуд набудани захираҳои кофии молиявӣ, фарогирии аҳоли бо маҳсулотҳои бонкӣ, таъвияти сифати хизматрасониҳо, дастрасии аҳоли ба Интернет, қобили қабул набудани саводнокии молиявии аҳоли ва амсоли онҳо алоқаманданд, ки дар ҳоли сари вақт бартараф нагардидани онҳо рушди босуботи ташкилотҳои маблағгузори хурд ғайриимкон мебошад.

Дар робита ба гуфтаҳои боло метавон қайд намуд, ки аз ҷониби коршиносони ватанӣ ва хориҷӣ ба масоили тақмилдиҳии фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд ва аҳаммияти он дар иқтисодиёт камтар таваҷҷуҳ зоҳир гардидааст ва ин омил сабаб шудааст, то мавзуи мазкур мавриди пажӯҳиш қарор дода шавад. Аз ин лиҳоз, мубрамии мавзуи мазкур баланд арзёбӣ мегардад ва таҳқиқот дар ин самт метавонад аҳаммияти иқтисодии ташкилотҳои мазкурро боло бардорад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Вобаста ба масоили рушди хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд аз ҷониби

коршиносони соҳаи ватанӣ ва хориҷӣ корҳои илмӣ-таҳқиқотии назаррас ба анҷом нарасидааст.

Новобаста аз ин, дар самти низоми бонкӣ, аҳаммияти низоми бонкӣ дар рушди иқтисодиёт, сармоягузори бахши бонкӣ, аз ҷумла ташкилотҳои маблағгузори хурд ба соҳаҳои афзалиятноки иқтисодӣ, таҳқиқоти назаррасе аз ҷониби олимони ватанӣ: Ш. Раҳимзода, Раҳимов З.А., Умаров Х., Шарифзода Б.М., Ҳикматов У.С., Ризозода Т.Р., Иброҳимзода И.Р., Ҷӯраев Б.М., Султонов З.С., Комилов С.Ҷ., Ғаюров Ғ.Ҳ., Ғаниев Р.Ғ., Хайрзода Ш.Қ., Миразизов А.Ҳ., Қиличева М.М., Тағоев Ҷ.Ҳ., Имомализода Б.Б., Вазирзода Д.Р. ва дигарон ба анҷом расидаанд.

Ҳамчунин, дар рафти таҳқиқот асарҳои як қатор олимону иқтисоддонони хориҷие, ки ба ин самт баҳсида шудаанд, баррасӣ гардид. Истифодаи натиҷаҳои таҳқиқоти Лаврушин О.И., Гагиева О.Х., Иванов А.Н., Стоянова Е.С., Костерина Т.М., Шамрай А.А., Абышева А.В., Кох Ю.В., Малышев Е.А., Схададзе Н.В., Романов А.В., Жуков Е.Ф., Швед Д.Е., Моргоев Б.С., Юзович Л.И., Мокеева Н.Н., Гурянов С.А. ва дигарон дар самти мукамалгардонии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд ба мақсад мувофиқ мебошад.

Натиҷаи баррасии таҳқиқоти олимони мазкур нишон дод, ки баъзе муаммоҳои самти мукамалгардонии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд то ҳол ҳалли худро наёфтаанд. Бо ташаккули илму техника ва рақамгардонии иқтисодиёти кишварҳои ҷаҳон дар назди ташкилотҳои қарзӣ (аз қабилӣ: ташкилотҳои маблағгузори хурд) муаммоҳои наво ба вучуд омадааст, ки онҳо ҳалли худро талаб менамоянд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Мукамалгардонии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд яке аз роҳҳои мусоидат ба рушди иҷтимоӣю иқтисодии кишвар ба ҳисоб меравад. Бинобар ин, рисолаи диссертатсионӣ бо роҳи таҳқиқу баррасии стратегияву барнома ва консепсияҳои давлатии сатҳи миллӣ ва соҳавии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба мисли: Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026, Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (Консепсия 30.12.2019, №642 қабул шудааст), Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 таҳия гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот бо таҳқиқ, баррасӣ ва таҳкими хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд арзёбӣ гардида, дар ин замина рушди фаъолияти ташкилотҳои мазкур пешбинӣ шудааст.

Вазифаҳои таҳқиқот. Татбиқи мақсади гузошташуда аз иҷрои вазифаҳои зерин вобаста мебошад:

- баҳодихӣ ва пажуҳиши ҷанбаҳои назариявии моҳияти хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд;

- баррасии хусусиятҳои фарқкунанда, принципҳои ташкили хизматрасониҳои бонкӣ дар бозори маблағгузори хурд ва таҳқиқи асосҳои институтсионалии низоми маблағгузориҳои хурди ватанию хориҷӣ;

- мушаххасномаи мавқеи ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» дар низоми маблағгузори хурд, илова ба ин баррасии вазъи муосири фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд дар низоми маблағгузориҳо;

- арзёбии вазъи рақамикунонии ташкилотҳои маблағгузори хурд ва пешниҳоди роҳҳои ҳалли муаммоҳои ҷойдошта дар бозори маблағгузориҳои хурди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва баландбардории сифати маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои ташкилотҳои маблағгузори хурд.

Объекти таҳқиқоти диссертатсионӣ низоми хизматрасонии ташкилотҳои маблағгузори хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ мегардад.

Мавзӯи таҳқиқот муносибатҳои иқтисодиро дар бар мегирад, ки тибқи он доираи хизматрасониҳои ташкилотҳои маблағгузори хурд тақвир ёфта, сифати маҳсулоти коркардшуда баланд мегардад ва дар ин замина мавқеи ташкилотҳои маблағгузори хурд дар иқтисодиёт тақвият меёбад.

Фарзияи таҳқиқот дар он инъикос мегардад, ки бо таҳкими хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд бахши маблағгузори хурд рушд ёфта, аҳоли бо маҳсулотҳои бонкӣ таъмин мешаванд ва дастрасии соҳибкорон ба маблағгузори хурд афзун мегардад. Илова ба ин, мукамалгардонии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд дар баробари тақвияти сифати хизматрасониҳои бонкӣ, ҳамчунин ба беҳтарсозии сатҳи некуаҳволии аҳоли ва ниҳоятан ба рушди иқтисодиёти миллӣ мусоидат менамояд. Дар ин хусус, бо пешниҳоди роҳу усулҳои муосир ва мукамалгардонии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд дар назар аст, ки аҳамияти ин ташкилотҳо дар низоми иқтисодии кишвар боло рафта, мавқеи онҳо дар пешбарии сиёсати иқтисодӣ-иҷтимоӣ қавӣ мегардад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот аз қорҳои илмӣ-амалии олимону қоршиносони ватанию хориҷӣ дар бобати хизматрасониҳои бонкӣ ва маблағгузори хурд, гурӯҳбандии хизматрасониҳои ташкилотҳои маблағгузори хурд ва аҳамияти онҳо дар тақвияти равандҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, ташкилу танзими фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд, таҷрибаи ташаккулёбии низоми маблағгузори хурд дар кишварҳои хориҷа ва роҳҳои қорисозии он дар низоми маблағгузори хурди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайраҳо асос меёбад. Муаллиф дар мувофиқат бо таҳқиқотҳои дар сатҳи мазкур ҷойдошта маблағгузори хурдро ҳамчун пойгоҳи таҳқиқотӣ истифода намуда, мукамалгардонии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурдро бо роҳи рақамикунонии низоми коркард ва тақвили хизматрасониҳои мазкур тақвия намудааст.

Сарчашмаи маълумот дар чодаи таҳқиқоти илмӣ, ҳисоботҳои оморӣ ва сомонаҳои расмӣ Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон, Ассотсиатсияи ташкилотҳои маблағгузори хурди Тоҷикистон, Маркази миллии конунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ташкилотҳои маблағгузори хурди ватанию хориҷӣ, таҳлилу ҳулосаҳои институтҳои давлатӣ ва мақолаҳои олимони ватанию хориҷӣ оид ба мукамалгардонии хизматрасониҳои ташкилотҳои маблағгузори хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ дар самти танзим, назорат ва бартариятҳои ташаккули низоми маблағгузори хурд таҳқиқ шуда, дар асоси он механизмҳои мукамалгардонии фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурди ватанӣ коркард ва пешниҳод гардидааст.

Пойгоҳи таҳқиқот. Таҳқиқоти гузаронидашуда дар кафедраи фаъолияти гумрукии факултети молиявӣ ва иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар давоми солҳои 2021-2024 иҷро шудааст.

Навгони илмӣ таҳқиқотро баррасӣ, омӯзиш ва таҳқиқоти ҷанбаҳои назариявӣ амалии хизматрасониҳои ташкилотҳои маблағгузори хурд дар низоми маблағгузориҳо, тақмили хизматрасониҳои ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд дар шароити муносири иқтисодӣ ва коркарди роҳу усулҳои тақвияти он ташкил медиҳад.

Ҳангоми гузаронидани таҳқиқот муаллиф натиҷаҳои заруриро ба даст овардааст, ки онҳоро ба сифати навгониҳои илмӣ пешниҳод менамояд:

- пажӯҳиш ва баррасии асосҳои назариявӣ, консепсияҳо ва ҷанбаҳои методии моҳияти «ташкилотҳои маблағгузори хурд», «маблағгузори хурд», «хизматрасониҳои ташкилотҳои маблағгузори хурд», мушаххас карда шуда, шакл, намудҳо ва моҳияти иқтисодии маблағгузориҳои хурд дар асоси ақидаву фикри мактабҳои иқтисодӣ гуруҳбандӣ гардида, роҳу воситаҳои пешниҳоди маҳсулотҳои ташкилотҳои маблағгузори хурд пешниҳод гардидааст;

- ошкор гардидааст, ки маблағгузори хурд дорои хусусиятҳо ва принсипҳои вижа буда, бидуни риояи онҳо амалан татбиқи маблағгузориҳои хурд метавонад ба мушкилиҳо дучор гардад, бар замми ин, муҳимтарин принсипҳои маблағгузори хурд дар шароити муносири иқтисодӣ баррасӣ гардида, ҷанбаҳои вижаи он ҳамчун: ҳамгироии низоми маблағгузори хурд бо соҳибкорон, тартиб ва услуби пешниҳоди қарзҳои хурд, ба таври возеҳ таҳқиқ шуда, амалан иҷроиши он пешниҳод шудааст, инчунин, вобаста ба таҳқиқи таҷрибаи хориҷӣ муайян карда шуд, ки бидуни таҳкими асосҳои институтсионалӣ татбиқи самараноки фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд ғайриимкон мебошад, аз ҷумла: таҷрибаи Ҷумҳурии Беларус, Ҷумҳурии Гурҷистон, Ҷумҳурии Лаҳистон ва Федератсияи Русия собит намуд, ки тақвияти фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд аз таҳкими заминаҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, рушди хизматрасониҳои фосилавии бонкӣ, таъмини рушди интернет-бонкинг,

истифодаи чат-ботҳо, роҳандозии қарзҳо тариқи онлайн ва ба ин монанд амалҳо вобаста мебошад;

- вазъи муосири фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд таҳлил гардида, ошкор карда шуд, ки нишондиҳандаҳои молиявии ин ташкилотҳо тамоюли зиёдшавӣ дорад ва дар давоми солҳои 2016-2023 таносуби ҳаҷми қарзҳои хурди ташкилотҳои маблағгузори хурд нисбат ба қарзҳои умумии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17,3 то андозаи 20,9 фоиз зиёд шудааст, илова ба ин, истифодаи усулҳои риёзу иқтисодӣ имкон дод, ки алоқамандии нишондиҳандаҳои молиявии ташкилотҳои маблағгузори хурд нисбат ба маҷмуи маҳсулоти дохилӣ муқоиса шуда, мушаххас гардад, ки нишондиҳандаҳои мазкур байни ҳам алоқамандии мустақим дошта, болоравии нишондиҳандаҳои молиявии ташкилотҳои маблағгузори хурд метавонад ба рушди маҷмуи маҳсулоти дохилӣ таъсири мусбӣ расонад. Инчунин, фаъолияти ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» баҳогузорӣ шуда, бо истифода аз усулҳои риёзу иқтисодӣ дурнамои рушди фаъолияти ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» то соли 2030 коркард ва пешниҳод шудааст;

- тақмили низоми хизматрасониҳои ташкилотҳои маблағгузори хурд пешниҳод гардида, рушди технологияи инноватсионӣ, рушди инфрасохтори рақамӣ ва тақвияти заминаҳои қонунгузорӣ ҳамчун омилҳои калидӣ тавсия шуда, мушаххас гардидааст, ки омилҳои мазкур ба тақвияти фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд заминаи муносиб фароҳам оварда, самаранокии онро метавонад таъмин намояд, илова ба ин, ошкор карда шуд, ки дар шароити муосири иқтисодӣ зимни пешниҳоди хизматрасониҳо дар низоми маблағгузори хурд мушкilotи иқтисодӣ-ташкili ҷой дошта, мушкilotи зерин аз нуқтаи назари институтсионалӣ баҳогузорӣ шуда, имкониятҳои бартарафсозии мушкilotи ҷойдошта дар доираи фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд пешниҳод гардидааст.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Моҳияти иқтисодии истилоҳҳои «хизматрасониҳои бонкӣ» ва «мблағгузори хурд» гурӯҳбандӣ гардида, фарқият, аҳаммият ва зарурати истифодаи ин истилоҳот баррасӣ гардидааст.

2. Хусусиятҳо ва принципҳои пешниҳоди хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд дар муқоиса бо бонкҳои тиҷоратӣ ошкор карда шуда, заминаҳои институтсионалии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд муайян ва роҳҳои тақмилдиҳии он бо истифода аз таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ пешниҳод гардидааст.

3. Дар асоси таҳқиқот муайян гардид, ки маҷмуи маҳсулоти дохилӣ аз рушди нишондиҳандаҳои молиявии ташкилотҳои маблағгузори хурд то андозае вобастагӣ дорад ва ин вобастагӣ дар асоси усулҳои риёзу иқтисодӣ муайян гардида, мавқеи ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» дар низоми маблағгузори хурд баррасӣ ва дурнамои фаъолияти он коркард шудааст.

4. Мушаххас гардидааст, ки яке аз омилҳои умдаи фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд рақамикунонии хизматрасониҳои бонкӣ ба ҳисоб рафта, тартиби татбиқи он пешниҳод шудааст, инчунин чараҳои

фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд баррасӣ шуда, муаммоҳои ҷойдошта дар ин самт муайян ва баландбардории сифати хизматрасониҳо бо истифодаи усулҳои муосир таҳия гардидааст.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот. Аҳаммияти назариявии таҳқиқот ба концепсияҳо, назарияҳо ва таҳқиқоти олимони ватанию хориҷӣ асос ёфта, истифодаи қонунгузориҳо ва санадҳои меъёрию ҳуқуқии кишвар дар баҳши хизматрасониҳои бонкӣ низ аз мадди назар дур намондааст. Дар баробари ин, он натиҷаҳое, ки муаллиф дар раванди таҳқиқоти худ дар самтҳои гуногуни баҳши маблағгузори хурд ба даст овардааст, дар самти баррасии асосҳои назариявӣ методологӣ хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд ва муқаррарсозии роҳҳои минбаъдаи мукамалгардонии он шароити мусоид фароҳам оварда, натиҷаҳои бадастомадаро метавон дар оянда ҳамчун асосҳои назариявӣ амалӣ дар истеҳсолот ва илм истифода намуд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ бо таҳқиқи санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ, маълумотҳои омории Бонки миллии Тоҷикистон, ҳисоботҳои молиявӣ Ассотсиатсияи ташкилотҳои маблағгузори хурди Тоҷикистон, барномаҳо ва стратегияҳои миёнамуҳлату дарозмуҳлати рушд, концепсияҳои рақамикунонии иқтисодиёт, роҳу усулҳои баҳодиҳии самаранокии нишондиҳандаҳои молиявӣ ташкилотҳои маблағгузори хурд ва дигар маълумотҳои расмӣ асос ёфтааст. Натиҷаи таҳқиқоти анҷомёфта ва тавсияҳои амалии он имкон медиҳанд, то хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд мукамал гардида, раванди дастрасии аҳоли ба маҷмуи маҳсулот сода карда шавад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ бо гузаронидани таҷрибаҳо, дақиқии маълумотҳо, кифоя будани ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот ва интишорот тасдиқ мегардад. Хулоса ва тавсияҳо ба таҳлили илмӣ натиҷаи таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ асос меёбанд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи таҳқиқотӣ ба бандҳои зерини Шиносномаи феҳристи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 6D050901 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз мувофиқ мебошад: 9.3. Рушди инфрасохтори муносибатҳои қарзӣ, афзорҳо, шаклҳо ва методҳои муосири пешниҳоди қарз; 10.1. Ташаккули низоми бонкӣ ва инфрасохтори он дар шароити иқтисоди бозорӣ; 10.10. Инноватсияҳои молиявӣ дар баҳши бонкӣ; 10.18. Проблемаҳои мувофиқсозии ташаккул ва инкишофи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон; 10.22. Маҳсулоти нави бонкӣ: намудҳо, технологияи ташкил, тарзҳои татбиқ; 10.23. Проблемаҳои инкишофи ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ.

Саҳми шахсии доктарабӣ дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии доктараб дар он мебошад, ки бо роҳи таҳқиқи тавсияҳои назариявӣ ва амалии бозори хизматрасониҳои маблағгузори хурд ва арзёбии роҳҳои мукамалгардонии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, самтҳои иҷроӣ нақшаи диссертатсионӣ, аз

қабилӣ интиҳоби мавзӯ, гузоштани мақсад, мушаххассозии вазифаҳо, мубрами ва аҳаммияти мавзӯи интиҳобшуда аз ҷониби диссертант иҷро ва ҳулосаю тавсияҳои мушаххас пешниҳод гардидааст. Тавсияҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонанд дар татбиқи сиёсати маблағгузори хурд дар минтақаҳои кишвар, рушди баҳши маблағгузори хурд ва таъмини фаъолияти самаранокӣ низомӣ маблағгузори хурди кишвар истифода шаванд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳо ва нуқтаҳои асосии диссертатсия дар конференсиҳои илмӣ назариявӣ байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва ҳамчунин дар конференсиҳои ҳамасолаи ҳаёти устодон ва кормандони Донишгоҳи миллии Тоҷикистон баррасӣ гардидаанд. Нуқтаҳои муҳими таҳқиқотро диссертант дар конференсиҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар давоми солҳои 2021-2024 маъруза намудааст, аз қабилӣ: конференси байналмилалӣ илмӣ амалӣ дар мавзӯи «Механизмҳои таъмини устувории молиявӣ ташкилотҳои қарзӣ дар шароити саноатикунӣ ва иқтисодиёти инноватсионӣ» (Душанбе, ДМТ, 10-уми февралӣ соли 2023); конференси байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Рушди низомӣ бонкӣ ва рақамикунӣ баҳши молиявӣ» (Донишгоҳи давлатӣ Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, 19-20-уми декабри соли 2023); конференси ҷумҳуриявӣ илмӣ амалӣ дар мавзӯи «Финансово-кредитное регулирование развития инновационного предпринимательства в Таджикистане» (Душанбе, ДСРТ 10-уми майи соли 2022) ва ғайраҳо.

Интишор аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Дар доираи мавзӯи диссертатсионӣ муаллиф 16 мақола (дар ҳаҷми 10,1. ҷ.ҷ.) ба нашр расонидааст, ки аз он 5 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 11 мақолаи дигар дар маводи конференсиҳои байналмилалӣ ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ нашр шудаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз муқаддима, се боб, нӯҳ зербоб, ҳулоса, тавсияҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда ва замимаҳо иборат буда, он маҷмуъан 186 саҳифаи матнӣ компютериро ташкил медиҳад, ки дар он 41 ҷадвал, 12 диаграмма, 20 расм ва 4 замима оварда шудааст.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯи интиҳобшуда ва дараҷаи таҳқиқи он бо мақсад, вазифаҳо, объект ва мавзӯи таҳқиқоти илмӣ асоснок шуда, наwgониҳо ва нуқтаҳои муҳими рисолаи илмӣ муайян гардидааст.

Дар боби якум – «Асосҳои назариявӣ хизматрасониҳои бонкӣ дар ташкилотҳои маблағгузори хурд» мафҳум, моҳият ва аҳаммияти маблағгузори хурд дар иқтисодиёт, хусусиятҳо ва принсипҳои муқоисавӣ пешниҳоди хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд нисбат ба бонкҳо, ҳамчунин таҷрибаи кишварҳои хориҷа ва истифодаи самтҳои афзалиятноки он баҳри тақвияти ҷанбаҳои институтсионалии бозори хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурди ватанӣ, мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки маблағгузори хурд яке аз роҳҳои дастрасӣ ба хизматрасониҳои бонкӣ буда, он ба рушди иқтисодиёти кишвар мусоидат менамояд. Зеро, маҳз ташаккули маблағгузори хурд имконияти ҳалли як қатор муаммоҳои ҷойдоштаро дар иқтисодиёти кишвар меафзояд ва раванди тақвиятёбии муносибатҳои иқтисодӣ-молиявиро миёни субъектони хоҷагидорӣ суръат мебахшад. Ҳамчунин, дар диссертатсия асоснок шудааст, ки бо тақвияти низоми маблағгузори хурди ватанӣ, масъалаҳои камбизоатӣ, поён бурдани сатҳи бекорӣ, роҳандозии тақрористеҳсолоти васеъ ба воситаи маблағгузориҳои хурд, метавонанд ҳалли худро ёбанд.

Диссертант қайд менамояд, ки аз давраи пайдоиши маблағгузори хурд то ҳол, ақидаи олимону муҳаққиқон оид ба истилоҳи мазкур гуногун мебошад. Аз ин хотир, бо мақсади ба таври пурра муайян намудани моҳияти истилоҳи «маблағгузори хурд» зарур ҳисобида шудааст, то давраҳои ташаккулёбии истилоҳи мазкур мавриди таҳқиқ қарор дода шавад (нигаред ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. Давраҳои ташаккулёбии истилоҳи «маблағгузори хурд»

Моҳияти маблағгузори хурд	Манбаи маълумот
Давраи 1 (солҳои 1985-1995)	
Истилоҳи «маблағгузори хурд» ифодакунандаи хизматрасониҳо оид ба пешниҳоди қарзҳои хурд	
Маблағгузори хурд – ин чараёни пешниҳоди қарзҳои хурд ба муҳлати кӯтоҳ, вале бо пардохтҳои зуд-зуд мебошад.	[16, р.4].
Маблағгузори хурд – шакли қарздиҳии хурд, ки ба қарзгиранда дар ҳаҷми маблағҳои на он қадар калон бе ғарав ва бе зомин дода мешавад.	[2].
Давраи 2 (солҳои 1996-2005)	
Истилоҳи «маблағгузори хурд» ифодакунандаи чараёни расонидани хизматрасониҳои молиявӣ ба аҳолии сатҳи зиндагонияшон нисбатан паст (эҳтиёҷманд).	
Маблағгузори хурд – аз пешниҳоди қарзҳои хурд ба шахсони дорои даромади нисбатан паст иборат мебошад.	[6, с.13-14].
Маблағгузори хурд – раванди расонидани хизматрасониҳои молиявӣ ба аҳолии эҳтиёҷманд ва қашшоқ мебошад.	[11, с.31].
Давраи 3 (солҳои 2006-2011)	
Истилоҳи «маблағгузори хурд» ҳамчун ҷамъи хизматрасониҳои молиявӣ ба субъектони соҳибқарории хурд.	
Маблағгузори хурд – хизматрасониҳои хурди молиявие, ки дар шакли қарзҳои хурд ба аҳолии машғули растанипарварию чорводорӣ, ашхоси соҳиби микрокорхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, таъмирӣ, савдо ва дигар ашхосе, ки хоҳиши оғози ягон навъи машғулиятро доро мебошанд, ба шумор меравад.	[1, с.4].
Маблағгузори хурд – навъи фаъолият, ки ба расонидани доираи васеи хизматрасониҳои молиявӣ (қарзҳо, пасандозҳо, хизматрасониҳои ҳисоббаробаркунию ҳазинавӣ, суғурта ва ғайраҳо) ба хоҷагиҳои хонавода ва ташкилотҳои хурд алоқаманд аст.	[14, с.5].

Моҳияти маблағгузории хурд	Манбаи маълумот
Давраи 4 (аз соли 2012 то инҷониб) Истилоҳи муосир (такмилёфта)-и «мблағгузории хурд».	
Маблағгузории хурд – ифодакунандаи чараёни пешниҳоди хизматрасониҳои маблағгузории хурд ба тичорати хурд ва табақаҳои камдаромади аҳоли, мебошад.	[5, с.102].
Маблағгузории хурд – ин низоми пешниҳоди хизматрасониҳои молиявии дастрас ба доираҳои гуногуни аҳоли ба ҳисоб меравад.	[12, с.22].
Хулосаи муаллиф оид ба истилоҳи «мблағгузории хурд»	
Маблағгузории хурд – яке аз роҳҳои дастрасии номгуи мушаххаси амалиёту хизматрасониҳои бонкӣ ба аҳолии эҳтиёҷманд ва соҳибкорони хурду миёна бо мақсади мусоидат ба рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар мебошад.	[5-М, с.46].

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф дар асоси маълумотҳои зерин таҳия шудааст: [12, с.20-21; 7, с.83-90; 10, с.166-167].

Натиҷаи чадвали 1 нишон медиҳад, ки истилоҳи муосири «мблағгузории хурд» маҳз дар асоси ташаккулёбии давраҳои он ба миён омадааст. Дар ин асос, қобили зикр аст, ки аз давраи пайдоиши маблағгузории хурд то ҳол дар байни муҳаққиқон ақидаи ягонае оид ба истилоҳи мазкур ҷой надошта, дар таҳқиқоти қисме аз онҳо, ба монанди: П. Меагер, Лелар М. ва ғайраҳо, истилоҳи «мблағгузории хурд» дар шакли маҳдуд ҳамчун тартиби пешниҳоди қарзҳои хурд ифода гардидааст [6, с.13-14; 16, р.4]. Ҳолати мазкур аз нопурра будани шарҳи истилоҳи «мблағгузории хурд» шаҳодат медиҳад, чунки истилоҳи зерин гузашта аз таҳияи қарзҳои хурд, инчунин раванди таҳияи дигар хизматрасониҳоро, ба монанди: пасандозҳои хурд, суғртаи хурд ва ғайраҳо дар бар мегирад. Бояд қайд кард, ки маблағгузории хурд ҳамчун воситаи дастраскунандаи амалиёту хизматрасониҳои бонкӣ ба аҳолии эҳтиёҷманд ва соҳибкорони хурду миёна буда, таъсири он ба тақвияти вазъи иҷтимоию иқтисодии кишвар хеле зиёд мебошад. Алалхусус, дар шароити муосири иқтисодӣ, ки чараёни иқтисодиёти рақамӣ ташаккул ёфта, дар таҷрибаи бонкдорӣ вобаста ба зиёд шудани талаботи муштариён ва зиёд шудани субъектони иқтисодӣ шумораи хизматрасониҳои бонкӣ низ рӯз то рӯз афзун гардидааст, талаботи муштариён ба ташкилотҳои қарзӣ дар сатҳи аввал қарор гирифтааст. Ҳолати марбута, дар бозор ба пайдоиш ва тақвияти хизматрасониҳои нави бонкӣ, аз ҷумла: хизматрасониҳои фосолавии бонкӣ (интернет бонкинг, РС бонкинг ва ғайраҳо) мусоидат намудааст.

Гузашта аз ин, аз сабаби ҷой доштани рақобати шадид дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ, баррасӣ ва мушаххассозии хусусиятҳо ва принципҳои муқоисавии хизматрасониҳои бонкии ТМХ нисбат ба бонкҳо зарур ҳисобида шуд.

Вобаста ба ин, бо роҳи таҳлилу баррасии бозори хизматрасониҳои бонкӣ мушаххас гардид, ки ҳоло дар фаъолияти ТМХ баъзе хусусиятҳо ва принципҳои ҷой доранд, ки бо муайянсозии онҳо метавон мақоми ТМХ-ро дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ муайян намуд. Дар ин асос, дар

диссертатсия ба сифати чунин хусусиятҳо инъикос гардидааст: маҳдуд будани доираи хизматрасониҳои пешниҳодшавандаи бонкии ТМХ, баланд будани меъёрҳои ғоизи қарзӣ дар ТМХ, ҷой доштани маҳдудиятҳо дар ҳаҷми маблағҳои пешниҳодшавандаи қарзӣ ва асъори қарзӣ ва ғайраҳо.

Илова ба хусусиятҳои таҳқиқшуда ва тартиби мушаххасгардидаи гурӯҳбандии хизматрасониҳои бонкии ТМХ, инчунин дар ғайрияти ТМХ принципҳои махсусе дида мешаванд, ки онҳо чунинанд:

- таъмини субъектони соҳибкории хурду миёна ва аҳолии эҳтиёҷманд бо намудҳои мушаххаси хизматрасониҳои молиявӣ (алалхусус: бо қарзҳои хурд);

- аз нигоҳи молиявӣ дастгирӣ намудани соҳибкорони хурду миёна дар ҳудуди сармояи ҷалбгардида ва дарихтиёрдоштаи ТМХ;

- дар баробари ташаккулёбии тичорати муштарӣ, зиёд намудани ҳаҷми қарзҳои хурд ба онҳо ва дар асоси он таъмини давомнокии муносибат бо муштарӣ;

- аз ҷониби ТМХ дуруст муайяннамоии сарбории қарзӣ бо роҳи муқаррар кардани тартиби ба таври ҳиссаӣ баргардонии қарзҳо аз ҷониби муштарӣ;

- омили асосии боздорандаи рушди ғайрияти ТМХ норасоии технологияи ташкилӣ ва қобилияти кадрӣ ба ҳисоб меравад;

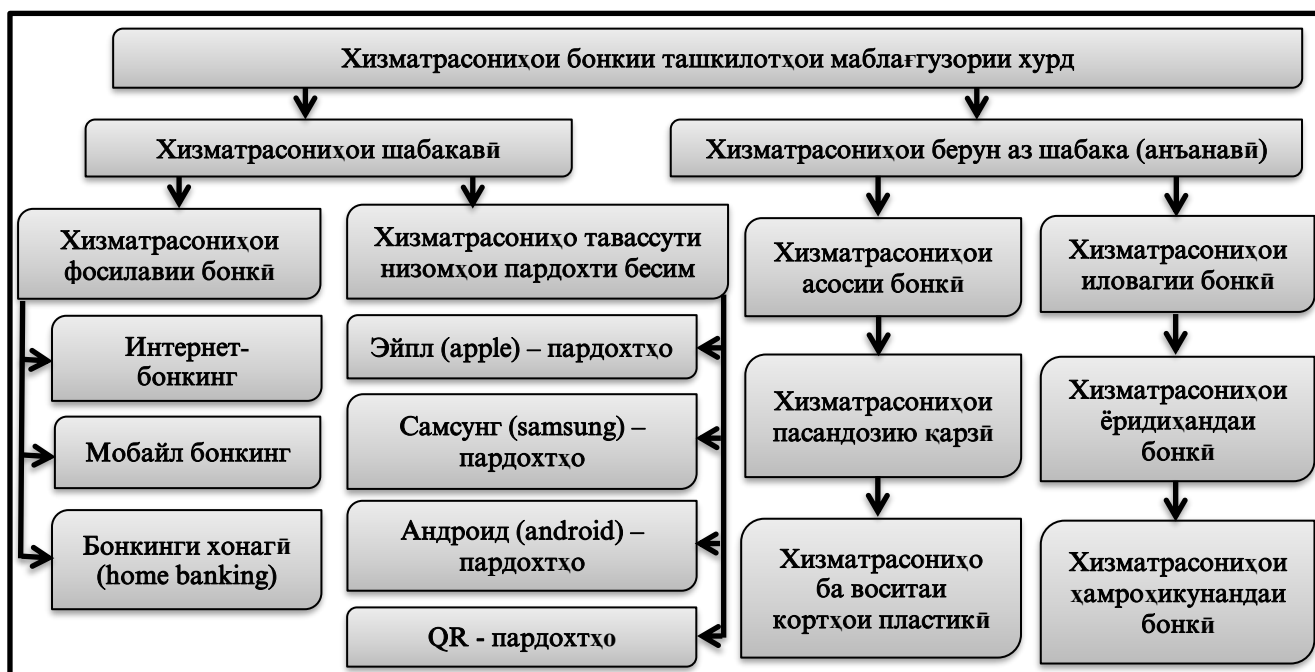
- зарурати ҷой доштани шаффофияти молиявӣ ва иттилоотӣ дар ғайрияти ТМХ;

- маблағгузори хурд дар ташкили ташкилотҳои молиявии доимӣ дар ҷойҳои муайян ҳавасманд аст;

- мутобиқнамоии ғайрият ТМХ ба тағйироти бозорӣ.

Дар баробари таҳқиқи хусусиятҳо ва принципҳои асосии ғайрияти ТМХ, ҳамчунин таҳлилҳо нишон дод, ки ҳоло вобаства ба ҷой доштани тамоюли рушди бозори технологияҳои муосир (ба монанди: бозори технологияҳои рақамӣ)-и бонкӣ давра ба давра хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд майл ба афзоиш ниҳодааст. Чунки дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ дараҷаи истифодаи навоариҳои муосир, ба мисли: терминалҳои пардохтӣ, замима-барномаҳои мобилии бонкӣ, низомии пардохтҳои бесим (масалан, QR–пардохтҳо), аз ҷониби ташкилотҳои маблағгузори хурд, афзуда, талаботи муштарӣ ба хизматрасониҳои муосири бонкӣ низ тақвият ёфтааст.

Натиҷаи таҳқиқот муайян сохт, ки ҳоло аз ҷониби ташкилотҳои маблағгузори хурд ба муштарӣ доираи васеи хизматрасониҳои бонкӣ пешниҳод гардида истодааст, вале гузашта аз ин, то ҳол муҳаққиқони ватанию хориҷӣ дар бобати гурӯҳбандии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд, ақидаи ягонае надоранд. Аз ин лиҳоз, бо ҳисоби омилҳои таҳқиқшуда (аз қабилӣ: хусусиятҳо ва принципҳои муқоисавии ғайрияти ТМХ, навоариҳои истифодашаванда дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва ғайраҳо), дар диссертатсия хизматрасониҳои бонкии ТМХ гурӯҳбандӣ гардида, натиҷаи он дар шакли расми 1 оварда шудааст.

Расми 1. Гурӯҳбандии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузории хурд

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Дар рафти таҳқиқот мушаххас гардид, ки агар ба сифати хусусиятҳои фарқкунандаи хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузории хурд нисбат ба бонкҳо: ҳаҷми маблағҳои қарзии пешниҳодшаванда, сохтори муштариён, дараҷаи танзим ва назорат, арзиши хизматрасониҳои бонкии пешниҳодшаванда ва ғайраҳо баромад намоянд, пас дастраснамоии захираҳои молиявӣ ба аҳолии эҳтиёҷманд ва субъектони соҳибкории хурду миёна яке аз принципҳои муҳими фаъолияти ташкилотҳои маблағгузории хурд дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ба шумор меравад.

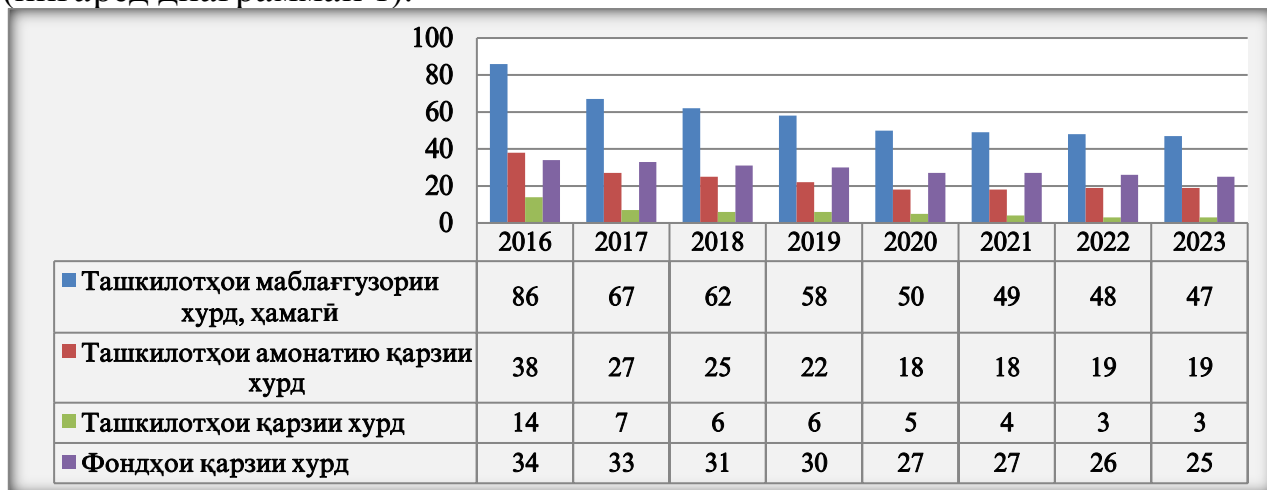
Таҳлили таҳқиқотҳои муҳаққиқони ватанию хориҷӣ дар самти гурӯҳбандии хизматрасониҳои бонкии ТМХ нишон дод, ки дар мувофиқат ба ҷой доштани омилҳои гуногун (аз қабилӣ: ташаккулёбии босуръати бозори технологияҳои бонкӣ, афзоиши шумораи истифодабарандагони шабакаҳои иҷтимоӣ ва ғайраҳо) гурӯҳбандии ягонаи хизматрасониҳои мазкур вучуд надорад. Аз ин рӯ, мо ҳолати муосири бозори хизматрасониҳои бонкии ТМХ-и кишварро таҳлил намуда, принципҳои пешниҳоди хизматрасониҳои бонкии ТМХ ва хусусиятҳои фарқкунандаи бозори марбутаро нисбат ба бозори хизматрасониҳои бонкҳои тичоратӣ, муайян сохтем. Гузашта аз ин, бо ёрии хусусиятҳо ва принципҳои мазкур хизматрасониҳои бонкии ТМХ аз нигоҳи муаллиф гурӯҳбандӣ карда шуд.

Дар мувофиқат бо таҷрибаи хориҷии такмилдиҳии хизматрасониҳои бонкии ТМХ бо роҳи тақвияти низоми институтсионалии бахши мазкур, дар таҳқиқот бартариятҳои рушди хизматрасониҳои бонкии ТМХ ва роҳҳои ташаккулёбии асосҳои институтсионалии он дар як қатор кишварҳои аз нигоҳи иқтисоди мутараққӣ ва рӯ ба инкишоф ба мисли: ИМА, Федератсияи Русия, Ҷумҳурии Беларус, Ҷумҳурии Лаҳистон,

Ҷумҳурии Гурҷистон, Ҷумҳурии Федеративии Олмон, Ҷумҳурии Аргентина ва Ҷумҳурии Федеративии Бразилия мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Вобаста ба ин, бояд қайд кард, ки тақвияти хизматрасониҳои бонкии ТМХ-и Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истифода аз таҷрибаҳои Ҷумҳурии Беларус, Ҷумҳурии Лаҳистон, Ҷумҳурии Гурҷистон ва ғайраҳо ба мақсад мувофиқ буда, истифодаи таҷрибаи кишварҳои мазкур дар рафти таҳияи барномаҳои давлатӣ, стратегияҳои миёнамуддату дарозмуддати рушд ва концепсияҳо оид ба мукамалгардонии хизматрасониҳои бонкии ТМХ муфид шуморида мешавад.

Дар боби дуум – «Таҳлил ва баҳодихии ҳолати муосири хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд дар низомии бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон» – вазъи муосири бозори хизматрасониҳои бонкии ТМХ дар низомии бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил шуда, дар натиҷа, нақши ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» дар рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ бо роҳи баҳодихии фаъолияти он муайян гардидааст, ҳамчунин бо таҳқиқи ҷанбаҳои мусбӣю манфии рақамикунонӣ, нақши рақамикунонии иқтисодиёт дар ташаккулёбии хизматрасониҳои бонкии ТМХ арзёбӣ шудааст.

Дар диссертатсия доираи мушаххаси нишондиҳандаҳои низомии маблағгузори хурди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми солҳои 2016-2023 таҳлил шуда, аҳамияти хизматрасониҳои бонкии ТМХ дар рушди иқтисодию иҷтимоии кишвар муайян гардидааст. Қайд гардидааст, ки ба сифати яке аз нишондиҳандаҳои муҳим, шумораи ТМХ баромад менамояд, зеро тағйирёбии он таъсири назарасеро ба рафтори муштариён мерасонад (нигаред диаграммаи 1).

Диаграммаи 1. Тамоюли тағйирёбии шумораи ташкилотҳои маблағгузори хурд дар давоми солҳои 2016-2023 (бо адад)

Сарчашма: бо истифода аз маълумотҳои зерин таҳия гардидааст: [3].

Мувофиқи диаграммаи 1 шумораи ТМХ, сол то сол кам шуда, дар натиҷа, он дар соли 2023 нисбат ба соли 2016 39 адад (аз он ҷумла: 19 адад ТАҚХ, 11 адад ТҚХ ва 9 адад ФҚХ) камтар мебошад. Сабаби асосии камшавии шумораи ташкилотҳои маблағгузори хурдро–ин аз шумора ба сифат гузаштани низомии бонкии кишвар ташкил меод, ки дар доираи он

ТМХ-е, ки ба таъсири давраи дуҷуми бӯҳрони молиявӣ ҷаҳонӣ ва пандемияи Covid-19 тоб оварда натавонистанд, иҷозатномаашон аз ҷониби БМТ бозхонд гардид.

Асоснок шудааст, ки яке аз нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти ТМХ-ро дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ, ҳаҷми маблағгузориҳои хурд (қарзҳои хурд) ташкил дода, бо гузашти вақт ҳиссаи он дар ҳаҷми қарзҳои умумии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тағйиротҳои назаррасе ноил шудааст. Илова ба ин, дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ба сифати яке аз нишондиҳандаҳои муҳими ТМХ ҳаҷми маблағгузориҳои хурд (қарзҳои хурд) баромад менамояд. Вобаста ба он, ки қарзҳои хурд дар тағйирёбии нишондиҳандаҳои макроиқтисодии кишвар нақши калидиро доро мебошанд, пас муқаррарсозии ҳиссаи қарзҳои хурд дар ҳаҷми қарзҳои умумии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз масъалаҳои муҳим ҳисобида мешавад (нигаред ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. Ҳиссаи қарзҳои ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд дар ҳаҷми қарзҳо дар низоми бонкӣ (бо млрд. сомонӣ)

Номгӯй	Солҳо								2023/2016 (бо фоиз)
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Ҳаҷми қарзҳои хурди ТМХ	1,70	1,70	2,07	2,13	2,06	2,50	2,98	3,72	218,8
Ҳаҷми қарзҳо дар низоми бонкӣ	9,82	8,51	8,68	9,70	10,88	11,97	13,58	17,84	181,7
Таносуб (бо фоиз)	17,31	19,98	23,85	21,96	18,93	20,89	21,94	20,85	3,54 б.ф.

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои [3].

Ҷадвали 2 инъикос менамояд, ки ҳиссаи қарзҳои хурди ТМХ дар ҳаҷми қарзҳои умумии низоми бонкии кишвар тамоюли гуногунро соҳиб буда, дар натиҷа, он дар баъзе давраҳо афзун ва дар давраҳои дигар коҳиш ёфтааст. Масалан, камшавии ҳиссаи қарзҳои хурди ТМХ дар ҳаҷми қарзҳои умумии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба соли 2020 рост омадааст, зеро дар давраи мазкур, ин нишондиҳанда ба 18,93% баробар гардидааст. Яке аз сабабҳои асосии чунин тамоюлро, камшавии шумораи ТМХ ташкил додааст (дар соли 2020, шумораи ТМХ ба 50 адад расида он нисбат ба соли 2016, 36 адад кам буд). Муқаррар гардидааст, ки яке аз омилҳои таъсиррасон ба ҳаҷми қарзҳои хурди ТМХ ин афзуншавии ҳаҷми дороиҳои ТМХ ба шумор меравад. Дар заминаи таҳлили адабиёти соҳавӣ дараҷаи таъсири дороиҳои ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд ба ММД-и кишвар баррасӣ шуда, мушаххас гардид, ки бо зиёдшавии ҳиссаи дороиҳои ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд дар ММД имкониятҳои зерин ба вуҷуд меоянд:

- табақаҳои гуногуни аҳоли бо захираҳои молиявӣ дастрас мегарданд;
- сатҳи некуаҳволии аҳоли беҳтар мегардад;
- бахши тичорат дар ҳудуди кишвар ташаккул меёбад;
- тақвияти сатҳи шуғл бо роҳи афзоиши ҷойҳои нави корӣ таъмин мегардад ва ғайраҳо (нигаред ҷадвали 3).

Чадвали 3. Тамоюли тағйирёбии ҳаҷми дороиҳои ТМХ дар давоми солҳои 2016-2023 (млн. сомонӣ)

Номгӯй	Солҳо								2023/2016 (бо фоиз)
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Дороиҳои ТМХ, ҳамагӣ	2,52	2,70	3,13	3,25	3,52	4,20	4,38	5,57	221,0
Дороиҳои низоми бонкӣ	21,19	20,93	21,20	21,98	26,31	22,41	28,08	37,68	177,8
Таносуб (бо фоиз)	11,89	12,90	14,76	14,79	13,38	18,74	15,60	14,78	2,89 б.ф.
ММД	54,47	61,09	68,84	77,35	82,54	98,91	115,73	130,79	240,1
Таносуб (бо фоиз)	4,62	4,41	4,55	4,20	4,26	4,24	3,78	4,26	0,36 б.ф.

Сарчашма: таҳияи муаллиф бо истифода аз [3].

Вобаста ба таҳлили анҷомёфта, метавон қайд кард, ки дар давоми давраи таҳлилӣ, дар ҳаҷми дороиҳои ТМХ тамоюли зиёдшавӣ дида шуда, ниҳоятан ҳаҷми он дар давраи мазкур, то андозаи 221,0 % афзоиш ёфтааст. Аммо дар баробари ин, новобаста аз он, ки дар давраи мазкур, ҳаҷми дороиҳои низоми бонкии кишвар низ рӯ ба афзоиш ниҳода, ниҳоятан он дар соли 2023 ба 37,68 млрд. сомонӣ баробар шуда бошад ҳам, вале дар ду давраи таҳлилӣ (аниқтараш: солҳои 2017 ва 2021) нишондиҳандаи мазкур ба камшавӣ майл намудааст. Таҳлилҳо нишон доданд, ки агар дар соли 2017 сабаби асосии коҳишёбии нишондиҳандаи мазкур дар камшавии ҳаҷми сандуқи қарзии ташкилотҳои қарзӣ ифода ёбад (дар соли 2017 нисбат ба соли 2016 ҳаҷми сандуқи қарзии ташкилотҳои қарзӣ 1,31 млрд. сомонӣ ё 13,4 банди фоизӣ кам гардидааст), пас дар соли 2021 ба камшавии ин нишондиҳанда, коҳишёбии ҳаҷми воситаҳои асосии ташкилотҳои қарзӣ (дар соли 2021 нисбат ба соли 2020 ҳаҷми воситаҳои асосии ташкилотҳои қарзӣ 2,59 млрд. сомонӣ ё 58,7 банди фоизӣ кам шудааст) мусоидат намудааст. Дар чунин ҳолат, дар давоми солҳои 2016-2023 саҳми ташкилотҳои маблағгузори хурд дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон тавонист аз 11,89% то ба андозаи 14,78% (ё 2,89 б.ф.) афзоиш ёбад. Илова ба ин, диссертант қайд менамояд, ки бо мақсади тоб овардан ба рақобатнокӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ, ба ТМХ сармояи зиёд зарур мебояд. Ин аст, ки ТМХ, ба ҷалби сармояи муваққатан озоди аҳоли машғул мешаванд, ки дар маҷмӯъ сармояи ҷалбкардашуда ва қарзии ТМХ, дар худ ҳаҷми уҳдадориҳои тавозунии ТМХ-ро инъикос менамоянд (нигаред чадвали 4).

Чадвали 4. Тағйирёбии сохтори уҳдадориҳои ТМХ дар давоми солҳои 2016-2023 (млн. сомонӣ)

Номгӯй	Солҳо								2023/2016 (бо фоиз)
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Уҳдадориҳои ТМХ, ҳамагӣ	1,68	1,85	2,16	2,21	2,45	2,98	3,08	4,05	241,1
Уҳдадориҳои низоми бонкӣ	15,69	15,21	15,29	15,75	19,13	17,34	23,73	30,32	193,2
Таносуб (бо фоиз)	10,71	12,16	14,13	14,03	12,81	17,19	12,98	13,36	2,65 б.ф.
ММД	54,47	61,09	68,84	77,35	82,54	98,91	115,73	130,79	240,1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Таносуб (бо фоиз)	3,08	3,02	3,14	2,85	2,96	3,02	2,66	3,09	0,01 б.ф.

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси:[3].

Натиҷаи таҳлил, гувоҳӣ медиҳад, ки дар баробари ба вуқӯъ пайвастании давраи дуҷуми бухрони молиявии ҷаҳонӣ ва таъсири пандемияи Covid-19, тамоюли зиёдшавии ҳаҷми уҳдадориҳои ТМХ ба назар расида, дар натиҷа дар соли 2023, ҳаҷми умумии он дар ҳудуди 4,05 млрд. сомонӣ қарор гирифтааст, ки он нисбат ба соли 2016 241,1% зиёд мебошад. Қобили қайд аст, ки ба зиёдшавии ҳаҷми уҳдадориҳои ташкилотҳои маблағгузори хурд аз як ҷониб афзоиши ҳаҷми пасандозҳои ташкилотҳои мазкур (дар давоми солҳои 2016-2023 аз 395 млн. сомонӣ то ба 1,45 млрд. сомонӣ ё ба андозаи 3,67 маротиба зиёд шудааст) ва аз ҷониби дигар, зиёдшавии ҳаҷми қарзҳои байнибонкӣ (ки дар давоми давраи таҳлили 11,9 маротиба афзун гардида, аз 142 млн. сомонӣ дар соли 2016 то ба 1,69 млрд. сомонӣ дар соли 2023 расидааст) мусоидат намудаанд. Илова ба ин, таҳлилҳо нишон доданд, ки таносуби байни уҳдадориҳои ТМХ нисбат ба ММД низ майл ба зиёдшавӣ намуда, ниҳоятан дар давоми солҳои 2016-2023 он ба андозаи 0,01 банди фоизи ташаккул ёфтааст.

Баъди таҳлили сохтори дороиҳо ва уҳдадориҳои ТМХ диссертант чунин хулоса намудааст, ки дар солҳои охир, дар нишондиҳандаҳои мазкур, суръати хуби рушдӣ ба дида мешавад, ки ҳангоми ҷой доштани чунин тамоюл, дар солҳои минбаъда ҳаҷми дороиҳо ва уҳдадориҳои ТМХ метавонанд боз ҳам афзоиш ёбанд.

Илова ба ин, дар диссертатсия сохтори сармояи худии ТМХ-и низоми бонкии кишвар, мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст (нигаред чадвали 5).

Чадвали 5. Тағйирёбии ҳаҷми сармояи худии ТМХ дар давоми солҳои 2016-2023 (млн. сомонӣ)

Номгӯй	Солҳо								2023/2016 (бо фоиз)
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Сармояи худии ТМХ, ҳамагӣ	0,84	0,85	0,97	1,04	1,07	1,22	1,30	1,52	180,9
Сармояи низоми бонкӣ	5,50	5,73	5,91	6,23	7,18	5,08	6,30	7,36	133,8
Таносуб (бо фоиз)	15,27	14,83	16,41	16,69	14,90	24,02	20,63	20,65	5,38 б.ф.
ММД	54,47	61,09	68,84	77,35	82,54	98,91	115,73	130,79	240,1
Таносуб (бо фоиз)	1,54	1,39	1,41	1,35	1,30	1,23	1,12	1,16	0,38 б.ф.

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф бо ёрии маълумотҳои [3].

Мувофиқи чадвали 5 дар давоми солҳои таҳлилий, тамоюли тағйирёбии ҳаҷми сармояи худии ТМХ мусбӣ буда, зиёдшавӣ дар ҳаҷми он дида мешавад. Масалан, агар дар соли 2016 ҳаҷми сармояи худии ТМХ ба 0,84 млрд. сомонӣ баробар шуда бошад, пас он дар соли 2023, 1,52 млрд. сомонино ташкил додааст, ки чунин ҳолат пеш аз ҳама аз беҳтар гардидани дараҷаи эътимодноки ва устувории молиявии ТМХ дар бозори молиявии кишвар далолат медиҳад. Дар баробари зиёд шудани ҳаҷми сармояи худии ТМХ, ҳиссаи он дар ҳаҷми сармояи низоми бонкии кишвар низ тамоюли

зиёдшавиро доро буда, ниҳоятан дар давоми давраи таҳқиқотӣ, ҳаҷми он то ҳудуди 5,38 банди фоизӣ афзӯн гардида, дар соли 2023 ҳиссаи он ба 20,65% баробар шудааст. Ҷиҳати мушаххаснамоии ҳиссаи сармояи худии ТМХ дар ММД-и кишвар таҳқиқот анҷом дода шуда, мушаххас гардид, ки дар тӯли давраи таҳлилӣ, таносуби мазкур ба коҳишбӣ майл намуда, дар натиҷа он аз 1,54% то ба андозаи 1,16% (яъне, 0,38 банди фоизӣ) коҳиш ёфтааст.

Ба фикри муаллиф омили муҳиме, ки метавонад ба ҷараёни фаъолияти ташкилотҳои мабалғгузори хурд таъсир расонад, меёри бозтамвил мебошад. Дар баробари дигар омилҳо, ба камшавии ҳаҷми қарзҳои хурди ТМХ меёри бозтамвили БМТ низ таъсир расонида метавонад. Зеро тағйирёбии меёри бозтамвил таъсири худро ба сандуқи қарзии ТМХ расонида, ниҳоятан ба тағйирёбии вазъи низоми бонкии кишвар мусоидат менамояд. Таҳлиҳо нишон медиҳанд, ки вобаста ба тағйироти назаррас дар меёри бозтамвили БМТ меёри мазкур дар соли 2023 ба 10% баробар гардида, дар натиҷа, он нисбат ба соли 2016, 2,5 банди фоизӣ кам мебошад. Яке аз сабабҳои асосии коҳиши меёри бозтамвили БМТ-ро камшавии сатҳи монетизатсия ташкил меод. Масалан, дар соли 2023 нисбат ба соли 2022, сатҳи монетизатсия 4,3 банди фоизӣ коҳиш ёфта, ба 30,2 % баробар гардидааст [15].

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки баҳри муайянсозии алоқамандии ММД аз нишондиҳандаҳои асосии ТМХ, зарурияти истифода намудан, аз матритсаи зарбҳои коррелятсияи ҷуфт ба миён меояд (ҷадвали 6).

Ҷадвали 6. Матритсаи зарбҳои коррелятсияи ҷуфт

	<i>Дороиҳои ТМХ, ҳамагӣ</i>	<i>Ҳаҷми сандуқи қарзии ТМХ</i>	<i>Уҳдадорҳои ТМХ, ҳамагӣ</i>	<i>Сармояи худии ТМХ, ҳамагӣ</i>
Ҳаҷми сандуқи қарзии ТМХ	0,9494			
Уҳдадорҳои ТМХ, ҳамагӣ	0,9970	0,9523		
Сармояи худии ТМХ, ҳамагӣ	0,9816	0,9176	0,9639	
ММД	0,9585	0,9090	0,9433	0,9713

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Мувофиқи матритсаи зарбҳои коррелятсияи ҷуфт, ММД ба тамоми нишондиҳандаҳои асосии ТМХ алоқамандии зич дошта, дар ин хусус метавон модели регрессияи маҷмӯиро таҳия намуд. Зеро, ҳамаи зарбҳо ба 1 бениҳоят наздик аст, ки он ифодагари алоқамандии зич доштани нишондиҳандаҳои таҳқиқшуда мебошад. Вале, аз сабаби ҷой доштани алоқамандӣ байни омилҳои новобаста, зарурати таҳияи модели регрессияи дуомила бо роҳи дар модели регрессияи маҷмӯи дохил накардани ду нишондиҳандаи новобаста (ба монанди: ҳаҷми сандуқи қарзии ТМХ ва уҳдадорҳои ТМХ) ба миён меояд. Барои тартиб додани муодилаи регрессионӣ аз усулҳои риёзӣ ва ё аз технологияи иттилоотии муосир истифода мебарем ва модели намуди

$$Y=a+b_1x_1+b_2x_2 \quad (1) - \text{ро}$$

тартиб медиҳем.

дар ин ҷо:

x_1 - дороиҳои ТМХ; x_2 -сармояи худии ТМХ.

Пас аз иҷрои алгоритми муайян, натиҷаҳои ниҳоии таҳлили регрессионии зерин ҳосил гардид (ҷадвали 7):

Ҷадвали 7.Натиҷаҳои ниҳоии таҳлили регрессионӣ

Натиҷаҳои ниҳой				
<i>Омори регрессионӣ</i>				
Зариби коррелятсияи маҷмӯӣ	0,971659352			
Зариби детерминатсия	0,944121897			
Зариби детерминатсияи меъёришуда	0,928156724			
Хатогии стандартӣ	6557,786378			
Миқдори мушоҳидаҳо	10			
Таҳлили дисерсионӣ				
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>
Регрессиявӣ	2	5086265012	2543132506	59,13634221
Бақиявӣ	7	301031935,3	43004562,18	
ҳамагӣ	9	5387296947		
	<i>Зариб</i> <i>(коэффитсиент)</i>	Хатогии стандартӣ	<i>t-омор</i>	<i>P-</i> <i>аҳамиятноки</i>
Аъзои озод	-30109,23213	9500,179485	-3,169332977	0,015722452
Дороиҳои ТМХ	4,436375887	14,79833501	0,299788854	0,773044536
Сармояи худии ТМХ	91,10226715	51,06760817	1,783954064	0,117613067

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Аз маълумотҳои ҳосилшудаи таҳлили регрессионӣ модели регрессияи маҷмӯиро чунин тартиб медиҳем:

$$Y = -30109,23 + 4,44x_1 + 91,1x_2 \quad (2)$$

Модели регрессияи маҷмӯӣ тавсифҳои хуби омори дошта барои таҳлил ва дурнамо тавсия дода мешавад.

Гузашта аз ин, дар диссертатсия асоснок шудааст, ки яке аз масоили мубрам дар раванди ташаккулёбии низоми маблағгузории хурд, фаъолияти пурсамари ТМХ дар алоҳидагӣ арзёбӣ мегардад. Ташкилотҳои маблағгузории хурд ҳамчун ҷузъи комилхукуки низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаҳорҷӯбаи қонунгузории амалкунанда фаъолияти худро роҳандозӣ намуда истодаанд. Бояд қайд кард, ки нақши ТМХ дар сармоягузории соҳаҳои афзалиятноки иқтисоди миллӣ назаррас буда, пешрафти хоҷагии халқро таъмин менамояд. Масалан, дар соли 2023 ҳиссаи қарзҳои ТМХ, ки ба иқтисодиёт равона гардидаанд, 4,93 млрд. сомони ро ташкил дода, нисбат ба соли 2020, 88,73% зиёд мебошад.

Дар ин асос, таҳлил ва баҳодиҳии фаъолияти яке аз ТМХ-и низомсози эҳтимоли (яъне, ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл»), ки дорои мавқеи устувор дар бозори хизматрасониҳои бонкии ватанӣ буда, дар самти коркард ва таҳияи хизматрасониҳои муосири бонкӣ қорҳои зиёдеро ба сомон расонида истодааст, ба мақсад мувофиқ мебошад.

Қайд гардидааст, ки ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» дар бозори маблағгузори хурди кишвар ҳамчун яке аз иштирокдорони фаъоли он баромад намуда, давра ба давра фаъолияти худро бо роҳи коркарди номгӯи зиёди амалиёту хизматрасониҳои бонкӣ васеъ намуда истодааст.

Барои муайян намудани мавқеи ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» дар низоми маблағгузори хурди ватанӣ, дар диссертатсия нишондиҳандаҳои молиявии он таҳлил гардида, натиҷаи таҳлил дар шакли ҷадвали 8 инъикос карда шудааст.

Ҷадвали 8. Таҳлили нишондиҳандаҳои асосии молиявии ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» (бо млн. сомонӣ)

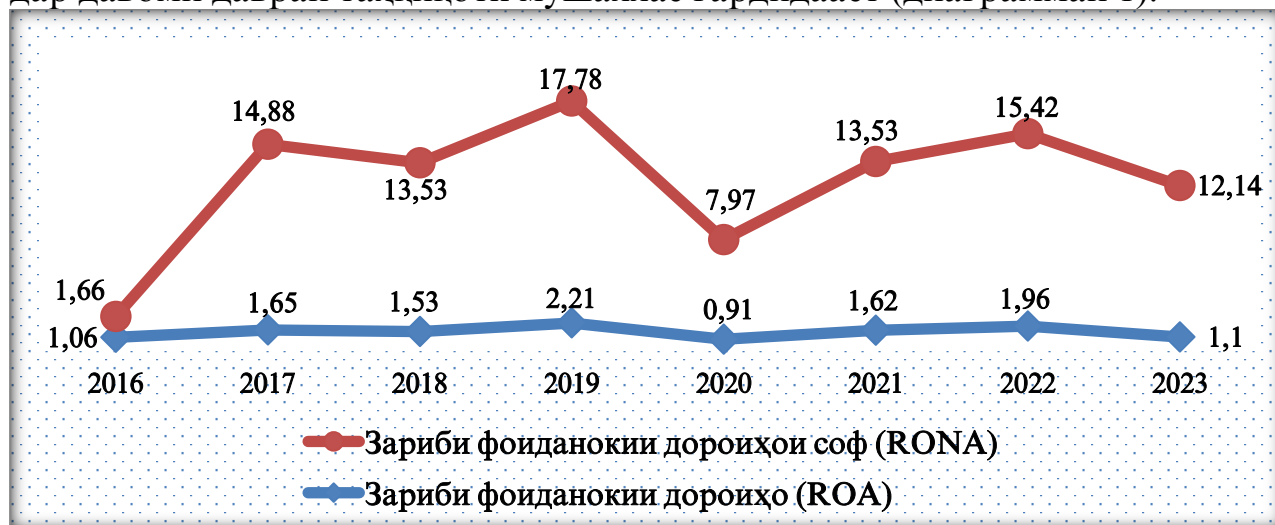
Номгӯӣ	Солҳо								2023/2016 (бо фоиз)
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Ҳаҷми дороиҳои ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл»	860,5	1064,5	1093,9	1156,3	1192,7	1357,1	1482,2	1855,5	216
Таносуб, нисбат ба дороиҳои ТМХ (бо %)	34,2	39,5	34,9	35,6	33,9	32,3	33,8	33,3	0,9 б.ф.
Ҳаҷми сандуки қарзии ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл»	602,0	691,7	794,8	894,4	869,1	1068,2	1253,8	1499,4	249
Таносуб, нисбат ба сандуки қарзии ТМХ (бо %)	35,4	40,8	38,9	42,1	42,2	42,8	42,0	40,3	4,9 б.ф.
Уҳдадориҳои ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл»	720,2	889,2	919,3	956,2	983,3	1126,6	1230,9	1545,3	214,6
Таносуб, нисбат ба уҳдадориҳои ТМХ (бо %)	42,9	48,2	42,5	43,3	40,2	37,8	40,0	38,2	4,7 б.ф.
Ҳаҷми умумии сармояи ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл»	140,3	175,2	174,6	200,2	209,4	231,3	251,3	310,2	221
Таносуб, нисбат ба сармояи ТМХ (бо %)	16,8	20,6	18,1	19,2	19,6	19,0	19,3	20,4	3,6 б.ф.

Сарчашма: муаллиф дар асоси маълумотҳои зерин тартиб додааст: [13].

Ҷадвали 8 инъикос менамояд, ки дар давраи таҳқиқотӣ, сохтори дороиҳои ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» ба тағйироти назаррас ноил

гардида, дар натиҷа, ҳаҷми он аз 860,5 млн. сомонӣ дар соли 2016, то ба андозаи 1,86 млрд. сомонӣ дар соли 2023 (ё 216 фоиз) зиёд шудааст. Вале новобаста аз ин, дар соли 2023, таносуби нишондиҳандаи мазкур, нисбат ба дороиҳои ТМХ, 33,3%-ро ташкил додааст, ки он дар муқоиса ба соли 2016, 0,9 банди фоизӣ кам мебошад. Нишондиҳандаи дигарро сандуқи қарзии ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» фаро гирифта, дар давраи таҳқиқотӣ ҳаҷми он, 249% афзоиш ёфтааст. Бо ҳисоби чунин тамоюл, таносуби ҳаҷми сандуқи қарзии ташкилоти мазкур, нисбат ба сандуқи қарзии ТМХ дар ҳудуди 4,9 банди фоизӣ (ё ин ки аз 35,4% дар соли 2016 то ба 40,3% дар соли 2023) афзун шудааст. Ҳамчунин, мувофиқи ҷадвали мазкур, ба ҳайси нишондиҳандаи дигар, ҳаҷми уҳдадориҳои ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» баромад намуда, он дар давраи таҳлилӣ аз 720,2 млн. сомонӣ, то ба андозаи 1,55 млрд. сомонӣ ташаккул ёфтааст. Аммо новобаста аз ин, ҳангоми назар намудан ба таносуби уҳдадориҳои ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» нисбат ба уҳдадориҳои умумии ТМХ мушоҳида намудан мумкин аст, ки ҳиссаи он аз 42,9% дар соли 2016 то ба андозаи 38,2% дар соли 2023 (ё 4,7 банди фоизӣ) коҳиш ёфтааст. Инчунин таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳаҷми сармояи ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» аз соли 2016 то соли 2023, 221 банди фоиз зиёд шуда, 310,2 млн. сомони ро ташкил додааст. Вобаста ба зиёдшавии ҳаҷми сармояи ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл», таносуби он нисбат ба ҳаҷми сармояи ТМХ-и кишвар, то ба андозаи 3,6 банди фоизӣ афзоиш ёфта, ниҳоятан он дар соли 2023, 20,4%-ро фаро гирифтааст.

Ҳамчунин дар диссертатсия бо истифода аз зарибҳои мушаххас дараҷаи ғоиданокии дороиҳо ва сармояи ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл», арзёбӣ гардидааст. Масалан, зимни арзёбии ғоиданокии дороиҳои ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл», зариви ғоиданокии дороиҳо (ROA) ва зариви ғоиданокии дороиҳои соф (RONA)-и ташкилоти марбута дар давоми давраи таҳқиқотӣ мушаххас гардидааст (диаграммаи 1).

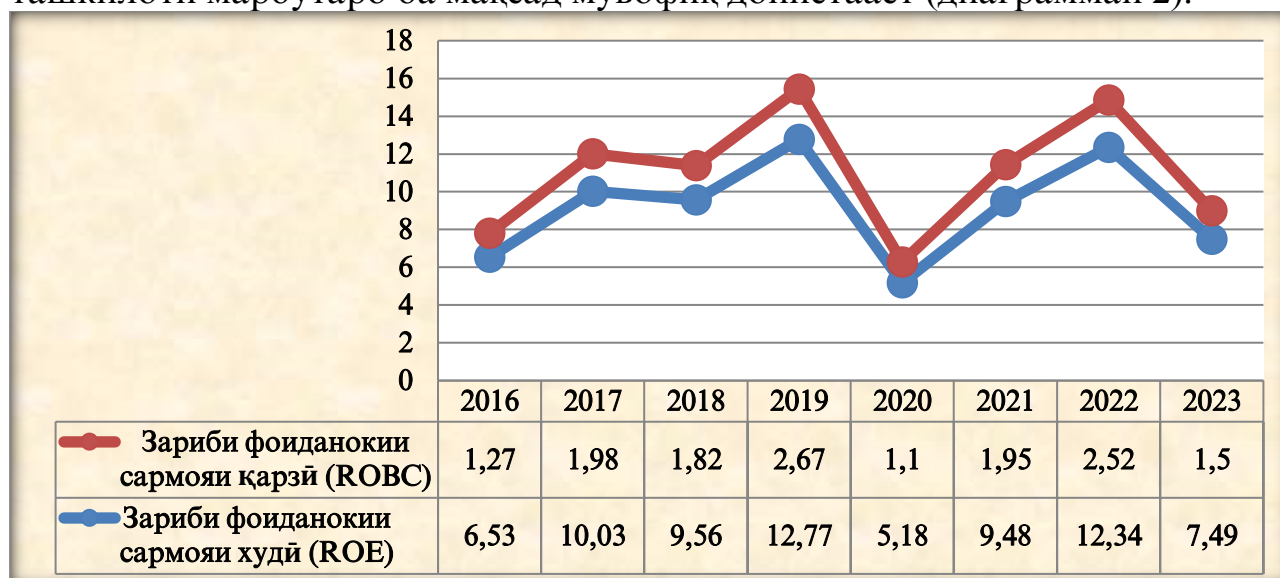

Диаграммаи 1. Тағйирёбии зариви ғоиданокии дороиҳо (ROA) ва зариви ғоиданокии дороиҳои соф (RONA)-и ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» дар давоми солҳои 2016-2023 (бо фоиз)

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси: [13].

Вобаста ба нишондодҳои диаграммаи 1, дар давоми солҳои 2016-2023 дар зарибҳои баррасигардида тамоюли ягонае дида намешавад. Зеро агар ҳолати нисбатан зиёдшавии зариби фойданокии дороиҳо (ROA)-и ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» ба соли 2019 рост омада бошад, пас ҳолати камшавии ин зариб ба соли 2020 асос меёбад, чунки дар ин давра зариби мазкур ба 0,91% расидааст. Дар баробари ин, дар зариби фойданокии дороиҳои соф (RONA)-и ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» тамоюли назарраси мусбӣ қой дошта, ниҳоятан он аз 1,66% дар соли 2016 то ба андозаи 12,14% дар соли 2023 афзоиш ёфтааст. Вале илова ба тамоюли мазкур, агар ҳолати камшавии зариби фойданокии дороиҳои соф (RONA)-и ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» дар соли 2016 (то андозаи 1,66%) ба назар расад, пас зиёдшавии он ба соли 2019 (то ҳудуди 17,75%) рост омадааст.

Баҳри муайян намудани дараҷаи истифодаи самаранокии сармояи ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл», диссертант зарурати баҳодиҳии зарибҳои фойданокии сармояи худӣ (ROE) ва сармояи қарзӣ (ROBC)-и ташкилоти марбутаро ба мақсад мувофиқ донистааст (диаграммаи 2).

Диаграммаи 2. Зариби фойданокии сармояи худӣ (ROE) ва зариби фойданокии сармояи қарзӣ (ROBC)-и ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» дар давоми солҳои 2016-2023 (бо фоиз)

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси: [13].

Диаграммаи 2 шаҳодати он мебошад, ки дар соли 2023 дараҷаи фойданокии сармояи худии ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» 7,49%-ро ташкил додааст, дар ҳоле, ки он дар соли 2016, ба 6,53% баробар шуда буд. Яъне чунин ҳолат гувоҳи он мебошад, ки дар соли 2023 фойданокии ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» зиёд шуда, дар натиҷа, он 7 сомонӣ 49 дирамро барои ҳар 1 сомонии сармояи худии ташкилот таъмин намудааст. Инчунин, хангоми азназаргузаронии диаграммаи 2 метавон ба хулосае омад, ки дар давраи таҳлилӣ сатҳи фойданокии сармояи қарзии ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» низ дар ҳаҷми 0,23 банди фоизӣ (яъне аз 1,27% дар соли 2016 то ба андозаи 1,5% дар соли 2023) афзоиш ёфтааст.

Гузашта аз ин, бо мақсади ояндабинии фаъолияти ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл», дар диссертатсия, маълумотҳои оморӣ болозикр бо истифода аз усулҳои риёзӣ-иктисодӣ баҳогузорӣ гардида, дурнамои нишондиҳандаҳои мазкур то соли 2030 муайян ва натиҷаи он дар шакли ҷадвали 9 таҳия карда шудааст.

Ҷадвали 9. Дурнамои рушди нишондиҳандаҳои молиявии ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл»

Солҳо	Ҳаҷми дороиҳо	Ҳаҷми сандуқи қарзӣ	Ҳаҷми уҳдадорӣҳо	Ҳаҷми умумии сармоя
2016	860,5	602	720,2	140,3
2017	1064,5	691,7	889,2	175,2
2018	1093,9	794,8	919,3	174,6
2019	1156,3	894,4	956,2	200,2
2020	1192,7	869,1	983,3	209,4
2021	1357,1	1068,2	1126,6	231,3
2022	1482,2	1253,8	1230,9	251,3
2023	1855,5	1499,4	1545,3	310,2
Дурнамо				
2025	1903,9	1606,6	1578,7	325,2
2026	2021,4	1724,3	1675,5	345,9
2027	2138,8	1842,0	1772,3	366,6
2028	2256,3	1959,7	1869,1	387,3
2029	2373,8	2077,4	1965,9	408,0
2030	2491,3	2195,1	2062,7	428,7

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф таҳия гардидааст

Ҳамин тавр, интизор шудан мумкин аст, ки ҳаҷми дороиҳои ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» дар соли 2030 метавонад ба 2,49 млрд. сомонӣ баробар шавад, агар омилҳои дигари таъсиррасон бетағйир бошанд.

Дар диссертатсия зарурати рақамикунонии фаъолияти ТМХ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ ва нақши он дар самти мукамалгардонии хизматрасониҳои бонкии ТМХ баррасӣ гардидааст. Аҳамияти иқтисодиёти рақамӣ дар он ифода меёбад, ки бо ёрии он усулҳои фаъолияти тижоратӣ тағйир ёфта, дар назди тамоми соҳаи тижорат имкониятҳои нав ба вуҷуд меояд. Дар баробари ин, иқтисоди рақамӣ метавонад рафтори истеъмолкунандагонро тағйир дода, баҳри онҳо шароити заруриро фароҳам оварад. Мавриди қайд аст, ки рақамикунонӣ навоариҳо меоварад, зеро бо рақамикунонии тижорат самтҳои мушаххаси он (истехсолот, маркетинг, фурӯш ва ғайраҳо) бо навоариҳои муосир таъмин мегарданд.

Исбот шудааст, ки бо рақамикунонии фаъолият, ТМХ имконияти бартарафнамоии як қатор норасоихоро ба даст меорад, аз ҷумла: коҳишдиҳии ҳаҷми хароҷотҳо (ба мисли: хароҷотҳои амалиётӣ), паст намудани арзиши амалиёту хизматрасониҳои бонкӣ, баландбардории самаранокии онҳо ва ғайраҳо. Аз ин рӯ, бо баррасии масъалаҳои мазкур,

ҳамчунин имконияту хатарҳои рақамикунонӣ барои ТМХ мушаххас гардидааст (нигаред ҷадвали 10).

Ҷадвали 10. SWOT–таҳлили дараҷаи таъсири рақамикунонӣ ба фаъолияти ТМХ

Афзалиятҳои рақамикунонӣ	Норасоии рақамикунонӣ
• ташаккулёбии самаранокии фаъолияти ТМХ; • афзоишёбии сифати маҳсулоту хизматрасониҳои бонкии ТМХ; • қулай гардидани чараёни коркард, ниғаҳдорӣ ва интиқоли доираи васеи маълумотҳо дар ТМХ; • беҳтар гардидани дастрасӣ ба инфрасохторҳои пардохтии ТМХ дар қаламрави кишвар; • ба вучуд омадани имконияти фаъолияти фосилавӣ дар назди ТМХ; • аз байн рафтани ҳуччатгузориҳои қоғазӣ вобаста ба истифодаи технологияҳои муосир дар фаъолияти ТМХ.	• дастрас набудани хизматрасониҳои фосилавии бонкии ТМХ дар минтақаҳои дурдасти кишвар; • нисбат ба калонсолон мавҷуд будани мушкилӣ дар самти истифода аз маҳсулотҳои онлайнӣ ва воситаҳои технологияи ТМХ; • норасоии мутахассисон дар самти кор бо технологияҳои иттилоотии ТМХ.
Имкониятҳои рақамикунонӣ	Хатарҳои рақамикунонӣ
1. Суръати баланди рақамикунонӣ, ба коркарди доимии маҳсулотҳои бонкии ТМХ мусоидат менамояд. 2. Сифати маҳсулотҳои бонкии ТМХ, амалиётҳо ва хизматрасониҳои бонкии таҳияшавандаи онҳо, беҳтар мегардад. 3. Рақамикунонӣ барои нигоҳ доштани иттилоот дар низомҳои гуногуни онлайнӣ ТМХ, ки хавфи талафи онро кам менамояд, мусоидат мекунад. 4. Рақамикунонӣ имконияти мукамал гардонидани қонунгузориҳоро оид ба меъёрҳои истифодаи иттилоот, таъмин менамояд. 5. Имконияти паҳн гардидани маҳсулоту хизматрасониҳо на танҳо дар бозорҳои дохилӣ, балки дар бозорҳои берунии ТМХ низ ба вучуд меояд. 6. Ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ба фаъолияти ТМХ ва дар асоси он зиёд шудани шумораи ҷойҳои корӣ ва ғайраҳо.	1. Аз байн рафтани доираи мушаххаси мутахассисот дар ТМХ ва дар асоси он ташаккулёбии сатҳи бекорӣ. 2. Дастрасии беиҷозат ба иттилоот ва дигар таҳдидҳои киберамнияти (афзоиши ҳамлаҳои ҳакерӣ) дар ТМХ. 3. Зиёдшавии эҳтимолияти сар задани хатогиҳои техникӣ дар самтҳои мушаххаси фаъолияти ТМХ. 4. Сатҳи пасти маърифати аҳоли дар самти кор бо технологияҳои рақамии ТМХ. 5. Мавҷуд набудани инфрасохтори зарурии рақамӣ дар низоми маблағгузориҳои хурди Ҷумҳурии Тоҷикистон. 6. Норасоии кадрҳои тахассуснок дар ҷодаи кор бо технологияҳои рақамии ТМХ. 7. Қой надоштани заминаҳои мукамали қонунгузорӣ ва талаботу меъёрҳои мушаххас дар бахши чамъоварӣ, коркард ва истифодаи маълумот дар ТМХ.

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Ҳамчунин, исбот гардидааст, ки ҳоло дар бозори хизматрасониҳои бонкии ватанӣ ширкатҳои алоқаи мобилӣ ба яке аз рақибони асосии ташкилотҳои қарзӣ табдил ёфта, дар чунин ҳолат, ТМХ-ро зарур аст, то ки ҳар чӣ зудтар фаъолияти худро рақамӣ созанд, зеро, дар ҳолати сари вақт рӯй наовардан ба табодуллоти рақамӣ, ширкатҳои алоқаи мобилӣ,

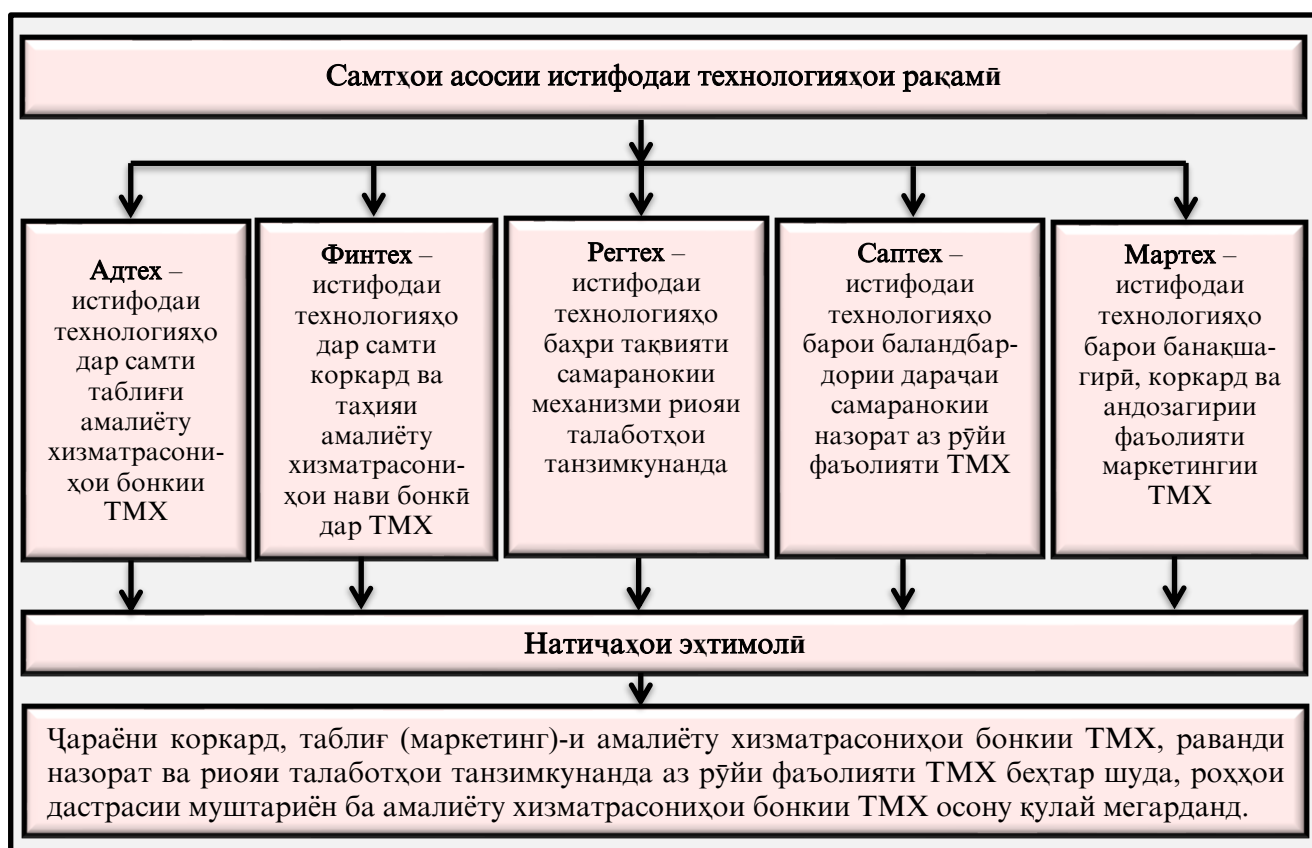
метавонанд мавқеи ТМХ-ро дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ маҳдуд намоянд.

Дар боби сеюм - «Самтҳои афзалиятноки тақвияти хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд» механизми тақвияти чараёни рақамикунонии фаъолияти ТМХ тавсия дода шудааст; роҳҳои ҳалли муаммоҳои бозори хизматрасониҳои бонкии ТМХ муқаррар гардида, баҳри баҳодиҳии дақиқ ба сифати хизматрасониҳои бонкӣ, ба ТМХ истифодаи усулҳои мушаххас тавсия гардидааст. Вазъи муосири иқтисодӣ, бо ташаккулёбии муҳити техникаю технологӣ ва ҳамчунин дар баробари зиёдшавии шумораи истифодабарандагони барномаҳои онлайнӣ дар сатҳи миллӣ ва ҷаҳонӣ шароити заруриро пайдор намудааст, ки он дар ояндаи наздик ба афзоиши ҳиссаи ТМХ-и рақамӣ мусоидат хоҳад кард.

Барои тақмилдиҳии чараёни рақамикунонии фаъолияти ТМХ нақши муҳимро инфрасохтори рақамӣ бозида, он аз маҷмуи техникаю технологияҳои иборат мебошад, ки тавассути онҳо на танҳо амалиёту хизматрасониҳои рақамии ТМХ коркард ва пешниҳод мегарданд, балки ба воситаи онҳо, чараёни коркард, нигоҳдорӣ ва интиқоли маълумотҳо хеле осон мегардад. Чунин ҳолат шаҳодати он аст, ки бе ҷой доштани инфрасохтори зарурии рақамӣ эҳтимоли рақамигардии фаъолияти ТМХ хеле паст мешавад.

Дар шароити иқтисодиёти рақамӣ вобаста ба афзоиши шумораи истифодабарандагони технологияи муосир ва ташаккулёбии савдои онлайнии амалиёту хизматрасониҳои бонкӣ, рақамисозии фаъолияти ТМХ ба яке аз масъалаҳои муҳим табдил ёфтааст. Зеро, ТМХ-е, ки сари вақт ба табадуллотии рақамӣ рӯй намеоранд, пас онҳо ба хавфи аз даст додани мавқеи худ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ, рӯ ба рӯ мегарданд. Дар ин асос, ТМХ-ро зарур аст, ки на танҳо ба масъалаи рақамикунонии фаъолият, балки ба масъалаи тақмилдиҳии раванди он низ, диққати ҷиддӣ зоҳир намоянд.

Дар ин бобат, дар диссертатсия инфрасохтори рақамӣ ҳамчун омили тақвиятдиҳандаи фаъолияти ТМХ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Қайд гардидааст, ки ҳоло инфрасохтори муосири рақамӣ дар қаламрави кишвар вобаста ба афзоиши унсурҳои таркибии он, ба мисли: ташкилшавии бозорҷойҳо, Бюрои қарзӣю иттилоотии Тоҷикистон, Маркази миллии протсессингии интиқоли маблағҳо, Шурои зехни сунъии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайраҳо мавриди ташаккул қарор дорад. Ҳамзамон исбот шудааст, ки бо ҳисоби тақвияти инфрасохтори рақамӣ, дар назди ТМХ имконияти ҷорӣ сохтани технологияҳои мушаххаси рақамӣ дар самтҳои алоҳидаи фаъолият ба вуҷуд омадааст. Истифодаи мақсадноки технологияи рақамӣ на танҳо дар чараёни коркард ва пешниҳоди маҳсулотҳои ташкилотҳои маблағгузори хурд таъсири мусбӣ дорад, балки инчунин метавонад бо роҳи таҳкими механизми танзим ва назорати фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд ба самаранокии низоми маблағгузори хурди кишвар мусоидат намояд (нигаред расми 2).

Расми 2. Самтҳои муосири истифодаи технологияҳои рақамӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Илова ба ин, нақши давлат дар тақвияти рақамикунонии фаъолияти ТМХ бараъло баҳогузори гардида, исбот шудааст, ки ҳоло дар сатҳи давлат як қатор концепсияву барнома ва стратегияҳои мушаххасе қабул гардидаанд, ки дар амал татбиқ гардидани онҳо, заминаи муҳимро ҷиҳати мукамалгардонии чараёни рақамисозии фаъолияти ТМХ фароҳам меоваранд.

Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки бо амалигардии ҳадафҳои Концепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (КИРҶТ) имконияти ҳалли масъалаҳои зерин ба вуҷуд меояд [4, с.3-15]:

- инфрасохтори муосири рақамӣ такмил ёбад;
- хизматрасониҳои рақамии бонкӣ, бо роҳи таъсиси дата-марказҳо дар ҳудуди кишвар тақвият ёбанд;
- сатҳи таъмини амнияти иттилоотӣ, кибер-беҳатарӣ ва технологияҳои абрӣ, беҳтар гардад;
- алоқаи фарохмавҷ дар тамоми минтақаҳои кишвар бо нархҳои дастрас таъмин гардад;
- вазъи технологияҳои молиявӣ, интернет-бонкинг, пардохтҳои электронӣ ва таблиғоти интернетӣ ташаккул ёбанд.

Дар баробари ин, аини ҳол, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (СМР) амал менамояд, ки дар стратегияи мазкур, ба масъалаи рақамигардии фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд, диққати муҳим дода шуда, самтҳои афзалиятноки зерин инъикос гардидаанд [9, с.71-75]:

1. Бехтар гардидани дастрасии минтақаҳои дурдаст ба хизматрасониҳои бонкии ТМХ, бо роҳи воридшавии хизматрасониҳои марбута ба барномаҳои мобилӣ.

2. Арзиши шабакаҳои интернетӣ ба муштариён дастрас гардад.

3. Раванди коркард ва пешниҳоди хизматрасониҳои бонкии ТМХ бо истифода аз технологияҳои рақамӣ ба роҳ монда шаванд.

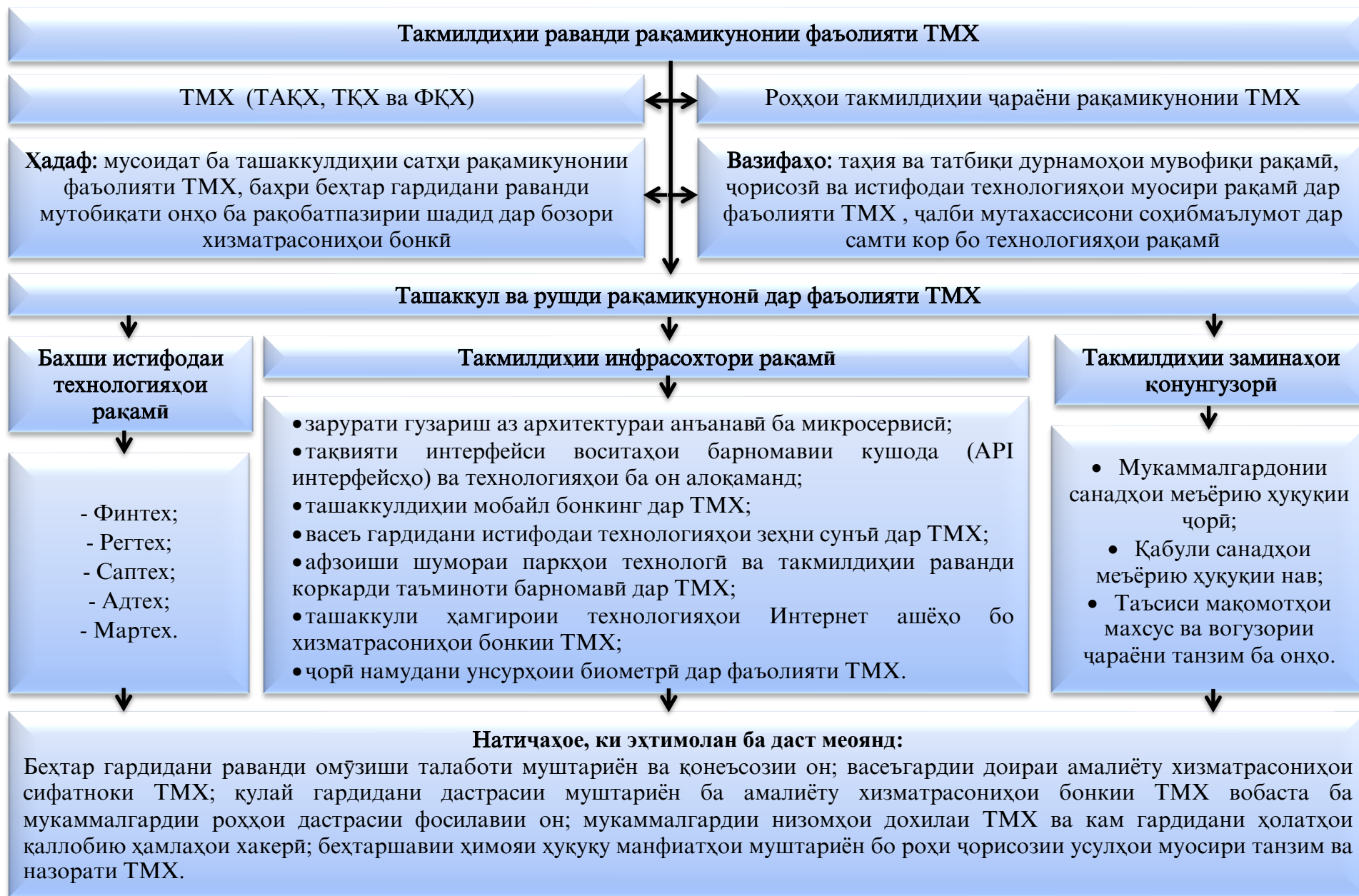
4. Тартиби оморасозии кадрҳои тахассуснок дар самти кор бо технологияҳои рақамӣ беҳтар гардад.

5. Раванди ба муштариён таҳия гардидани хизматрасониҳои бонкии ТМХ сода мегардад.

6. Дар ҳудуди кишвар, инфрасохтори муосири рақамӣ бо сервери асосии он дар шаҳри Душанбе, бунёд карда шавад ва ғайраҳо.

Дар диссертатсия рақамикунонии маҳсулоти бонкӣ ва дар ин замина рушди бозори хизматрасониҳои ташкилотҳои маблағгузори хурд ҳамчун омили тақвиятбахшандаи иқтисоди воқеӣ ва таҳкими инноватсияи бонкӣ арзёбӣ гардида, роҳу воситаҳои он инъикос гардидааст. Заминаи муҳими таъсирбахш ба чараёни таҳкими рақамикунонии маҳсулотҳои бонкӣ инфрасохтори пардохтӣ арзёбӣ гардидааст. Воқеан, инфрасохтори пардохтӣ аз муҳимтарин унсурҳои махсуб меёбад, ки метавонад на танҳо ба рушди хизматрасониҳои фосилавӣ таъсири мусбӣ расонад, балки имкон фароҳам меоварад, ки дастрасии шахсони воқеиву ҳуқуқӣ ба маҳсулотҳои бонкӣ афзоиш ёфта, фарогирии молиявӣ миёни муштариён афзояд. Муаллиф дар диссертатсия ба маҳсулотҳои рақамии бонкӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуда, рушди минбаъдаи бозори хизматрасониҳои ташкилотҳои маблағгузори хурдро дар ин замина мебинад. Таҳлили ҳолати муосири рақамикунонии маҳсулотҳои бонкӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикосгари таваҷҷуҳи бештари ташкилотҳои қарзӣ дар ин самт мебошад ва тақвияти минбаъдаи он метавонад мавқеи ташкилотҳои маблағгузори хурдро дар низоми бонкӣ боло барад.

Вобаста ба ин, бо мақсади ноил шудан ба ташаккулёбии низоми пардохтии кишвар, бо ташаббуси давлат ва субъектони ғайридавлатӣ (аз ҷумла: ТМХ, ширкатҳои алоқаи мобилӣ ва ғайраҳо) тадбирҳои гуногун андешида шуда истодааст. Махсусан, дар ин самт, саҳми бузургеро Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон доро мебошад. Пешвои миллат дар Паёми худ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», ки санаи 23-юми декабри соли 2022 гузаронида шуд, қайд намуданд, ки: «...бо мақсади рушди баҳши молиявии кишвар, аз санаи 1-уми июли соли 2023, зарурати пурра ғайринақдӣ гардонидани пардохти ҳамаи андозҳо ва бочҳои давлатӣ, пардохтҳо барои додани иҷозат ва иҷозатномаҳо, чаримаҳо ва дигар намудҳои хизматрасонии давлатӣ ба миён меояд» [8]. Вобаста ба ин, муаллиф зарур шуморидааст, то баҳри мукамалгардонии чараёни рақамикунонии фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурди ватанӣ механизми муайянеро пешниҳод намояд (нигаред расми 3).

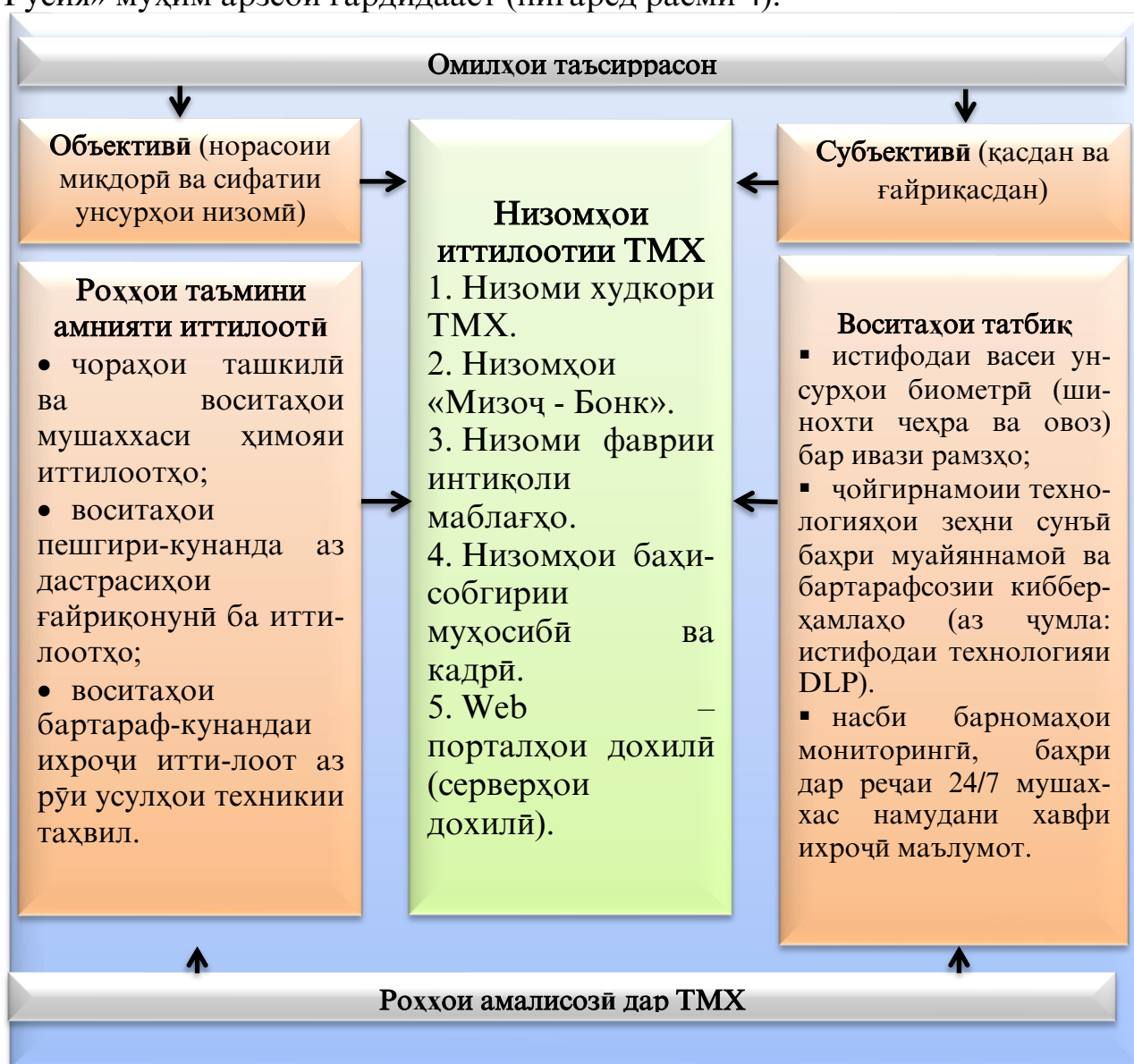

Расми 3. Механизми мукамалгардони чараёни рақамикунонии фаъолияти ТМХ

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф таҳия гардидааст.

Аз расми 3 дидан мумкин аст, ки механизми такмилдиҳии ҷараёни рақамикунонии фаъолияти ТМХ, ба 2 қисми асосӣ ҷудо гардидааст, ки дар қисми аввали он ҳадафи такмилдиҳии ҷараёни рақамикунонии фаъолияти ТМХ ва вазифаҳои асосӣ дар самти расидан ба ҳадафи мазкур, оварда шуда, дар қисмати дуюми механизми такмилдиҳии ҷараёни рақамикунонии фаъолияти ТМХ, 3 баҳши асосӣ пешниҳод гардидааст, аз ҷумла: баҳши истифодаи технологияҳои рақамӣ, баҳши такмилдиҳии инфрасохтори рақамӣ ва ҳамчунин баҳши такмилдиҳии заминаҳои қонунгузорӣ.

Дар диссертатсия муаммоҳои бозори хизматрасониҳои бонкии ТМХ баррасӣ гардидааст, ки ба сифати яке аз онҳо, дараҷаи осебпазирии амнияти маълумотҳои шахсии муштариён шомил карда шудааст. Зеро, бо рақамигардии хизматрасониҳои бонкии ТМХ муаммои зерин сар зада, ба ҳайси яке аз роҳҳои ҳалли он, истифодаи таҷрибаи ҚСО «Сбербонки Русия» муҳим арзёбӣ гардидааст (нигаред расми 4).

Расми 4. Роҳҳои таъмини амнияти иттилоот дар ТМХ

Сарчашма: муаллиф вобаста ба таҷрибаи ҚСО «Сбербонки Русия» тавсия додааст: [17].

Дар мувофиқат бо ин, асоснок гардидааст, ки бо ҳалли муаммоҳои бозори хизматрасониҳои бонкии ТМХ, сифати хизматрасониҳои мазкур беҳтар ва дараҷаи қонебгардиҳои талаботи муштарӣ афзун мегардад. Дар чунин ҳолат, дар назди ТМХ танҳо масъалаи баҳогузориҳои дурусти сифати хизматрасониҳои бонкӣ ба миён меояд. Муқаррар шудааст, ки ҳоло дар самти баҳогузориҳои сифати хизматрасониҳои бонкӣ, усулҳои зиёде мавҷуд аст, вале мувофиқи тасдиқи диссертант, бештар истифодаи усулҳои муҳим шуморида мешавад, ки онҳо бо роҳи гузаронидани пурсиши муштарӣ ташкилотҳои мазкур, муайян мегарданд. Ба ҳайси чунин усулҳо баромад менамоянд: усулҳои CSI, NPS ва SERVQUAL.

Бо мақсади дар амалия шинос гардидан бо самаранокии усулҳои мазкур дар диссертатсия бо ёрии усулҳои CSI, NPS ва SERVQUAL бо доираи муайяни муштарӣ ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» пурсиш гузаронида шуда, исбот гардидааст, ки аз усулҳои таҳқиқшуда усули SERVQUAL эътимодноктар буда, тавассути он сифати хизматрасониҳои бонкӣ дурусттар баҳогузорӣ карда мешавад.

Аз ин рӯ, зарур доништа шудааст, ки дар ТМХ-и ватанӣ дар ҷодаи баҳогузориҳои сифати хизматрасониҳои бонкӣ усули SERVQUAL истифода гардида, баҳри баландбардории самараноки ва шаффофияти усули мазкур меъёрҳои стандарти ISO 9001 истифода бурда шаванд.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ:

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ асосҳои назариявӣ амалии хизматрасониҳои бонкӣ дар низоми маблағгузориҳои хурд баррасӣ гардида, ҷиҳати тақмили он тавсияҳо ва пешниҳодҳои мушаххас таҳия гардидааст. Вобаста ба ин, ҳамчун хулоса ва пешниҳодҳо метавонем нуқтаҳои зеринро баён намоем:

1. Таҳлил ва омӯзиши сарчашмаҳои илмӣ имкон дод, то алоқамандии маблағгузориҳои хурдро ҳамчун унсуре сохтори бозори молиявӣ бо вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии кишвар муайян намоем. Зеро маблағгузориҳои хурд таҳриқдиҳандаи вазъи иқтисодиву иҷтимоӣ маҳсуб ёфта, иқтисодиётро бо сарчашмаҳои молиявӣ таъмин месозад, ки дар навбати худ тақвияти баҳши мазкур ҳамчун яке аз ҳадафҳои муҳими кишвар, ба тақмилдиҳии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд мусоидат менамояд. Масоили мазкур мубрам маҳсуб шуда, таҳқиқотҳо дар ин самт боис мегарданд, ки чараҳои фаъолияти ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд тақмил ёфта, дастрасии аҳоли ба маҳсулоти бонкӣ беҳтар гардад. Дар асоси таҳқиқот исбот гардид, ки дар ҳолати таҳқиқи чунин масоил фаъолияти ташкилотҳои маблағгузориҳои хурди кишвар мукамал гардида, он заминаи асосиро ба рушди минбаъдаи низоми маблағгузориҳои хурд мегузорад [1-М; 5-М; 9-М].

2. Дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар қатори бонкҳо ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд низ ба пешниҳоди хизматрасониҳои

бонкӣ машғул мебошанд. Вале омӯзиши бозори хизматрасониҳои бонкӣ нишон дод, ки ташкилотҳои маблағгузори хурд нисбат ба бонкҳо вобаста ба принципҳои фаъолиятшон аз рӯйи якҷанд хусусиятҳо, аз ҷумла: сохтори муштарӣ, ҳаҷми маблағи қарзҳои пешниҳодшаванда, маҳдудиятҳо дар самти пешниҳоди қарзҳои асбобӣ ва ғайраҳо фарқ менамоянд. Муайянсозии чунин хусусиятҳо имкон медиҳад, то роҳҳои мукамалгардонии самтҳои мушаххаси фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ пешниҳод гарданд ва чунин ҳолат хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурдро рақобатнок менамояд [2-М; 5-М; 6-М].

3. Дар фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд нақши муҳимро асосҳои институционалӣ ташкил намуда, бо ёрии он қоидаҳо ва тартиботи фаъолияти ташкилотҳои мазкур муайян ва танзим мегарданд. Дар ин асос, дар низоми маблағгузори хурди кишвар ба сифати мақоми танзимкунанда БМТ баромад намуда, он дар ин самт меёриҳо ва тартиботҳои махсусро муайян ва барои риоя нагардидани онҳо мучозотҳои гуногунро истифода менамояд. Бо мақсади такмил додани заминаҳои институтсионалии бахши маблағгузори хурд таҷрибаи хориҷӣ баррасӣ, таҳлил ва баҳогузорӣ карда шуд. Омӯзиш, муқаррарсозӣ ва истифодаи таҷрибаи хориҷӣ яке аз ҷанбаҳои афзалиятнок ва муҳим дар самти мукамалгардонии асосҳои институтсионалии бахши маблағгузори хурд ба шумор меравад. Дар рафти таҳқиқот таҷрибаи як қатор кишварҳо, аз ҷумла: Ҷумҳурии Белорус, Ҷумҳурии Гурҷистон ва Ҷумҳурии Лаҳистон мавриди таҳқиқ қарор дода шуд. Натиҷаи таҳқиқот нишон дод, ки он яке аз заминаҳои муҳим дар самти ташаккули низоми маблағгузори хурд буда, ба коҳишёбии ҳиссаи хавфҳои бавучудоянда ва таъмини самаранокии фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ ва технологияи инноватсионӣ мусоидат менамояд [4-М; 8-М; 14-М].

4. Баррасӣ, баҳодихӣ ва таҳлили бозори хизматрасониҳои бонкӣ собит намуд, ки дар он ташкилотҳои маблағгузори хурд бо бонкҳои тичоратӣ дар рақобат қарор дошта, рушди бемайлони он ба назар мерасад. Дар ҳолати такмилдиҳии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд илова ба бехтар гардидани дараҷаи дастрасии аҳолии минтақаҳои кишвар (масалан, ҳаҷми қарзҳои хурд аз рӯйи минтақаҳо дар соли 2023 ба 13,58 млрд. сомонӣ баробар гардидааст, ки аз он 4,42 млрд. сомонӣ ба вилояти Суғд рост меояд) ва соҳаҳои афзалиятноки иқтисодиёт (бақияи қарзҳои хурди ташкилотҳои маблағгузори хурд аз рӯйи соҳаҳо дар соли 2023, 4,93 млрд. сомониро фаро гирифта, аз он 29,2% (1,44 млрд. сомонӣ) ба соҳаи кишоварзӣ рост меояд) ба хизматрасониҳои бонкӣ, ҳамчунин дар рушди ояндаи бозори хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд шароити зарурӣ фароҳам меояд. Пажӯҳишҳо собит сохтанд, ки дар бозори маблағгузори хурд як қатор муаммоҳо, аз ҷумла: мушкилии дастрасии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд ба аҳолии минтақаҳои кишвар, сатҳи пасти маблағгузорӣ дар ташкилотҳои маблағгузори хурд, норасоии кадрҳои

тахассуснок ва ғайраҳо дида мешаванд. Танҳо ба таври фаврӣ ҳал шудани онҳо имконияти идома ёфтани тамоюли тақвияти бозори мазкурро таъмин месозад [5-М; 10-М; 12-М].

5. Дар шароити муосир, мавқеи намоёнро дар бозори хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузории хурд ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» касб намудааст. Таҳлил ва баррасии фаъолияти ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» нишон дод, ки ташкилоти мазкур бо истифода аз навовариҳои муосир (технологияҳои муосир ва хизматрасониҳои нави бонкӣ) дар низоми маблағгузории хурди кишвар ба нишондиҳандаҳои нисбатан назаррас ноил гардидааст. Масалан, дар интиҳои соли 2023 ҳиссаи сармояи худии ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» дар сармояи умумии низоми маблағгузории хурд 20,4%-ро ташкил додааст. Вале новобаста аз ин, барои дар оянда аз даст надодани мақоми худ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл»-ро зарур аст, ки баъзе аз самтҳои фаъолияти худ, аз ҷумла: пешниҳоди хизматрасониҳои фосилавии бонкӣ, ташаккули инфрасохтори хизматрасон дар минтақаҳои кишвар ва ғайраҳоро боз ҳам тақвият бахшад [3-М; 5-М; 16-М].

6. Бо рақамигардии иқтисодӣ имкониятҳои наवे баҳри мукамалгардонии хизматрасониҳои маблағгузории хурд ба вучуд омадааст. Яке аз чунин имкониятҳо рақамикунонии фаъолияти ташкилотҳои маблағгузории хурд ба шумор меравад. Бо рақамӣ шудани фаъолият ташкилотҳои маблағгузории хурд имкониятҳои коҳишдиҳии ҳаҷми хароҷоти амалиётӣ, баландбардорӣ сифат ва суръати иҷрои хизматрасонӣро ба даст меоранд. Аз ин рӯ, ташкилотҳои маблағгузории хурдро мебояд то дар баробари самтҳои мушаххаси фаъолият, бештар диққати ҷиддиро ба рақамикунонии доираи фаъолияти умумии худ сафарбар намоянд. Дар чунин ҳолат, ташкилотҳои маблағгузории хурд тибқи таҷрибаи хориҷӣ метавонанд самтҳои рақамикунонии фаъолияти худро муайян, дурнамои татбиқи онро қабул ва моделҳои амалиявии дурнамои рақами (моделҳои конфедеративӣ, хизматрасонии муштарак ва ғайраҳо)-ро интихоб намоянд. Ҳамзамон, таҳқиқот нишон дод, ки ҳоло дар фаъолияти қисми зиёди ташкилотҳои маблағгузории хурд технологияҳои мушаххаси рақамӣ ҷой доранд. Ҳолати мазкур аз бехтар шудани вазъи рақамигардии фаъолияти ташкилотҳои маблағгузории хурд гувоҳӣ медиҳад. Аммо барои мусоидат ба такмилдиҳии чараҳои рақамикунонии фаъолияти ташкилотҳои маблағгузории хурд инфрасохтори муосири рақамӣ лозим мегардад. Вобаста ба ин, имрӯзҳо бо мақсади дастгирии давлатии чараҳои рақамигардии фаъолияти ташкилотҳои маблағгузории хурд стратегияҳо, концепсияҳо ва барномаҳои махсус амал намуда, онҳо заминаи асосиро дар ҷодаи пайдоиш ва рушди инфрасохтори муосири рақамӣ гузоштаанд [2-М; 3-М; 8-М].

7. Таҳқиқот маълум намуд, ки мукамалгардии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузории хурд ба сифати хизматрасониҳои мазкур тақвият мебахшад. Аз ин рӯ, дар баробари масоили мукамалгардонии хизматрасониҳои бонкӣ, ҳоло ташкилотҳои

маблағгузории хурди ватанӣ ба сифати хизматрасониҳои бонкӣ низ диққати ҷиддӣ дода, дар ин самт онҳо аз роҳи усулҳои гуногун истифода менамоянд. Вале натиҷаи таҳқиқот нишон дод, ки яке аз роҳҳои самаранок дар ин бахш, ин баҳогузории сифати хизматрасониҳои бонкӣ бо роҳи гузаронидани пурсиши муштариён мебошад. Вобаста ба ин, мо бо истифода аз усулҳои CSI, NPS ва SERVQUAL сифати хизматрасониҳои бонкии яке аз ташкилотҳои маблағгузории хурди ватанӣ – ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл»-ро бо роҳи гузаронидани пурсиши як қатор муштариёни он баҳогузорӣ карда, муайян намудем, ки аз усулҳои мазкур усули SERVQUAL нисбатан эътимоднок буда, бо ёрии он сифати хизматрасониҳои бонкӣ ба таври дақиқ муқаррар карда мешавад [5-М; 8-М; 13-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо:

1. Хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузории хурд вобаста ба таҳлилу баррасии ҳолати муносири он ва аҳамияти маблағгузории хурд дар иқтисодиёт таҳқиқ гардидааст. Рушди механизми пешниҳоди қарз, дастрасӣ ба дигар маҳсулотҳои бонкӣ коркард гардида, усулҳои содаи дастрасии аҳоли ба хизматрасониҳои ташкилотҳои маблағгузории хурд тавсия гардидааст. Дар робита ба ин, тақвияти нишондиҳандаҳои молиявии ташкилотҳои маблағгузории хурд ҳамчун самти афзалиятнок пешниҳод карда шудааст.

2. Хусусиятҳои хосси хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузории хурд баррасӣ гардида, нақши ташкилотҳои маблағгузории хурд ҷиҳати рушди соҳибкории хурд, дастгирии молиявии аҳоли ва тақвияти муносибатҳои қарзӣ мушаххас гардидааст. Ошкор шудааст, ки самти афзалиятноки фаъолияти ташкилотҳои маблағгузории хурдро тақвияти хизматрасониҳои фосилавӣ ташкил дода, дастрасии субъектони иқтисодиро ба маҳсулоти ташкилотҳои маблағгузории хурд таҳким мебахшад. Аз ҷумла, тариқи фосилавӣ ба роҳ мондани амалиётҳои пасандозӣ, қарзӣ, интиқоли ва ғайраҳо дар низоми маблағгузории хурди кишвар манфиатнок мебошад.

3. Яке аз омилҳои муҳим дар самти тақмили хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузории хурд, таҳкими асосҳои институтсионалӣ арзёбӣ мегардад. Дар ин хусус, вазъи ҷорӣ асосҳои институтсионалии низоми маблағгузории хурди Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ шуда, баҳри мусоидат ба рушди минбаъдаи он омӯзиш ва истифодаи таҷрибаи кишварҳои хориҷа зарур ҳисобида шудааст. Таҷрибаи як қатор кишварҳои хориҷӣ, ба монанди: ИМА, Федератсияи Русия, Ҷумҳурии Белорус, Ҷумҳурии Лаҳистон, Ҷумҳурии Гурҷистон, Ҷумҳурии Федеративии Олмон, Ҷумҳурии Аргентина ва Ҷумҳурии Федеративии Бразилияро метавонем дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор диҳем. Илова ба ин, муайян гардидааст, ки тақвияти хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузории хурди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истифода аз таҷрибаҳои Ҷумҳурии Белорус, Ҷумҳурии Гурҷистон ва Ҷумҳурии Лаҳистон ба мақсад

мувофиқ буда, истифодаи таҷрибаи ин кишварҳо дар рафти таҳияи барномаҳои давлатӣ, стратегияҳои миёнамуддату дарозмуддати рушд ва концепсияҳои мукамалгардониҳои хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд муфид шуморида мешавад.

4. Дарачаи хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузориҳои хурдро метавон бо роҳи таҳлили вазъи нишондиҳандаҳои бозори мазкур ва таҳқиқи муаммоҳои дар он ҷойдошта муайян намуд. Зеро ҳангоми сари вақт бартараф нагардидани муаммоҳои дар бозори хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд ҷойдошта нишондиҳандаҳои молиявии ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд коҳиш ёфта, он дар самти мукамалсозии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд монеа эҷод менамояд. Бо мақсади коҳиш додани муаммоҳои бозори хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд татбиқи як қатор тадбирҳо, аз қабili ташкил намудани фонди давлатӣ баҳри дастгирии ташкилотҳои маблағгузориҳои хурди ватанӣ ба манфиати кор буда, имконияти дастрасии аҳолиро ба баҳши маблағгузорӣ ташаккул медиҳад.

5. Фаъолияти ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор гирифта, дарачаи рушди нишондиҳандаҳои молиявии ташкилоти қарзии мазкур таҳқиқ карда шудааст. Таҳлилҳо исбот намуданд, ки ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» дар рушди бозори хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд нақши калидӣ дошта, мавқеи муҳимро касб намудааст. Аз ҷумла, тақвияти маҳсулотҳои инноватсионӣ ва тақмили низоми истифодаи технологияи информатсионӣ, ҷиҳати баланд бардоштани сифати маҳсулоти пешниҳодшаванда дар ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» ба мақсад мувофиқ мебошад. Инчунин, бартарафсозии сатҳи пасти истифодаи мақсадноки захираҳо, баланд бардоштани сифати маҳсулот, роҳандозии хизматрасониҳои фосилавӣ ва ғайраҳо самаранокии фаъолияти молиявии ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл»-ро метавонанд таҳким бахшанд.

6. Истифодаи платформаҳои молиявӣ (ба мисли: Sravni.ru-и Федератсияи Русия, ChwilowkiOnline365-и Лаҳистон ва Finder Loan-и Ҷумҳурии Федеративии Олмон) баҳри таъмини дастрасии фосилавии муштарӣ ба амалиёту хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд шароити мусоидро фароҳам оварда, имкониятҳои рушди иқтисодӣ-иҷтимоии кишварро меафзояд. Вобаста ба ин, дар таҳқиқот пешниҳод шудааст, ки чунин платформаҳои молиявӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкии ватанӣ низ ҷиҳати таҳияи хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд мувофиқи мақсад буда, ташкил ва таъмини самаранокии платформаҳои мазкур ба ташаккулёбии низоми маблағгузориҳои хурд мусоидат менамояд.

РУЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Алибоева, М. Основы микрофинансирования [Текст]: Курс лекции. – Душанбе, 2006. – 175с.
2. Банковская энциклопедия [Электронный ресурс]. – URL: <https://banks.academic.ru/1301/Микрофинансирование> (дата обращения: 07.02.2022).
3. Бюллетени омери бонкӣ – №12 (257) – 2016; Бюллетени омери бонкӣ – №12 (269) – 2017; Бюллетени омери бонкӣ – №12 (281) – 2018; Бюллетени омери бонкӣ – №12 (293) – 2019; Бюллетени омери бонкӣ – №12 (305) – 2020; Бюллетени омери бонкӣ – №12 (316) – 2021; Бюллетени омери бонкӣ – №12 (329) – 2022; Бюллетени омери бонкӣ – №12 (341) – 2023. [Манбаи электронӣ]. – URL: https://nbt.tj/tj/statistics/statistical_bulletin.php (санаи дастрасӣ: 15.03.2024).
4. Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2019, № 642 тасдиқ шудааст) – 33 с.
5. Кох, Ю.В. Малышев, Е.А. Микрофинансирование как новый инструмент на рынке финансовых услуг [Текст] / Ю.В. Кох, Е.А. Малышев // Вестник ЗГУ.- 2012. - № 8 (87). - С. 101-105.
6. Лелар, М. Развитие неформальных финансов и его влияние на финансовые системы [Текст] / М. Лелар // Проблемы экономики, Париж. 2003. С. 10-17.
7. Мхитарян, А. Анализ развития микрофинансовых организаций и выявление их социально-экономической значимости [Текст] / А. Мхитарян // Европейский университет. наук, 2021. – С.83-95.
8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». шаҳри Душанбе, 23.12.2022 - [Манбаи электронӣ]. – URL: <https://president.tj/event/missives/27245> (санаи дастрасӣ: 03.12.2024).
9. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2016, №636 тасдиқ шудааст) – 89 с.
10. Султонов, З.С. Қарзи хурд: моҳият ва зарурият [Матн] / З.С. Султонов, Ш.И. Исмоилова // Цифровизация бухгалтерии или верность традициям, или стремление к инновациям – Душанбе, 2023 - С. 165-169;
11. Тағоев, Ҷ.Ҳ. Асосҳои микромолиякунонӣ [Матн]: (Воситаи таълимӣ) – Душанбе: «Ирфон», 2006 – 144 с.
12. Ҳикматов, У.С., Иброҳимов И.Р. / Микрофинансирование [Текст]: (теория, методология перспективы развития) – Душанбе: «Ирфон», 2016 год - 222 с.
13. Ҳисоботҳои аудитори ҚСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» барои солҳои 2016-2023 - [Манбаи электронӣ]: - Речаи дастрасӣ: <https://imon.tj/reports/isoboti-auditor?> - Санаи дастрасӣ: 30.10.2024.
14. Шамрай, А.А. Соболев, Д.В. Проблемы правового регулирования, имеющие ключевое значение для развития сектора

микропредпринимательства и малого бизнеса [Текст] / А.А. Шамрай, Д.В. Соболев // Национ. институт сист. исслед. проблем пред. и Российский Микрофинансовый Центр / М., 2007 год– 123 с.

15. Шарҳи монетарӣ • январ-декабри 2023 [Захираи электронӣ]. – URL: <https://nbt.tj/upload/iblock/9b3/> (санаи дастрасӣ: 25.03.2025).

16. Meagher, Patrick, Microfinance Regulation in Developing Countries: A Comparative Review of Current Practice, 2002. 7 p.

17. Sber Bank Privacy [Electronic resource]. – URL: <http://www.sberbank.ru/privacy> (date of access: 20.03.2024).

ИНТИШОРОТИ ДОВТАЛАБ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

[1-М] Буриев Ш.М. Асосҳои назариявии хизматрасониҳои бонкӣ, маблағгузориҳои хурд ва нақши онҳо дар иқтисодиёт / Ш.М. Буриев, К.Ф. Сайфуров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ/ Душанбе – 2022 - №8 – С. 173–184, ISSN 2413-5151;

[2-М] Буриев Ш.М. Дистансионные банковские услуги как механизм развития банковского сектора Таджикистана / Ш.М. Буриев, К.Ф. Сайфуров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон/ Бахши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ / Душанбе – 2023 - №7 - С. 17–23, ISSN 2413-5151;

[3-М] Буриев Ш.М. Истифодаи таҷрибаи ҷаҳонии табaddулотӣ рақамӣ дар ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд / Ш.М. Буриев // «Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон» / Душанбе – 4-1(49)-2023 - саҳ. 18–25, ISSN 2308-054X;

[4-М] Буриев Ш.М. Таҳлили таҷрибаи низоми маблағгузориҳои хурди Федератсияи Русия ва ИМА дар шароити муосир / Ш.М. Буриев // Паёми “Молия ва иқтисод” – и Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон – Душанбе – 2023 - №4 (1) - С. 319–330, ISSN 2663-0389;

[5-М] Буриев Ш.М. Масъалаҳои мукаммалгардонӣ ва гуруҳбандии хизматрасониҳои бонкӣ дар ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд / Ш.М. Буриев // Ахбори Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иқтисодӣ / Душанбе – 2023 - №3 (272) – С. 44-49, ISSN 2791-2639.

Дар дигар нашрияҳо:

[6-М] Буриев Ш.М. Гуруҳбандии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои қарзӣ / Ш.М. Буриев, К.Ф. Сайфуров // Конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Механизмҳои таъмини устувории молиявии ташкилотҳои қарзӣ дар шароити саноатикунонӣ ва иқтисодиёти рақамӣ», Душанбе, 10-уми феввали соли 2023 - С. 83–89, ISBN 978-99985-36-54-8;

[7-М] Буриев Ш.М. Намудҳои таблиғот дар ташкилотҳои қарзӣ / Ш.М. Буриев, С.С. Саъдуллозода // Конференсияи байналмилалӣ илмию

амалӣ дар мавзӯи «Механизмҳои таъмини устувори молиявии ташкилотҳои қарзӣ дар шароити саноатикунӣ ва иқтисодиёти рақамӣ» (10-уми феввали соли 2023) - С. 407-411, ISBN 978-99985-36-54-8;

[8-М] Буриев Ш.М. Оценка рынка банковских услуг в странах мира / Ш.М. Буриев, К.Ф. Сайфуров // Конференсия байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Саноатикунӣ босуръат ва масоили амалигардонӣ он дар Тоҷикистон», Душанбе, 17.02.2023 - С. 379-385, ISBN 978-99985-36-56-2;

[9-М] Буриев Ш.М. Таъсири низоми бонкӣ ба ҳолати рушди иқтисоди кишвар / Ш.М. Буриев, Ғ.Ҳ. Ғаюров, Ф.С. Обидов // Конференсия байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Рушди низоми бонкӣ ва рақамикунӣ бахши молиявӣ», Кӯлоб, 19-20.12.2023 – С. 162–167, ISBN 978-99975-0-843-0;

[10-М] Буриев Ш.М. Мушкилиҳои ҷойдошта дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ш.М. Буриев, Ғ.Ҳ. Ғаюров // Конференсия байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Рушди низоми бонкӣ ва рақамикунӣ бахши молиявӣ», Кӯлоб, 19-20.12.2023 – С.180–183, ISBN 978-99975-0-843-0;

[11-М] Буриев Ш.М. Қарзҳои ипотекаӣ: таърихи пайдоиш ва ҳолати муносири он / Ш.М. Буриев, К.Ф. Сайфуров // Маҷмаи конфронси I илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами рушди баҳисобгирӣ муҳосибӣ, таҳлил, аудит, андозбандӣ, назорати давлатӣ молиявӣ: таҳдидҳои муосир ва самтҳои рушд», Душанбе, 19-20.01.2024– С.444-448, ISBN: 978-99985-46-16-5;

[12-М] Буриев Ш.М. Изучение факторов, влияющих на развитие рынка банковских услуг / Ш.М. Буриев // Конференсия ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Финансово-кредитное регулирование развития инновационного предпринимательства в Таджикистане», Душанбе, 10.05.2022 – С. 66-69;

[13-М] Буриев Ш.М. Оид ба баландбардории сифати хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ш.М. Буриев, Ф.О. Худоиева // Конференсия ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Механизмҳои молиявӣ қарзӣ татбиқи ҳадафҳои стратегии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон», Душанбе, 18.02.2022 – С. 49-56;

[14-М] Буриев Ш.М. Танзим ва назорати фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд: таҷрибаи ватанӣ ва хориҷӣ / Ш.М. Буриев // Конференсия ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Муаммоҳои низоми андозбандӣ дар шароити муосир», Душанбе, 25.11.2022 – С. 307–311;

[15-М] Буриев Ш.М. Мукамалгардонӣ идоранамоии низоми ҳавфҳои бонкӣ дар шароити иқтисодӣ рақамӣ / Ш.М. Буриев, Ф.С. Обидов // Механизми идоракунии молияи давлатӣ дар раванди рушди босуботи инноватсиониву индустриалии Ҷумҳурии Тоҷикистон (маҷмаи мақолаҳои илмӣ) – Душанбе, 2024-С.245-252;

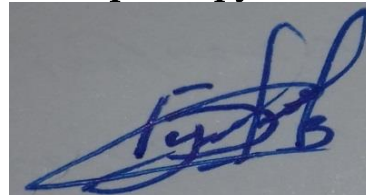
[16-М] Буриев Ш.М. Рушди хизматрасониҳои фосилавӣ бонкӣ ва аҳамияти он дар пешрафти муносибатҳои қарзӣ / Ш.М. Буриев // Семинари

илмий ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «масоили назариявӣю амалии пардохтҳои
гумрукӣ дар раванди ғанигардонии даромадҳои буҷети давлатии Ҷумҳурии
Тоҷикистон» бахшида ба 75-солагии дотсент Ҳикматов Сафаралӣ
Ҳикматович (Душанбе, 15 -уми январӣ соли 2024) - С.46-53.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

УДК: 336.2 (575.3)

На правах рукописи

БУРИЕВ ШОХИН МУДДИНОВИЧ

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ БАНКОВСКИХ УСЛУГ МИКРОФИНАНСОВЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии (PhD), доктора по
специальности 6D050900 – Финансы
(6D050901- Финансы, денежное обращение и кредит)

Душанбе – 2025

Диссертация выполнена на кафедре таможенного дела Таджикского национального университета.

Научный руководитель: Сайфуров Кароматулло Файзуллоевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры банковского дела Таджикского национального университета

Официальные оппоненты: Хайрзода Шукрулло Курбонали – доктор экономических наук, доцент, ректор Дангаринского государственного университета

Икромии Нуриддин Киём – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедры финансов Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана

Оппонирующая организация: Таджикский государственный университет коммерции

Защита состоится «26» декабря 2025 года в 10⁰⁰ часов на заседании Диссертационного совета 6ДКОА-14 при Таджикском государственном финансово-экономическом университете. Адрес: Республика Таджикистан, 734067, г. Душанбе, проспект Нахимова, 64/4. E-mail: faridullo72@mail.ru; телефон ученого секретаря +992 935730010.

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского государственного финансово-экономического университета и на сайте www.tgfeu.tj.

Автореферат разослан «___» _____ 2025 года.

Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук

Убайдуллоев Ф.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Широкомасштабная и эффективная деятельность микрофинансовых организаций оказывает положительное влияние на процесс экономическо-социального развития и может укрепить приоритетные сферы хозяйственной системы. В настоящее время микрофинансовые организации, являясь активным участником рынка банковских услуг, предоставляют клиентам различные услуги, дальнейшее укрепление которых может заложить основу для развития рынка банковских услуг. Совершенствование деятельности микрофинансовых организаций является одним из задач, способствующих развитию финансово-кредитных отношений, расширению доступа населения к кредитным ресурсам и банковским продуктам. То есть микрофинансовые организации, наряду с другими кредитными организациями, имеют широкую деятельность на рынке банковских услуг и предоставляют клиентам широкий спектр финансовых продуктов и услуг. Характерная особенность деятельности микрофинансовых организаций отражается в том, что данные организации осуществляют микрофинансирование и применяют определенную концепцию для его развития, что выгодно не только малым и средним предпринимателям, но и в национальной экономике.

В этом контексте Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон в своем Послании к Маджлиси Оли Республики Таджикистан отметил, что «...вопрос своевременного обеспечения потребностей экономики в финансировании, особенно в кредитовании, всегда должен быть в центре деятельности финансовой системы и банков страны. Чем больше кредитов предоставляется банками и кредитными организациями населению и хозяйствующим субъектам, тем выше темпы развития социально-экономических сфер и уровень жизни населения» [8].

В процессе исследования выяснилось, что в настоящее время деятельность микрофинансовых организаций связана с рядом проблем, таких как: отсутствие достаточных финансовых ресурсов, охват населения банковскими продуктами, повышение качества услуг, доступ населения к интернету, неприемлемость финансовой грамотности населения и т.д., что при несвоевременном их устранении невозможно устойчивое развитие микрофинансовых организаций.

В связи с вышеизложенным следует отметить, что отечественными и зарубежными учеными уделялось меньше внимания к вопросам совершенствования деятельности микрофинансовых организаций и их значению в экономике, и этот фактор стал причиной исследований данной темы. В связи с этим актуальность данной темы высоко оценивается, и исследования в этой области могут повысить экономическую значимость указанных организаций.

Степень изученности научного исследования. В отношении проблем развития банковских услуг микрофинансовых организаций не было

проведено значительных научно-исследовательских работ отечественными и зарубежными экспертами в этой области.

Несмотря на это, в области банковской системы, значении банковской системы в развитии экономики, инвестирования банковского сектора, в том числе микрофинансовых организаций в приоритетные отрасли экономики, были проведены значительные исследования отечественными учеными: Ш. Рахимзода, Рахимов З.А., Умаров Х., Шарифзода Б.М., Хикматов У.С., Ризозода Т.Р., Иброхимзода И.Р., Джураев Б.М., Султонов З.С., Комилов С.Дж., Гаюров Г.Х., Ганиев Р.Г., Хайрзода Ш.К., Миразизов А.Х., Киличева М.М., Тагоев Дж.Х., Имомализода Б.Б., Вазирзода Д.Р. и другие.

Также в ходе исследования были рассмотрены работы ряда зарубежных ученых и экономистов, ориентированных в этом направлении. Использование результатов исследований Лаврушина О.И., Гагиевой О.Х., Иванова А.Н., Стояновой Э.С., Костериной Т.М., Шамрая А.А., Абышевой А.В., Коха Ю.В., Малышева Е.А., Схададзе Н.В., Романова А.В., Жукова Э.Ф., Шведа Д.Е., Моргоева Б.С., Юзвович Л.И., Мокеевой Н.Н., Гурьянова С.А. и других является целесообразным в направлении совершенствования банковских услуг микрофинансовых организаций.

Результаты проведенных исследований этих ученых показали, что некоторые существующие проблемы в направлении совершенствования банковских услуг микрофинансовых организаций до сих пор не решены. С развитием науки и техники, а также цифровизацией экономик стран мира у кредитных организаций (в частности, микрофинансовых организаций) появились новые проблемы, требующие их решения.

Связь исследования с научными программами или темами. Совершенствование банковских услуг микрофинансовых организаций является одним из способов содействия социально-экономическому развитию страны. Поэтому диссертационная работа разработана путем исследования и обзора государственных стратегий, программ и концепций национального и отраслевого уровней Республики Таджикистан, таких как: Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, Среднесрочная программа развития Республики Таджикистан на 2021-2025 годы, Национальная стратегия финансовой инклюзивности Республики Таджикистан на 2022-2026 годы, Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан (Концепция принята 30.12.2019 г., №642), Среднесрочная программа развития цифровой экономики в Республике Таджикистан на 2021-2025 годы.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью исследования является изучение, рассмотрение и укрепление банковских услуг микрофинансовых организаций и на этой основе предполагается развитие деятельности данных организаций.

Задачи исследования. Реализация поставленной цели зависит от выполнения следующих задач:

- оценка и исследование теоретических аспектов сущности банковских услуг микрофинансовых организаций;

- рассмотрение отличительных особенностей, принципов организации банковских услуг на рынке микрофинансирования и исследование институциональных основ системы отечественного и зарубежного микрофинансирования;

- определение положения ЗАО МДО «Имон Интернешнл» в системе микрофинансирования, а также рассмотрение современного состояния деятельности микрофинансовых организаций в системе финансирования;

- оценка состояние цифровизации микрофинансовых организаций и предложение способов решения существующих проблем на рынке микрофинансирования Республики Таджикистан и повышения качества продуктов и услуг микрофинансовых организаций.

Объектом диссертационного исследования является система обслуживания микрофинансовых организаций в Республике Таджикистан.

Предметом исследования являются экономические отношения, в соответствии с которыми совершенствуется спектр услуг, предоставляемых микрофинансовыми организациями, повышается качество разрабатываемой продукции и на этой основе укрепляется положение микрофинансовых организаций в экономике.

Гипотеза исследования отражается в том, что с укреплением банковских услуг микрофинансовых организаций будет развиваться сектор микрофинансирования, обеспечивается население банковскими продуктами и расширится доступ предпринимателей к микрофинансированию. Кроме того, совершенствование банковских услуг микрофинансовых организаций наряду с повышением качества банковских услуг также способствует повышению уровня благосостояния населения и, в конечном счете, развитию национальной экономики. В связи с этим, предлагая современные пути и методы совершенствования банковских услуг микрофинансовых организаций, ожидается, что значение этих организаций в экономической системе страны возрастет, а их позиции в проведении социально-экономической политики укрепятся.

Теоретические основы исследования основаны на научно-практических работах отечественных и зарубежных ученых и экспертов по банковским и микрофинансовым услугам, классификации услуг микрофинансовых организаций и их важности в укреплении социально-экономических процессов, организации и регулировании деятельности микрофинансовых организаций, опыте формирования микрофинансовой системы в зарубежных странах и путях ее внедрения в микрофинансовую систему Республики Таджикистан и др. В соответствии с исследованиями в данном направлении, автор использовал микрофинансирование в качестве исследовательской базы и разработал методы усовершенствования банковских услуг микрофинансовых организаций путем оцифровки системы обработки и предоставления этих услуг.

Источником информации для научного исследования послужили, статистические отчеты и официальные сайты Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Национального банка Таджикистана, Ассоциации микрофинансовых организаций Таджикистана,

Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан, отечественных и зарубежных микрофинансовых организаций, анализы и заключения государственных учреждений и статьи отечественных и зарубежных ученых по совершенствованию услуг микрофинансовых организаций в Республике Таджикистан, а также в результате изучения опыта зарубежных стран в сфере регулирования, контроля и преимуществ формирования системы микрофинансирования разработаны и предложены механизмы совершенствования деятельности отечественных микрофинансовых организаций.

Исследовательская база. Исследование проводилось на кафедре таможенного дела финансово-экономического факультета Таджикского национального университета в период 2021-2024 годах.

Научная новизна исследования заключается в рассмотрении, изучении и исследовании теоретических и практических аспектов микрофинансовых услуг в финансовой системе, совершенствовании микрофинансовых услуг в современных экономических условиях, разработке путей и методов их укрепления.

В ходе исследований автором получены необходимые результаты, которые представляются как научную новизну:

- исследование и рассмотрение теоретических основ, концепций и методических аспектов сущности «микрофинансовых организаций», «микрофинансирование», «услуги микрофинансовых организаций» уточнены, сгруппированы формы, виды и экономическая сущность микрофинансирования на основе взглядов и мнений экономических школ, предложены пути и методы представления продуктов микрофинансовых организаций;

- выявлено, что микрофинансирование обладает особыми характеристиками и принципами, без соблюдения которых практическая реализация микрофинансирования может столкнуться с трудностями, кроме того рассмотрены наиболее важные принципы микрофинансирования в современных экономических условиях, а также его особые аспекты, такие как: интеграция системы микрофинансирования с предпринимателями, порядок и способ предоставления микрокредитов, и предложено их практическое реализация, также в связи с изучением зарубежного опыта установлено, что без укрепления институциональных основ эффективная реализация деятельности микрофинансовых организаций невозможна, в частности: опыт Республики Беларусь, Республики Грузия, Польша и Российской Федерации доказал, что укрепление деятельности микрофинансовых организаций зависит от укрепления нормативно-правовой базы, развития дистанционных банковских услуг, обеспечения развития интернет-банкинга, использования чат-ботов, оформления кредитов в режиме онлайн и аналогичных действий;

- проанализировано современное состояние деятельности микрофинансовых организаций и выявлено, что финансовые показатели этих организаций имеют тенденцию к росту, и в течение 2016-2023 годов

соотношение объема микрокредитов микрофинансовых организаций к общему количеству кредитов банковской системы Республики Таджикистан увеличилось с 17,3 до 20,9 процентов, кроме того, использование математико-экономических методов позволило сравнить взаимосвязь финансовых показателей микрофинансовых организаций по отношению к валовому внутреннему продукту и определить, что данные показатели напрямую связаны между собой, а рост финансовых показателей микрофинансовых организаций может оказать положительное влияние на развитие валового внутреннего продукта. Также была проведена оценка деятельности ЗАО МДО «Имон Интернешнл» и с использованием математико-экономических методов разработан и представлен прогноз развития деятельности ЗАО МДО «Имон Интернешнл» до 2030 года;

- предложено совершенствование системы услуг микрофинансовых организаций и в качестве ключевых факторов рекомендованы развитие инновационных технологий, развитие цифровой инфраструктуры и укрепление законодательной базы, выяснилось, что данные факторы могут стать надлежащей основой для развития деятельности микрофинансовых организаций и обеспечения их эффективности, кроме того выявлено, что в современных экономических условиях при предоставлении услуг в системе микрофинансирования существуют экономико-организационные проблемы, данные проблемы оценивались с институциональной точки зрения и предложены возможности для устранения существующих проблем в рамках деятельности микрофинансовых организаций.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Сгруппирована экономическая сущность терминов «банковские услуги» и «микрофинансирование», рассмотрены различия, значение и роль использования этих терминов.

2. Выявлены особенности и принципы предоставления банковских услуг микрофинансовыми организациями по сравнению с коммерческими банками, определены институциональные основы банковских услуг микрофинансовых организаций и предложены пути их совершенствования с использованием опыта зарубежных стран.

3. На основе проведенных исследований установлено, что валовый внутренний продукт в определенной степени зависит от развития финансовых показателей микрофинансовых организаций, и эта зависимость была определена на основе математико-экономических методов, также рассмотрена позиция ЗАО МДО «Имон Интернешнл» в системе микрофинансирования и разработаны перспективы его деятельности.

4. Уточнено, что одним из основных факторов деятельности микрофинансовых организаций является цифровизация банковских услуг и предложен порядок её внедрения, также рассмотрена процесс деятельности микрофинансовых организаций, выявлены существующие проблемы в этой сфере, а также разработаны направления улучшения качества услуг с использованием современных методов.

Теоретическая и практическая значимость исследования. Теоретическая значимость исследования опирается на концепции, теории и исследования отечественных и зарубежных ученых, в тоже время не были оставлены без внимания законодательство и нормативно-правовые акты страны в секторе банковских услуг. Наряду с этим, показатели достигнутые автором в процессе его исследований по различным направлениям микрофинансового сектора, могут создать важные условия для рассмотрения теоретических и методологических основ банковских услуг микрофинансовых организаций и установления дальнейших путей их совершенствования, а полученные результаты в дальнейшем могут быть использованы в качестве теоретических и практических основ в производстве и науке.

Практическое значение диссертационного исследования основано на изучении нормативно-правовых актов, статистических данных Национального банка Таджикистана, финансовой отчетности Ассоциации микрофинансовых организаций Таджикистана, среднесрочных и долгосрочных программ и стратегий развития, концепций цифровизации экономики, путей и методов оценки эффективности финансовых показателей микрофинансовых организаций и других официальных данных. Результаты проведенных исследований и их практические рекомендации позволяют усовершенствовать банковские услуги микрофинансовых организаций, упростить процесс доступа населения к комплексу продуктов.

Степень достоверности результатов диссертационного исследования подтверждается проведением экспериментов, точностью данных, достаточностью объема материалов исследования, статистической обработкой результатов исследования и публикациями. Выводы и рекомендации основаны на научном анализе результатов теоретических и практических исследований.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема исследования соответствует следующим пунктам паспортного реестра специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 6D050901-Финансы, денежное обращение и кредит: 9.3. Развитие инфраструктуры кредитных отношений современных кредитных инструментов, форм и методов кредитования; 10.1. Формирование банковской системы и ее инфраструктуры в условиях рыночной экономики; 10.10. Финансовые инновации в банковском секторе; 10.18. Проблемы адекватности становления и развития банковской системы Республики Таджикистан; 10.22. Новые банковские продукты: виды, технология создания, способы внедрения; 10.23. Проблемы развития небанковских кредитных организаций.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследование. Личный вклад соискателя заключается в том, что путем исследования теоретических и практических рекомендаций рынка микрофинансовых услуг и оценки путей совершенствования банковских услуг микрофинансовых организаций в Республике Таджикистан, автором были

определены направления выполнения диссертационного плана, такие как выбор темы, постановка целей, конкретизация задач, актуальность и значимость выбранной темы и представлены конкретные выводы и рекомендации. Рекомендации диссертационного исследования могут быть использованы при реализации микрофинансовой политики в регионах страны, развитии микрофинансового сектора и обеспечении эффективного функционирования микрофинансовой системы страны.

Апробация и реализация результатов диссертации. Результаты и основные моменты диссертации обсуждались на международных и республиканских научно-теоретических конференциях, а также на ежегодных конференциях профессорско-преподавательского состава и сотрудников Таджикского национального университета. Основные моменты исследования обсуждены диссертантом на международных и республиканских научно-практических конференциях в течение 2021-2024 годов, таких как: международная научно-практическая конференция на тему «Механизмы обеспечения финансовой устойчивости кредитных организаций в условиях индустриализации и инновационной экономики» (Душанбе, ТНУ, 10 февраля 2023 года); Международная научно-теоретическая конференция на тему «Развитие банковской системы и цифровизация финансового сектора» (Кулябский государственный университет имени Абуабдулло Рудаки, 19-20 декабря 2023 года); Республиканская научно-практическая конференция на тему «Финансово-кредитное регулирование развития инновационного предпринимательства в Таджикистане», (Душанбе, РТСУ, 10 мая 2022 года) и др.

Публикации по теме диссертации. В рамках темы диссертации автором опубликовано 16 статей (в объеме 10,1 п.л.), из которых 5 статей опубликованы в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан и еще 11 статей в материалах международных и республиканских научно-практических конференций.

Структура и объем диссертации. Диссертационное исследование состоит из введения, трех глав, девяти подразделов, заключения, рекомендаций, списка использованной литературы и приложений которые в общей сложности составляет 186 страниц компьютерного текста, содержащего 41 таблицу, 12 диаграмм, 20 рисунков и 4 приложения.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении обосновывается актуальность выбранной темы и степень ее изученности, исходя из целей, задач, объекта и предмета научного исследования, определяются научная новизна и существенные положения научной работы.

В первой главе – «Теоретические основы банковских услуг в микрофинансовых организациях» исследованы понятие, сущность и значение микрофинансирования в экономике, особенности и сравнительные принципы предоставления банковских услуг микрофинансовыми организациями относительно банков, а также опыт зарубежных стран и использование его приоритетных направлений для

укрепления институциональных аспектов рынка банковских услуг отечественных микрофинансовых организаций.

В диссертации отмечается, что микрофинансирование является одним из способов доступа к банковским услугам и способствует развитию экономики страны. Потому что именно формирование микрофинансирования увеличивает возможность решения ряда существующих проблем в экономике страны и ускоряет процесс укрепления экономико-финансовых отношений между хозяйствующими субъектами. Также в диссертации обосновано, что с укреплением отечественной системы микрофинансирования могут быть решены проблемы бедности, снижения уровня безработицы, запуска масштабного воспроизводства за счет микрофинансирования.

Диссертант отмечает, что с момента появления микрофинансирования до сих пор мнения ученых и исследователей по этому термину расходятся. Поэтому для того, чтобы полностью определить сущность термина «микрофинансирование», было сочтено необходимым изучить периоды формирования этого термина (см. таблицу 1).

Таблица 1. Периоды становления термина «микрофинансирование»

Сущность микрофинансирования	Источник информации
Период 1 (1985-1995)	
Термин «микрофинансирование» обозначает услуги по предоставлению микрокредитов.	
Микрофинансирование – это процесс предоставления микрокредитов на короткие сроки, но с частыми платежами.	[16, р.4]
Микрофинансирование – это форма микрокредитования, которая предоставляется заемщику небольшими суммами без залога или поручителей.	[2]
Период 2 (1996-2005 гг.)	
Термин "микрофинансирование" обозначает процесс предоставления финансовых услуг населению с относительно низким уровнем жизни (нуждающемуся).	
Микрофинансирование – состоит из предоставления микрокредитов лицам с относительно низкими доходами.	[6, с.13-14]
Микрофинансирование - это процесс предоставления финансовых услуг нуждающемуся и бедному населению.	[11, с.31]
Период 3 (2006-2011 гг.)	
Термин «микрофинансирование» как совокупность финансовых услуг субъектам малого бизнеса.	
Микрофинансирование – микрофинансовые услуги, предоставляемые в виде микрокредитов населению, занимающемуся растениеводством и животноводством, лицам, владеющим микропредприятиями по переработке сельскохозяйственной продукции, ремонту, торговле и другим лицам, желающим начать какой-либо вид деятельности.	[1, с.4]
Микрофинансирование – вид деятельности, связанный с предоставлением широкого спектра финансовых услуг (кредиты, депозиты, расчетно-кассовое обслуживание, страхование и т.д.) домохозяйствам и малым организациям.	[14, с.5]

Сущность микрофинансирования	Источник информации
Период 4 (с 2012-по настоящее время) Современный (совершенствованный) термин «микрофинансирование».	
Микрофинансирование – представляет собой процесс предоставления микрофинансовых услуг малому бизнесу и малообеспеченным слоям населения.	[5, с.102]
Микрофинансирование – это система предоставления доступных финансовых услуг различным слоям населения.	[12, с.22]
Заключение автора о термине «микрофинансирование»	
Микрофинансирование - один из способов обеспечения доступа к конкретному перечню банковских операций и услуг нуждающемуся населению и малому и среднему бизнесу с целью содействия социально-экономическому развитию страны.	[5-А, с.46]

Источник: составлено автором на основе следующих данных: [12, с.20-21; 7, с.83-90; 10, с.166-167]

Результаты таблицы 1 показывают, что полноценный термин «микрофинансирование» возник именно на основе формирования его периодов. Исходя из этого, стоит отметить, что с момента возникновения микрофинансирования и до настоящего времени среди исследователей не существует единого мнения по поводу этого термина, а в исследованиях некоторых из них, таких как: П. Меагер, Лелар М. и др., категория «микрофинансирование» выражается в ограниченной форме как порядок предоставления микрокредитов [6, с.13-14; 16, р.4]. Данное обстоятельство свидетельствует о неполноте объяснения термина «микрофинансирование», поскольку данный термин включает в себя не только предоставления микрокредитов, но и процесс предоставления других услуг, таких как: микродепозиты, микрострахование и т.д. Следует отметить, что микрофинансирование, как средство предоставления банковских операций и услуг нуждающемуся населению и субъектам малого и среднего предпринимательства, оказывает существенное влияние на развития социально-экономического положения страны. В частности, в современных экономических условиях, когда развивается процесс цифровой экономики, в банковской практике в связи с ростом потребностей клиентов и увеличением числа хозяйствующих субъектов, количество предлагаемых банковских услуг с каждым днем увеличивается, а требования клиентов к кредитным организациям приобретают первостепенное значение. Данная ситуация на рынке способствовала появлению и расширению новых банковских услуг, в том числе: дистанционных банковских услуг (интернет-банкинг, РС банкинг и др.).

Кроме того, в связи с острой конкуренцией на рынке банковских услуг было сочтено необходимым рассмотреть и конкретизировать сравнительные характеристики и принципы банковских услуг МФО по отношению к банкам.

В связи с этим, путем анализа и рассмотрение рынка банковских услуг была определена, что в настоящее время в деятельности МФО присутствуют некоторые особенности и принципы, по определению

которых можно определить статус МФО на рынке банковских услуг. Исходя из этого, в диссертации отражены следующие особенности: ограниченный спектр предлагаемых банковских услуг МФО, высокие процентные ставки по кредитам в МФО, наличие ограничений на объем предлагаемых кредитных средств и кредитных валют и др.

В дополнение к исследованным особенностям и конкретизированному порядку классификации банковских услуг МФО, также в деятельности МФО рассматриваются особые принципы, которые заключаются в следующем:

- обеспечение субъектов малого и среднего бизнеса и нуждающемуся населению определенных видов финансовых услуг (в частности: микрокредитами);

- финансовая поддержка субъектов малого и среднего бизнеса в пределах привлеченного и доступного капитала МФО;

- наряду с развитием бизнеса клиента, увеличение объёма выдаваемых ему микрокредитов и обеспечение на этой основе продолжительности отношений с клиентом;

- со стороны МФО правильное определение кредитной нагрузки путем установления порядка частичного погашения кредитов клиентами;

- основным фактором, сдерживающим развитие деятельности МФО, является нехватка организационных технологий и кадрового потенциала;

- необходимость присутствия финансовой и информационной прозрачности в деятельности МФО;

- микрофинансирование заинтересовано создание постоянных финансовых учреждений в определенных местах;

- адаптация деятельности МФО к рыночным изменениям.

Наряду с исследованием особенностей и основных принципов функционирования МФО, анализ также показал, что в настоящее время в связи с наличием тенденции развития рынка современных банковских технологий (например, рынка цифровых технологий) постепенно банковские услуги микрофинансовых организаций имеют тенденцию к росту. Поскольку на рынке банковских услуг возросла степень использования современных инноваций, таких как: платежные терминалы, мобильные банковские приложения, беспроводные платежные системы (например, QR-платежи) микрофинансовыми организациями, спрос клиентов на современные банковские услуги также увеличился.

Результаты исследования выявили, что микрофинансовые организации в настоящее время предлагают своим клиентам широкий спектр банковских услуг, но, более того, до сих пор среди отечественных и зарубежных исследователей нет единого мнения относительно классификации банковских услуг микрофинансовых организаций. В связи с этим, с учетом исследованных факторов (таких как: сравнительная характеристика и принципы деятельности МФО, применяемые инновации на рынке банковских услуг и т. д.), в диссертации разработана классификация банковских услуг МФО, результаты которой представлены в виде рисунка 1.

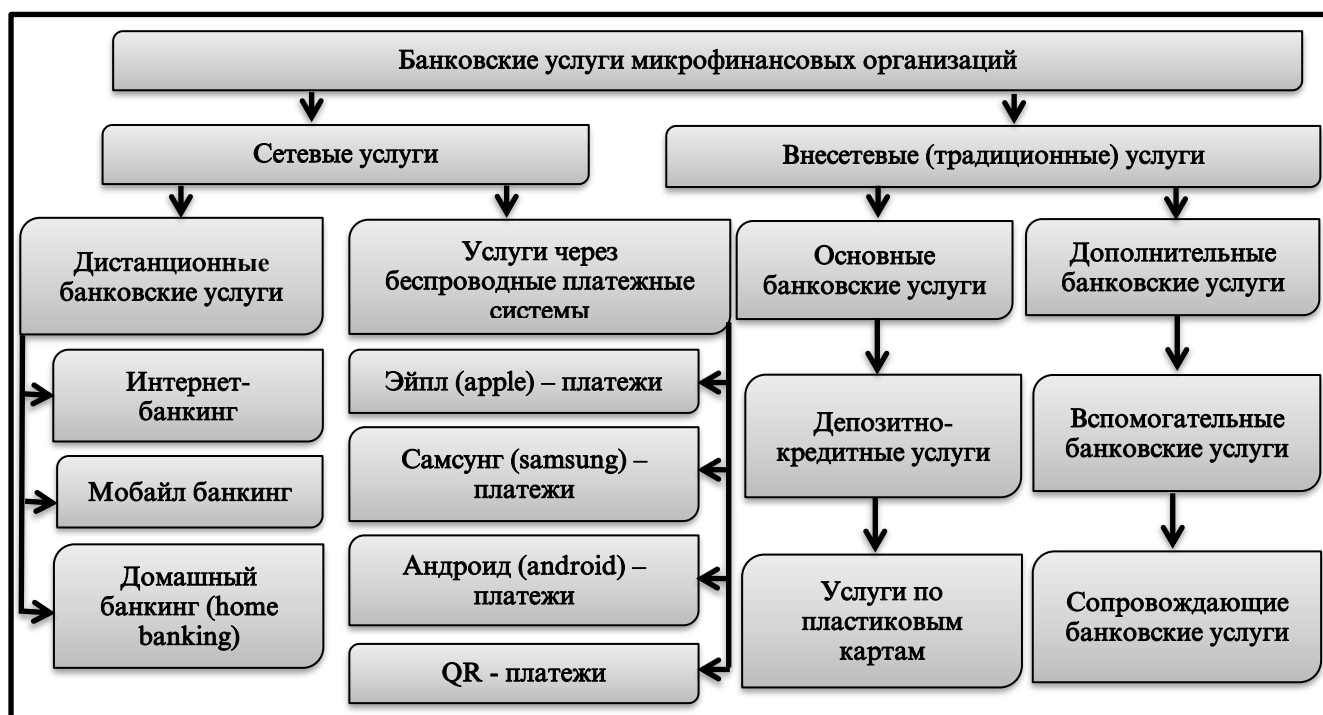

Рисунок 1. Классификация банковских услуг микрофинансовых организаций.

Источник: составлено автором.

В ходе исследования было установлено, что если в качестве отличительных признаков банковских услуг микрофинансовых организаций по сравнению с банками выступают: объем предоставляемых кредитных средств, структура клиентов, степень регулирования и контроля, стоимость предоставляемых банковских услуг и др., то обеспечение финансовыми ресурсами нуждающемуся населению и субъектов малого и среднего бизнеса является одним из важных принципов деятельности микрофинансовых организаций на рынке банковских услуг.

Анализ исследований отечественных и зарубежных исследователей в области классификации банковских услуг МФО показал, что в соответствии с наличием различных факторов (таких как: стремительное развитие рынка банковских технологий, рост числа пользователей социальных сетей и т.д.) единой классификации данных услуг не существует. В связи с этим нами проведен анализ текущего состояния рынка банковских услуг МФО страны, определены принципы предоставления банковских услуг МФО и отличительные особенности соответствующего рынка по сравнению с рынком услуг коммерческих банков. Кроме того, с помощью указанных особенностей и принципов банковские услуги МФО были классифицированы с точки зрения автора.

В соответствии с зарубежным опытом совершенствования банковских услуг МФО путем укрепления институциональной системы данного сектора в исследовании рассмотрены преимущества развития банковских услуг МФО и пути формирования ее институциональных основ в ряде стран с развитой и развивающейся экономикой, таких как США, Российская Федерация, Республика Беларусь, Республика Польша, Республика Грузия, Федеративная Республика Германия, Республика

Аргентины и Федеративная Республика Бразилия. В этой связи следует отметить, что укрепление банковских услуг МФО в Республике Таджикистан с использованием опыта Республики Беларусь, Республики Польша, Республики Грузия и др. является целесообразным, а также считается эффективным в процессе разработки государственных программ, среднесрочных и долгосрочных стратегий развития и концепций совершенствования банковских услуг МФО.

Во второй главе - «Анализ и оценка текущего состояния рынка банковских услуг микрофинансовых организаций в банковской системе Республики Таджикистан» - проанализировано современное состояние рынка банковских услуг МФО в банковской системе Республики Таджикистан, в результате чего определена роль ЗАО МДО «Имон Интернешнл» в развитии рынка банковских услуг путем оценки его деятельности, а также оценена роль цифровизации экономики в формировании рынка банковских услуг МФО путем рассмотрения положительных и отрицательных сторон цифровизации.

В диссертации проанализирован определенный диапазон показателей микрофинансовой системы Республики Таджикистан за 2016-2023 годы и выявлено значение банковских услуг МФО в социально-экономическом развитии страны. Отмечено, что количество МФО является одним из важнейших показателей, так как его изменения оказывают существенное влияние на поведение клиентов (см. диаграмму 1).

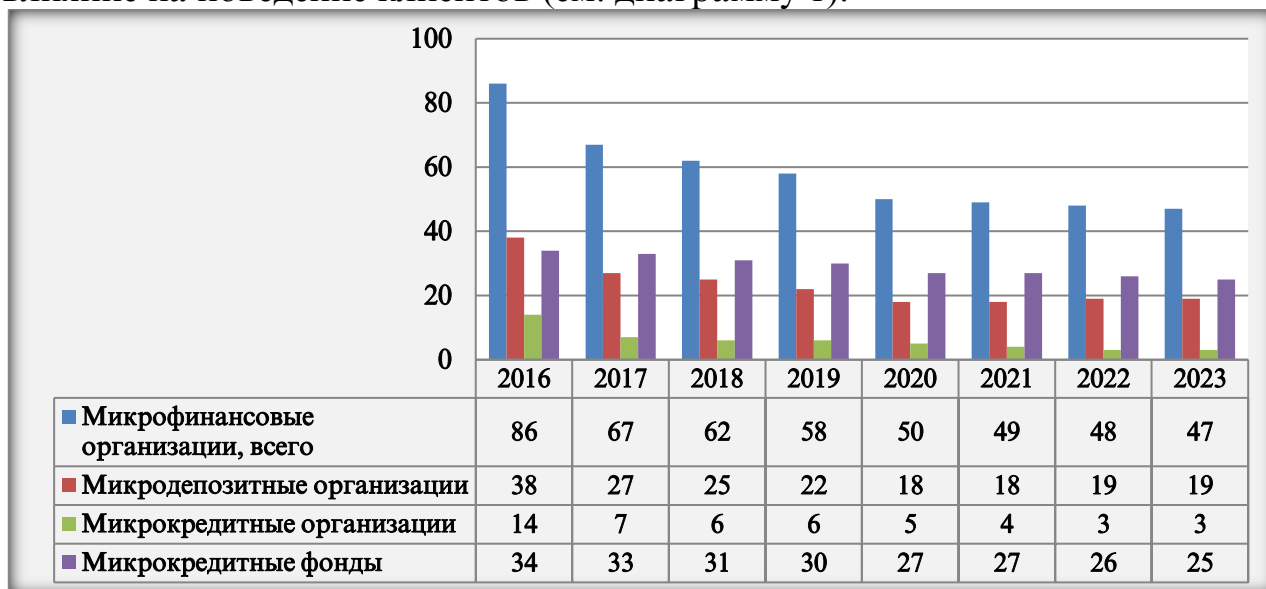

Диаграмма 1. Динамика изменения количества микрофинансовых организаций в 2016-2023 гг. (в цифрах)

Источник: составлено с использованием следующих данных: [3].

Согласно диаграмме 1, количество МФО сокращается из года в год, в результате чего в 2023 году по сравнению с 2016 годом оно сократилось до 39 единиц (в том числе: 19 единиц МДО, 11 единиц МКО и 9 единиц МКФ). Основной причиной сокращения числа микрофинансовых организаций стал переход от количества к качеству в банковской системе страны, поскольку у МФО, не выдержавших воздействия второй фазы мирового финансового кризиса и пандемии Covid-19, НБТ отозвал лицензии.

Доказано, что одним из основных показателей деятельности МФО на рынке банковских услуг является объем микрофинансирования (микрокредитов), и со временем его доля в общем объеме кредитов банковской системы Республики Таджикистан претерпела существенные изменения. Кроме того, на рынке банковских услуг в качестве одного из важных показателей МФО выступает объем микрофинансирования (микрокредитов). В связи с тем, что микрокредиты играют ключевую роль в изменении макроэкономических показателей страны, то одним из актуальных вопросов считается установление доли микрокредитов в общем объеме кредитов банковской системы Республики Таджикистан (см. таблицу 2).

Таблица 2. Доля кредитов микрофинансовых организаций в объеме кредитов банковской системы (в млрд. сомони)

Наименование	Годы								2023/2016 (в проц.)
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Объем микрокредитов МФО	1,70	1,70	2,07	2,13	2,06	2,50	2,98	3,72	218,8
Объем кредитов в банковской системе	9,82	8,51	8,68	9,70	10,88	11,97	13,58	17,84	181,7
Соотношение (в процентах)	17,31	19,98	23,85	21,96	18,93	20,89	21,94	20,85	3,54 п.п.

Источник: разработано автором на основе следующих данных: [3].

Таблица 2 отражает, что доля микрокредитов МФО в общем объеме кредитов банковской системы страны имеет разную тенденцию, в результате чего в одни периоды она увеличивалась, а в другие уменьшалась. Например, уменьшение доли микрокредитов МФО в общем объеме кредитов банковской системы Республики Таджикистан пришлось на 2020 год, так как за данный период этот показатель составил 18,93%. Одной из основных причин данной тенденции стало снижение количества МФО (в 2020 году количество МФО достигло 50, что на 36 меньше, чем в 2016 году). Установлено, что одним из факторов, влияющих на объем микрокредитов МФО, является увеличение объема активов МФО. На основе анализа отраслевой литературы была рассмотрена степень влияния активов микрофинансовых организаций на ВВП страны и определено, что с увеличением доли активов микрофинансовых организаций в ВВП возникают следующие возможности:

- различные слои населения получают доступ к финансовым ресурсам;
- улучшается уровень благосостояния населения;
- развивается бизнес-сектор на территории страны;

повышается уровень занятости за счет увеличения числа новых рабочих мест и т. д. (см. таблицу 3).

Таблица 3. Динамика изменения объема активов МФО в 2016-2023 гг. (млн. сомони)

Наименование	Годы								2023/2016 (в проц.)
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Активы МФО, всего	2,52	2,70	3,13	3,25	3,52	4,20	4,38	5,57	221,0

Продолжение таблицы 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Активы банковской системы	21,19	20,93	21,20	21,98	26,31	22,41	28,08	37,68	177,8
Соотношение (в процентах)	11,89	12,90	14,76	14,79	13,38	18,74	15,60	14,78	2,89 п.п.
ВВП	54,47	61,09	68,84	77,35	82,54	98,91	115,73	130,79	240,1
Соотношение (в процентах)	4,62	4,41	4,55	4,20	4,26	4,24	3,78	4,26	0,36 п.п.

Источник: составлено автором с использованием: [3].

На основании проведенного анализа можно отметить, что в течение аналитического периода наблюдалась тенденция к увеличению объема активов МФО, и в конечном итоге его объем увеличился за этот период на 221,0%. Однако, несмотря на то, что в течение этого периода объем активов банковской системы страны также увеличивался, и в конечном итоге составил 37,68 млрд. сомони в 2023 году, в двух аналитических периодах (точнее: 2017 и 2021 годы) данный показатель имел тенденцию к снижению. Анализ показал, что если в 2017 году основной причиной снижения данного показателя было снижение объема кредитного портфеля кредитных организаций (в 2017 году по сравнению с 2016 годом объем кредитного портфеля кредитных организаций снизился на 1,31 млрд. сомони или на 13,4 процентных пункта), то в 2021 году снижению данного показателя способствовало снижение объема основных средств кредитных организаций (в 2021 году по сравнению с 2020 годом объем основных средств кредитных организаций снизился на 2,59 млрд. сомони или на 58,7 процентных пункта). При этом в течение 2016-2023 годов доля микрофинансовых организаций в банковской системе Республики Таджикистан смогла увеличиться с 11,89% до 14,78% (или на 2,89 процентных пункта). Кроме того, диссертант отмечает, что для того, чтобы выдержать конкуренцию на рынке банковских услуг, МФО необходим большой капитал. Исходя из этого, МФО занимаются привлечением временно свободного капитала населения, который в совокупности с привлеченным и заемным капиталом МФО отражает в себе объем балансовых обязательств МФО (см. таблицу 4).

Таблица 4. Изменение структуры обязательств МФО за 2016-2023 гг. (млн. сомони)

Наименование	Годы								2023/2016 (в проц.)
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Обязательства МФО, всего	1,68	1,85	2,16	2,21	2,45	2,98	3,08	4,05	241,1
Обязательства банковской системы	15,69	15,21	15,29	15,75	19,13	17,34	23,73	30,32	193,2
Соотношение (в процентах)	10,71	12,16	14,13	14,03	12,81	17,19	12,98	13,36	2,65 п.п.
ВВП	54,47	61,09	68,84	77,35	82,54	98,91	115,73	130,79	240,1

Продолжение таблицы 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Соотношение (в процентах)	3,08	3,02	3,14	2,85	2,96	3,02	2,66	3,09	0,01 п.п.

Источник: расчет автора на основе: [3].

Результаты анализа свидетельствуют о том, что с наступлением второго периода мирового финансового кризиса и последствиями пандемии Covid-19 наблюдается тенденция к увеличению объема обязательств МФО, в результате чего в 2023 году его общий объем составил 4,05 млрд. сомони, который по сравнению с 2016 годом увеличился на 241,1%. Стоит отметить, что росту объема обязательств микрофинансовых организаций способствовали, с одной стороны, рост объема депозитов этих организаций (увеличился с 395 млн. сомони до 1,45 млрд. сомони за 2016-2023 годы, или в 3,67 раза), а с другой стороны, рост объема межбанковских кредитов (увеличился в 11,9 раза за анализируемый период, с 142 млн. сомони в 2016 году до 1,69 млрд. сомони в 2023 году). Стоит отметить, что росту объема обязательств микрофинансовых организаций способствовали, с одной стороны, рост объема депозитов этих организаций (увеличился с 395 млн. сомони до 1,45 млрд. сомони за 2016-2023 годы, или в 3,67 раза), а с другой стороны, рост объема межбанковских кредитов (увеличился в 11,9 раза за анализируемый период, с 142 млн. сомони в 2016 году до 1,69 млрд. сомони в 2023 году). Кроме того, анализ показал, что отношение обязательств МФО к ВВП также имело тенденцию к росту, и в итоге сложилось на 0,01 процентных пункта за 2016-2023 годы.

Проанализировав структуру активов и обязательств МФО, диссертант пришел к выводу, что в последние годы в данных показателях наблюдаются хорошие темпы роста, и при наличии такой тенденции в последующие годы объем активов и обязательств МФО может еще больше увеличиться.

Кроме того, в диссертации исследована структура собственного капитала МФО банковской системы страны (см. таблицу 5).

Таблица 5. Изменение объема собственного капитала МФО за 2016-2023 гг. (млн. сомони)

Наименование	Годы								2023/2016 (в проц.)
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Собственный капитал МФО, всего	0,84	0,85	0,97	1,04	1,07	1,22	1,30	1,52	180,9
Капитал банковской системы	5,50	5,73	5,91	6,23	7,18	5,08	6,30	7,36	133,8
Соотношение (в процентах)	15,27	14,83	16,41	16,69	14,90	24,02	20,63	20,65	5,38 п.п.
ВВП	54,47	61,09	68,84	77,35	82,54	98,91	115,73	130,79	240,1
Соотношение (в процентах)	1,54	1,39	1,41	1,35	1,30	1,23	1,12	1,16	0,38 п.п.

Источник: предоставлено автором с помощью данных: [3].

Согласно таблице 5, за аналитические годы тенденция изменения объема собственного капитала МФО положительная, наблюдается рост его объема. Так, если в 2016 году объем собственного капитала МФО составлял 0,84 млрд. сомони, то в 2023 году он составил 1,52 млрд. сомони, что в первую очередь свидетельствует об улучшении уровня надежности и финансовой устойчивости МФО на финансовом рынке страны. Наряду с ростом размера собственного капитала МФО, его доля в размере капитала банковской системы страны также имеет тенденцию к росту, и в конечном итоге за исследуемый период его объем увеличился примерно на 5,38 процентных пункта, а в 2023 году его доля составила 20,65%. Было проведено исследование по определению доли собственного капитала МФО в ВВП страны, и выявлено, что за аналитический период данное соотношение имело тенденцию к снижению, в результате оно снизилось с 1,54% до 1,16% (т.е. на 0,38 процентных пункта).

По мнению автора, важным фактором, который может повлиять на ход деятельности МФО, является ставка рефинансирования. Наряду с другими факторами, на снижение объема микрокредитов МФО может повлиять и ставка рефинансирования НБТ. Так как изменение ставки рефинансирования оказывает свое влияние на кредитный портфель МФО и в конечном итоге способствует изменению состояния банковской системы страны. Анализ показывает, что в связи со значительными изменениями ставки рефинансирования НБТ данная ставка в 2023 году была повышена до 10%, в результате чего по сравнению с 2016 годом она снизилась на 2,5 процентных пункта. Одной из главных причин снижения ставки рефинансирования НБТ стало снижение уровня монетизации. Например, в 2023 году по сравнению с 2022 годом уровень монетизации снизился на 4,3 процентных пункта и составил 30,2% [15].

В диссертации отмечается, что для определения взаимосвязи ВВП с основными показателями МФО необходимо использовать матрицу коэффициентов парной корреляции (таблица 6).

Таблица 6. Матрица коэффициентов парной корреляции

	<i>Активы МФО, всего</i>	<i>Объем кредитного портфеля МФО</i>	<i>Обязательства МФО, всего</i>	<i>Собственный капитал МФО, всего</i>
Объем кредитного портфеля МФО	0,9494			
Обязательства МФО, всего	0,9970	0,9523		
Собственный капитал МФО, всего	0,9816	0,9176	0,9639	
ВВП	0,9585	0,9090	0,9433	0,9713

Источник: составлено автором

Согласно матрице коэффициентов парной корреляции, ВВП тесно связан со всеми основными показателями МФО, и в связи с этим может быть разработана составная регрессионная модель. Потому что все коэффициенты чрезвычайно близки к 1, что говорит о тесной связи между изучаемыми показателями. Однако из-за наличия взаимосвязи между независимыми факторами возникает необходимость в разработке модели

двухкомпонентной регрессии путем исключения из совокупной регрессионной модели двух независимых показателей (таких как размер кредитного портфеля МФО и обязательства МФО). Для составления регрессионного уравнения мы используем математические методы или современные информационные технологии и построим модель типа

$$Y=a+b_1x_1+b_2x_2 \quad (1).$$

где:

x_1 - активы МФО; x_2 - собственный капитал МФО.

После выполнения определенного алгоритма получены следующие окончательные результаты регрессионного анализа (таблица 7):

Таблица 7. Окончательные результаты регрессионного анализа

Окончательные результаты				
<i>Регрессионная статистика</i>				
Коэффициент кумулятивной корреляции		0,971659352		
Коэффициент детерминации		0,944121897		
Нормированный коэффициент детерминации		0,928156724		
Стандартная ошибка		6557,786378		
Количество наблюдений		10		
Дисперсионный анализ				
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>
Регрессионный	2	5086265012	2543132506	59,13634221
Остаточный	7	301031935,3	43004562,18	
Всего	9	5387296947		
	<i>Коэффициент</i>	Стандартная ошибка	<i>t-статистика</i>	<i>P-значимость</i>
Свободный показатель	-30109,23213	9500,179485	-3,169332977	0,015722452
Активы МФО	4,436375887	14,79833501	0,299788854	0,773044536
Собственный капитал МФО	91,10226715	51,06760817	1,783954064	0,117613067

Источник: составлено автором

Из полученных данных регрессионного анализа скомпилируем модель кумулятивной регрессии следующим образом:

$$Y=-30109,23+4,44x_1+91,1x_2 \quad (2)$$

Модель кумулятивной регрессии имеет хорошие статистические характеристики и рекомендуется для анализа и прогнозирования.

Кроме того, в диссертации обосновано, что одним из актуальных вопросов в процессе формирования системы микрофинансирования является оценка эффективной деятельности МФО в отдельности. Микрофинансовые организации как полноправная часть банковской системы Республики Таджикистан осуществляют свою деятельность в рамках действующего законодательства. Следует отметить, что роль МФО в инвестировании приоритетных отраслей национальной экономики значительна и обеспечивает развитие народного хозяйства. Например, в

2023 году доля кредитов МФО, направленных на экономику, составила 4,93 млрд. сомони который по сравнению с 2020 годом увеличился на 88,73%.

На этой основе целесообразно провести анализ и оценку деятельности одной из потенциальных системообразующих МДО (т. е. ЗАО МДО «Имон Интернешнл»), которая имеет прочные позиции на рынке отечественных банковских услуг и ведет большую работу по разработке и внедрению современных банковских услуг.

Было отмечено, что ЗАО МДО «Имон Интернешнл», выступая в качестве одного из активных участников рынка микрофинансирования страны, периодически расширяет свою деятельность за счет обработки широкого спектра банковских операций и услуг.

Для определения позиции ЗАО МДО «Имон Интернешнл» в отечественной микрофинансовой системе в диссертации проведен анализ ее финансовых показателей, результаты анализа которых отражены в виде таблицы 8.

Таблица 8. Анализ основных финансовых показателей ЗАО МДО «Имон Интернешнл» (в млн. сомони)

Наименование	Годы								2023/2016 (в проц.)
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Объем активов ЗАО МДО «Имон Интернешнл»	860,5	1064,5	1093,9	1156,3	1192,7	1357,1	1482,2	1855,5	216
Соотношение к активам МФО (в %)	34,2	39,5	34,9	35,6	33,9	32,3	33,8	33,3	0,9 п.п.
Объем кредитного портфеля ЗАО МДО «Имон Интернешнл»	602,0	691,7	794,8	894,4	869,1	1068,2	1253,8	1499,4	249
Соотношение к кредитному портфелю МФО (в %)	35,4	40,8	38,9	42,1	42,2	42,8	42,0	40,3	4,9 п.п.
Обязательства ЗАО МДО «Имон Интернешнл»	720,2	889,2	919,3	956,2	983,3	1126,6	1230,9	1545,3	214,6
Соотношение к обязательствам МФО (в %)	42,9	48,2	42,5	43,3	40,2	37,8	40,0	38,2	4,7 п.п.
Общий объем капитала ЗАО МДО «Имон Интернешнл»	140,3	175,2	174,6	200,2	209,4	231,3	251,3	310,2	221
Соотношение к капиталу МФО (в %)	16,8	20,6	18,1	19,2	19,6	19,0	19,3	20,4	3,6 п.п.

Источник: составлено автором на основе следующих данных: [13].

Из таблицы 8 видно, что за исследуемый период структура активов ЗАО МДО «Имон Интернешнл» претерпела существенные изменения, в результате чего ее объем увеличился с 860,5 млн. сомони в 2016 году до 1,86 млрд. сомони в 2023 году (или на 216%). Однако, несмотря на это, в 2023 году соотношение данного показателя к активам МФО составило 33,3%, что на 0,9 процентных пункта меньше, чем в 2016 году. Другим показателем стал кредитный портфель ЗАО МДО «Имон Интернешнл», объем которого за исследуемый период увеличился на 249%. За счет такой тенденции соотношение объема кредитного портфеля данной организации к кредитному портфелю МФО увеличилось на 4,9 процентных пункта (или с 35,4% в 2016 году до 40,3% в 2023 году). Также, согласно данной таблице, еще одним показателем является объем обязательств ЗАО МДО «Имон Интернешнл», который за анализируемый период увеличился с 720,2 млн. сомони до 1,55 млрд. сомони. Однако, независимо от этого, при рассмотрении соотношения обязательств ЗАО МДО «Имон Интернешнл» к совокупным обязательствам МФО, можно заметить, что его доля снизилась с 42,9% в 2016 году до 38,2% в 2023 году (или на 4,7 процентных пункта). Анализ также показывает, что объем капитала ЗАО МДО «Имон Интернешнл» с 2016 по 2023 гг. увеличился на 221 процентный пункт, составив 310,2 млн. сомони. В связи с увеличением объема капитала ЗАО МДО «Имон Интернешнл» его соотношение к объему капитала МФО страны увеличилось на 3,6 процентных пункта, в конечном итоге достигнув 20,4% в 2023 году.

Также, в диссертации проведена оценка уровня рентабельности активов и капитала ЗАО МДО «Имон Интернешнл» с использованием специальных коэффициентов. Например, при оценке рентабельности активов ЗАО МДО «Имон Интернешнл» были определены коэффициент рентабельности активов (ROA) и коэффициент рентабельности чистых активов (RONA) данной организации за исследуемый период (диаграмма 1).

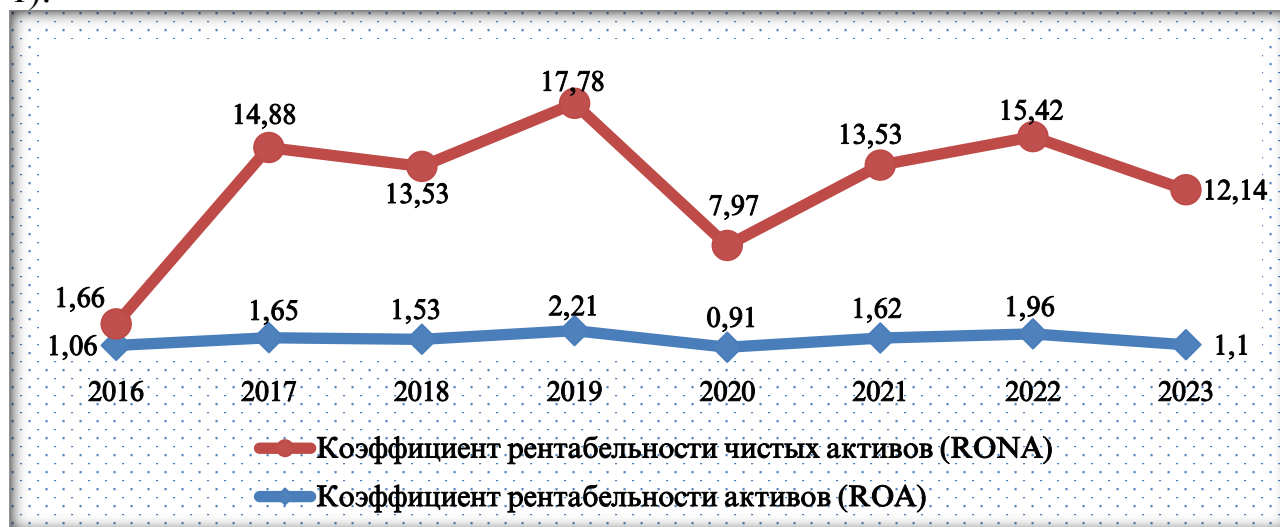

Диаграмма 1. Изменение коэффициента рентабельности активов (ROA) и коэффициента рентабельности чистых активов (RONA) ЗАО МДО «Имон Интернешнл» за 2016-2023 гг. (в процентах)

Источник: расчёт автора на основе: [13].

Исходя из показателей диаграммы 1, за период 2016-2023 годов единой тенденции в рассматриваемых коэффициентах не наблюдается. Так как, если относительный рост рентабельности активов (ROA) ЗАО МДО «Имон Интернешнл» относится к 2019 году, то состояние снижения этого коэффициента основывается на 2020 году, так как за этот период коэффициент достиг 0,91%. При этом, в рентабельности чистых активов (RONA) ЗАО МДО «Имон Интернешнл» наблюдается значительная положительная тенденция, что в конечном итоге она увеличилась с 1,66% в 2016 году до 12,14% в 2023 году. Однако, помимо этой тенденции, если в 2016 году наблюдалось снижение рентабельности чистых активов (RONA) ЗАО МДО «Имон Интернешнл» (до 1,66%), то его рост пришелся на 2019 год (до 17,75%).

Для определения уровня эффективности использования капитала ЗАО МДО «Имон Интернешнл» диссертант счел целесообразным оценить коэффициенты рентабельности собственного капитала (ROE) и заемного капитала (ROBC) данной организации (диаграмма 2).

Диаграмма 2. Коэффициент рентабельности собственного капитала (ROE) и коэффициент рентабельности заемного капитала (ROBC) ЗАО МДО «Имон Интернешнл» за 2016-2023 гг. (в процентах)

Источник: расчёт автора на основе: [13].

Диаграмма 2 свидетельствует о том, что в 2023 году рентабельность собственного капитала ЗАО МДО «Имон Интернешнл» составила 7,49%, тогда как в 2016 году она составила 6,53%. То есть данная ситуация свидетельствует о том, что в 2023 году прибыльность ЗАО МДО «Имон Интернешнл» увеличилась, в результате чего оно обеспечило 7 сомони 49 дирамов на каждый 1 сомони собственного капитала организации. Также при рассмотрении диаграммы 2 можно сделать вывод, что за аналитический период уровень рентабельности кредитного капитала ЗАО МДО «Имон Интернешнл» также увеличился на 0,23 процентных пункта (т. е. с 1,27% в 2016 году до 1,5% в 2023 году).

Кроме того, в целях прогнозирования деятельности ЗАО МДО «Имон Интернешнл» в диссертации проведена оценка вышеуказанных статистических данных с использованием математико-экономических

методов, определен прогноз этих показателей до 2030 года, а результаты представлены в виде таблицы 9.

Таблица 9. Перспективы развития финансовых показателей ЗАО МДО «Имон Интернешнл»

Годы	Объем активов	Объем кредитного портфеля	Объем обязательств	Общий объем капитала
2016	860,5	602	720,2	140,3
2017	1064,5	691,7	889,2	175,2
2018	1093,9	794,8	919,3	174,6
2019	1156,3	894,4	956,2	200,2
2020	1192,7	869,1	983,3	209,4
2021	1357,1	1068,2	1126,6	231,3
2022	1482,2	1253,8	1230,9	251,3
2023	1855,5	1499,4	1545,3	310,2
Прогноз				
2025	1903,9	1606,6	1578,7	325,2
2026	2021,4	1724,3	1675,5	345,9
2027	2138,8	1842,0	1772,3	366,6
2028	2256,3	1959,7	1869,1	387,3
2029	2373,8	2077,4	1965,9	408,0
2030	2491,3	2195,1	2062,7	428,7

Источник: составлено автором

Таким образом, можно ожидать, что объем активов ЗАО МДО «Имон Интернешнл» в 2030 году может достичь 2,49 млрд. сомони, если остальные влияющие факторы останутся неизменными.

В диссертации рассматривается необходимость цифровизации деятельности МФО в условиях цифровой экономики и ее роль в улучшении банковских услуг МФО. Значение цифровой экономики выражается в том, что с ее помощью меняются методы коммерческой деятельности и перед всей сферой бизнеса открываются новые возможности. В то же время цифровая экономика может изменить поведение потребителей, создавая для них необходимые условия. Следует отметить, что цифровизация приносит инновации, поскольку цифровизация бизнеса обеспечивает его конкретные направления (производство, маркетинг, продажи и т. д.) современными инновациями.

Доказано, что за счет цифровизации деятельности МФО имеют возможность устранить ряд недостатков, в том числе: сокращение объемов расходов (таких как: операционные расходы), снижение стоимости банковских операций и услуг, повышение их эффективности и др. Поэтому, рассматривая эти вопросы, также были выявлены возможности и риски цифровизации для МФО (см. таблицу 10).

Таблица 10. SWOT-анализ степени влияния цифровизации на деятельность МФО

Преимущества цифровизации	Недостатки цифровизации
• формирование эффективной деятельности МФО;	• отсутствие доступа к удаленным банковским услугам МФО в отдаленных регионах страны;

Преимущества цифровизации	Недостатки цифровизации
• повышение качества банковских продуктов и услуг МФО; • упрощение процесса обработки, хранения и передачи больших объемов данных в МФО; • улучшение доступа к платежным инфраструктурам МФО на территории страны; • появление возможности удаленной работы перед МФО; • исключение бумажной документации за счет использования современных технологий в деятельности МФО.	• наличие трудностей у взрослых в использовании онлайн-продуктов и технологических инструментов МФО; • нехватка специалистов по работе с информационными технологиями МФО.
Возможности цифровизации	Риски цифровизации
1. Высокая скорость цифровизации способствует постоянной разработке банковских продуктов МФО. 2. Улучшается качество банковских продуктов МФО, разрабатываемых ими банковских операций и услуг. 3. Цифровизация способствует хранению информации в различных онлайн-системах МФО, что снижает риск ее потери. 4. Цифровизация обеспечивает возможность совершенствовать законодательство о нормах использования информации. 5. Возникает возможность распространения продукции и услуг не только на внутренних рынках, но и на внешних рынках МФО. 6. Привлечение иностранных инвестиций в деятельность МФО и, соответственно, увеличение числа рабочих мест и др.	1. Исчезновение специфического круга специальностей в МФО и формирование на его основе уровня безработицы. 2. Несанкционированный доступ к информации и другие угрозы кибербезопасности (увеличение числа хакерских атак) в МФО. 3. Повышенная вероятность возникновения технических ошибок в конкретных сферах деятельности МФО. 4. Низкий уровень грамотности населения в сфере работы с цифровыми технологиями МФО. 5. Отсутствие необходимой цифровой инфраструктуры в системе микрофинансирования Республики Таджикистан. 6. Нехватка квалифицированных кадров для работы с цифровыми технологиями МФО. 7. Отсутствие совершенной законодательной базы и конкретных требований и стандартов в области сбора, обработки и использования данных в МФО.

Источник: составлено автором.

Также доказано, что в настоящее время на рынке отечественных банковских услуг операторы мобильной связи стали одним из основных конкурентов кредитных организаций, и в этом случае МФО необходимо как можно быстрее цифровизовать свою деятельность, так как в случае несвоевременного перехода на цифровую трансформацию операторы мобильной связи могут ограничить позиции МФО на рынке банковских услуг.

В третьей главе - «Приоритетные направления усиления банковских услуг микрофинансовых организаций» рекомендован механизм усиления процесса цифровизации деятельности МФО; определены пути решения проблем рынка банковских услуг МФО, а также рекомендуется МФО

использовать конкретные методы, позволяющие точно оценить качество банковских услуг. Современная экономическая ситуация, с формированием технико-технологической среды, а также наряду с увеличением числа пользователей онлайн-приложений на национальном и глобальном уровнях, создала необходимые условия, которые будут способствовать увеличению доли цифровых МФО в ближайшем будущем.

Для совершенствования процесса цифровизации деятельности МФО важную роль играет цифровая инфраструктура, которая состоит из комплекса техник и технологий, с помощью которых не только обрабатываются и предоставляются цифровые операции и услуги МФО, но и с их помощью значительно упрощается процесс обработки, хранения и передачи данных. Такое положение дел свидетельствует о том, что без наличия необходимой цифровой инфраструктуры вероятность цифровизации деятельности МФО значительно снижается.

В условиях цифровой экономики, в связи с увеличением числа пользователей современных технологий и развитием онлайн-торговли банковскими операциями и услугами, цифровизация деятельности МФО стала одним из важнейших вопросов. Поскольку МФО которые не своевременно осуществляют цифровую трансформацию, сталкиваются с риском потери своих позиций на рынке банковских услуг. Исходя из этого, МФО необходимо уделять пристальное внимание не только вопросу цифровизации своей деятельности, но и вопросу совершенствования ее процесса.

В связи с этим в диссертации исследуется цифровая инфраструктура как фактор усиления деятельности МФО на рынке банковских услуг. Отмечено, что в настоящее время современная цифровая инфраструктура на территории страны формируется в связи с ростом её составляющих элементов, таких как: формирование маркетплейсов, Кредитно-информационное бюро Таджикистана, Национальный процессинговый центр по денежным переводам, Совет по искусственному интеллекту Республики Таджикистан и др. В то же время доказано, что за счет укрепления цифровой инфраструктуры перед МФО появилась возможность внедрения конкретных цифровых технологий в отдельные сферы деятельности. Целенаправленное использование цифровых технологий не только положительно влияет на процесс разработки и предоставления продуктов микрофинансовыми организациями, но и может способствовать повышению эффективности микрофинансовой системы страны путем укрепления механизма регулирования и контроля деятельности микрофинансовых организаций (см. рисунок 2).

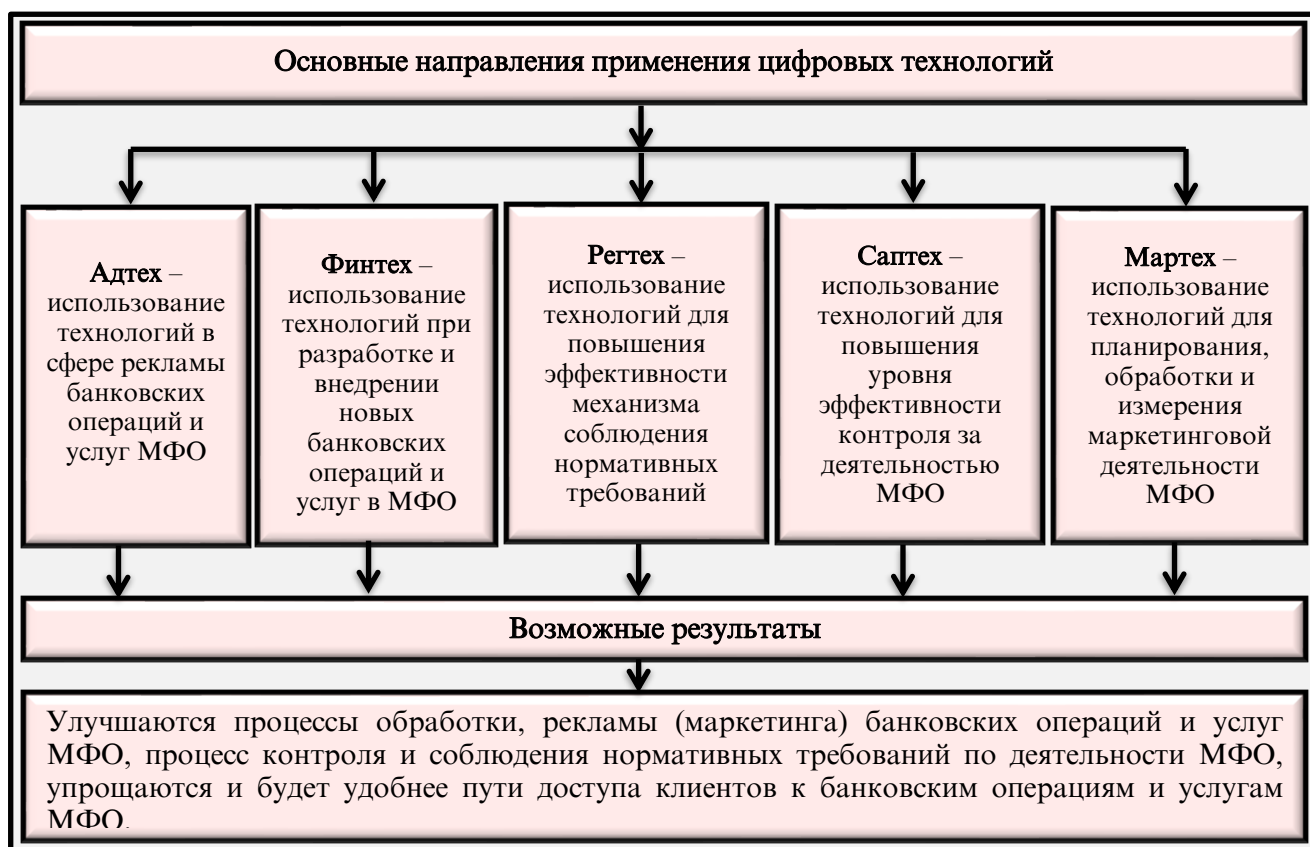

Рисунок 2. Современные направления использования цифровых технологий

Источник: составлено автором

Кроме того, высоко оценивается роль государства в усилении цифровизации деятельности МФО, доказано, что в настоящее время на государственном уровне принят ряд концепций, программ и конкретных стратегий, реализация которых создает важную основу для совершенствования процесса цифровизации деятельности МФО.

Исследования показывают, что с реализацией целей Концепции цифровой экономики в Республике Таджикистан (КЦЭРТ) появляется возможность решения следующих вопросов [4, с.3-15]:

- усовершенствовать современную цифровую инфраструктуру;
- усиливается цифровые банковские услуги путем создания дата-центров на территории страны;
- улучшается уровень информационной безопасности, кибербезопасности и облачных технологий;
- обеспечивается широкополосная связь во всех регионах страны по доступным ценам;
- улучшается состояние финансовых технологий, интернет-банкинга, электронных платежей и интернет-рекламы.

Наряду с этим, в настоящее время в Республике Таджикистан действует Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года (НСР), в которой значительное внимание уделяется вопросу цифровизации деятельности микрофинансовых организаций и отражены следующие приоритетные направления [9, с.71-75]:

1. Улучшение доступа отдаленных районов к банковским услугам МФО за счет внедрения соответствующих услуг в мобильные приложения.
2. Обеспечение доступной стоимости интернет-сети для клиентов.
3. Реализация процесса обработки и предоставления банковских услуг МФО с использованием цифровых технологий.
4. Улучшение порядка подготовки квалифицированных кадров для работы с цифровыми технологиями.
5. Процесс предоставления клиентам банковских услуг МФО упрощается.
6. Создание современной цифровой инфраструктуры на территории страны с ее главным сервером в городе Душанбе и др.

В диссертации рассматривается цифровизация банковских продуктов и на этой основе развитие рынка микрофинансовых услуг как фактор укрепления реальной экономики и оценивается укрепление банковских инноваций, а также рассматриваются пути и средства его развития. Важной основой, влияющей на процесс укрепления цифровизации банковских продуктов, оценивается платёжная инфраструктура. Действительно, платежная инфраструктура является одним из важнейших элементов, который может не только положительно повлиять на развитие дистанционных услуг, но и дать возможность физическим и юридическим лицам получить доступ к банковским продуктам, увеличить финансовый охват среди клиентов. В диссертации автор уделяет особое внимание цифровым банковским продуктам и видит дальнейшее развитие рынка услуг микрофинансовых организаций на этой основе. Анализ текущего состояния цифровизации банковских продуктов на рынке банковских услуг Республики Таджикистан отражает возросший интерес кредитных организаций к этому направлению и его дальнейшее укрепление может повысить позиции микрофинансовых организаций в банковской системе.

В связи с этим для достижения развития платежной системы страны по инициативе государства и негосударственных субъектов (в том числе: МФО, компании мобильной связи и др.) принимаются различные меры. В частности, в этом направлении большой вклад внес Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон. В своем Послании «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики», произнесенном 23 декабря 2022 года, Лидер нации отметил, что: «...в целях развития финансового сектора страны с 1 июля 2023 года необходимо полностью перевести оплату всех государственных налогов и пошлин, платежей за выдачу разрешений и лицензий, штрафов и других видов государственных услуг на безналичный расчет» [8]. В связи с этим диссертант считает необходимым предложить определенный механизм для совершенствования процесса цифровизации деятельности отечественных микрофинансовых организаций (см. рис.3).

Рисунок 3. Механизм совершенствования процесса цифровизации деятельности МФО

Источник: составлено автором.

Из рисунка 3 видно, что механизм совершенствования процесса цифровизации деятельности МФО разделен на 2 основные части, в первой части которых представлена цель совершенствования процесса цифровизации деятельности МФО и основные задачи по достижению этой цели, а во второй части механизма совершенствования процесса цифровизации деятельности МФО представлены 3 основных раздела, в том числе: раздел по использованию цифровых технологий, раздел по совершенствованию цифровой инфраструктуры и раздел по совершенствованию законодательной базы.

В диссертации рассмотрены проблемы рынка банковских услуг МФО, одной из которых является степень уязвимости безопасности персональных данных клиентов. Так как с цифровизации банковских услуг МФО возникла следующая проблема, в качестве одного из решений которой стало важным использование опыта ПАО «Сбербанк России» (см. рисунок 4).

Рисунок 4. Способы обеспечения информационной безопасности в МФО

Источник: рекомендация автора на основе опыта ПАО «Сбербанк России»: [17]

В соответствии с этим, было обосновано, что при решении проблем рынка банковских услуг МФО качество этих услуг улучшится и уровень удовлетворения требований клиентов возрастет. В таком случае

единственным вопросом, стоящим перед МФО, является правильная оценка качества банковских услуг. Было установлено, что в настоящее время существует множество методов оценки качества банковских услуг, но, согласно утверждению диссертанта, наиболее важным является использование методов, которые определяются путем проведения опроса клиентов указанных организаций. В качестве таких методов выступают: методы CSI, NPS и SERVQUAL.

С целью ознакомления с эффективностью данных методов на практике в диссертации был проведен опрос с использованием методов CSI, NPS и SERVQUAL с определенным кругом клиентов ЗАО «Имон Интернешнл» и доказано, что метод SERVQUAL является более надежным из исследованных методов и с его помощью можно более точно оценивать качество банковских услуг.

Поэтому было признано необходимым использовать метод SERVQUAL в отечественных МФО для оценки качества банковских услуг, а также применять нормы стандарта ISO 9001 для повышения эффективности и прозрачности данного метода.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основные научные результаты диссертационного исследования:

В диссертационном исследовании были рассмотрены теоретические и практические основы банковских услуг в системе микрофинансирования и разработаны конкретные рекомендации и предложения по их совершенствованию. В связи с этим в качестве выводов можно сформулировать следующие положения:

1. Анализ и изучение научных источников позволили определить взаимосвязь микрофинансирования как структурного элемента финансового рынка с социально-экономическим положением страны. Поскольку микрофинансирование считается движущей силой экономического и социального развития и обеспечивает экономику финансовыми ресурсами, что, в свою очередь, укрепление этого сектора, как одна из важных целей страны, способствует совершенствованию банковских услуг, предоставляемых микрофинансовыми организациями. Данный вопрос считается актуальным, а исследования в этой области приведут к совершенствованию деятельности микрофинансовых организаций и развитию доступа населения к банковским продуктам. На основе исследований доказано, что путем изучения подобных вопросов деятельность микрофинансовых организаций страны совершенствуется, что заложит основу для дальнейшего развития системы микрофинансирования [1-А; 5-А; 9-А].

2. На рынке банковских услуг наряду с банками микрофинансовые организации также занимаются предоставлением банковских услуг. Однако исследование рынка банковских услуг показало, что микрофинансовые организации отличаются от банков по принципам своей деятельности и ряду особенностей, в том числе: структура клиентов, объемы предоставляемых кредитов, ограничения по предоставлению

валютных кредитов и т.д. Выявление таких особенностей позволяет предложить пути совершенствования конкретных направлений деятельности микрофинансовых организаций на рынке банковских услуг, что делает банковские услуги микрофинансовых организаций конкурентоспособными [2-А; 5-А; 6-А].

3. В деятельности микрофинансовых организаций важную роль играют институциональные основы, с помощью которых определяются и регулируются правила и процедуры деятельности этих организаций. На этой основе в системе микрофинансирования страны в качестве регулирующего органа выступает НБТ, устанавливающий в этом направлении специальные нормы и процедуры и применяющий различные санкции за их несоблюдение. В целях совершенствования институциональных основ сектора микрофинансирования был изучен, проанализирован и оценен зарубежный опыт. Изучение, определение и использование зарубежного опыта является одним из приоритетных и важных аспектов совершенствования институциональных основ микрофинансового сектора. В ходе исследования был изучен опыт ряда стран, в том числе: Республики Беларусь, Республики Грузия и Республики Польша. Результаты исследования показали, что он является одним из важных основ формирования системы микрофинансирования, способствующий снижению доли возникающих рисков и обеспечивающий эффективность деятельности микрофинансовых организаций в условиях развития цифровой экономики и инновационных технологий [4-А; 8-А; 14-А].

4. Рассмотрение, оценка и анализ рынка банковских услуг доказали, что в нём микрофинансовые организации конкурируют с коммерческими банками и наблюдается его устойчивое развитие. В случае совершенствования банковских услуг микрофинансовых организаций, в дополнение к улучшению уровня доступности населения регионов страны (например, объем микрозаймов по регионам в 2023 году составил 13,58 млрд. сомони, из них на Согдийскую область приходится 4,42 млрд. сомони) и приоритетных отраслей экономики (остаток микрокредитов микрофинансовых организаций по отраслям в 2023 году составил 4,93 млрд. сомони, из которых 29,2% (1,44 млрд. сомони) относится к сельскохозяйственной отрасли) к банковским услугам, будут также созданы необходимые условия для перспективного развития рынка банковских услуг микрофинансовых организаций. Исследования доказали, что на рынке микрофинансирования наблюдается ряд проблем, в том числе: сложность доступа банковских услуг микрофинансовых организаций к населению регионов страны, низкий уровень финансирования в микрофинансовых организациях, нехватка квалифицированных кадров и др. Только их оперативное решение дает возможность продолжить тенденцию к укреплению данного рынка [5-А; 10-А; 12-А].

5. В современных условиях заметное место на рынке банковских услуг микрофинансовых организаций занимает ЗАО МДО «Имон Интернешнл».

Анализ и рассмотрение деятельности ЗАО МДО «Имон Интернешнл» показал, что данная организация, используя современные инновации (современные технологии и новые банковские услуги), достигла сравнительно значимых показателей в системе микрофинансирования страны. Например, на конец 2023 года доля собственного капитала ЗАО МДО «Имон Интернешнл» в общем капитале микрофинансовой системы составила 20,4%. Однако, независимо от этого, для того, чтобы в дальнейшем не потерять свои позиции на рынке банковских услуг, ЗАО «Имон Интернешнл» необходимо дополнительно усилить некоторые направления своей деятельности, в том числе предоставление дистанционных банковских услуг, формирование инфраструктуры обслуживания в регионах страны и т.д. [3-А; 5-А; 16-А].

6. С цифровизацией экономики появились новые возможности для совершенствования микрофинансовых услуг. Одной из таких возможностей является цифровизация деятельности микрофинансовых организаций. С цифровизацией деятельности, микрофинансовые организации получают возможность снизить объем операционных расходов, повысить качество и скорость оказания услуг. Поэтому микрофинансовым организациям наряду с конкретными направлениями деятельности, следует больше концентрироваться на цифровизации всей сферы своей деятельности. В этом случае микрофинансовые организации, в соответствии с зарубежным опытом, могут определить направления цифровизации своей деятельности, принять стратегию ее внедрения и выбрать практические модели стратегии цифровизации (конфедеративные модели, совместные услуги и др.). В то же время исследования показывают, что большинство микрофинансовых организаций в настоящее время имеют определенные цифровые технологии. Данная ситуация свидетельствует об улучшении состояния цифровизации деятельности микрофинансовых организаций. Однако для содействия совершенствованию процесса цифровизации микрофинансовых организаций потребуется современная цифровая инфраструктура. В связи с этим сегодня, в целях государственной поддержки процесса цифровизации деятельности микрофинансовых организаций, действуют специальные стратегии, концепции и программы, которые заложили основу для становления и развития современной цифровой инфраструктуры [2-А; 3-А; 8-А].

7. Исследования показали, что совершенствование банковских услуг микрофинансовых организаций способствует повышению качества этих услуг. Поэтому наряду с вопросами совершенствования банковских услуг отечественных микрофинансовых организаций в настоящее время уделяют большое внимание качеству банковских услуг, и в этом направлении они используют различные пути и методы. Таким образом результаты исследования показали, что одним из наиболее эффективных способов в этом секторе является оценка качества банковских услуг путем проведения опросов клиентов. В связи с этим, используя методы CSI, NPS и SERVQUAL, мы оценили качество банковских услуг одной из отечественных микрофинансовых организаций – ЗАО МДО «Имон

Интернешнл», проведя опрос ряда ее клиентов, и определили, что из этих методов метод SERVQUAL является наиболее надежным и с его помощью можно точно определить качество банковских услуг [5-А; 8-А; 13-А].

Рекомендации по практическому применению результатов исследования:

1. Банковские услуги микрофинансовых организаций и в связи с анализом и рассмотрением современного состояния микрофинансирования, изучена важность микрофинансирования в экономике. Были разработаны механизмы кредитования, доступа к другим банковским продуктам и рекомендованы простые методы доступа населения к услугам микрофинансовых организаций. В связи с этим в качестве приоритетного направления было предложено укрепление финансовых показателей микрофинансовых организаций.

2. Рассмотрены характерные особенности банковских услуг микрофинансовых организаций, определена роль микрофинансовых организаций в развитии малого предпринимательства, финансовой поддержке населения и укреплении кредитных отношений. Выявлено, что приоритетным направлением деятельности микрофинансовых организаций является развития дистанционного обслуживания, которое укрепляет доступ субъектов экономики к продуктам микрофинансовых организаций. В частности, в системе микрофинансирования страны выгодно дистанционное осуществление сберегательных, кредитных, трансфертных и других операций.

3. Одним из важнейших факторов совершенствования банковских услуг микрофинансовых организаций является укрепление институциональных основ. В связи с этим, рассмотрено текущее состояние институциональных основ микрофинансовой системы Республики Таджикистан и для содействия её дальнейшему развитию было сочтено необходимым изучение и использование опыта зарубежных стран. Опыт ряда зарубежных стран, таких как: США, Российская Федерация, Республика Беларусь, Республика Польша, Республика Грузия, Федеративная Республика Германия, Республика Аргентина и Федеративная Республика Бразилия, мы можем использовать в Республике Таджикистан. Кроме того, определено, что укрепление банковских услуг микрофинансовых организаций в Республике Таджикистан с использованием опыта Республики Беларусь, Республики Грузия и Республики Польша является целесообразным, а использование опыта этих стран считается полезным при разработке государственных программ, среднесрочных и долгосрочных стратегий развития, концепций совершенствования банковских услуг микрофинансовых организаций.

4. Степень предоставления банковских услуг микрофинансовыми организациями может быть определена путем анализа состояния показателей данного рынка и исследования возникающих в нем проблем. Поскольку, если проблемы на рынке банковских услуг, предоставляемых микрофинансовыми организациями, не будут устранены своевременно, финансовые показатели микрофинансовых организаций снизятся, что

создаст препятствие для совершенствование банковских услуг, предоставляемых микрофинансовыми организациями. В целях уменьшения проблем рынка банковских услуг микрофинансовых организаций реализация ряда мер, таких как создание государственного фонда с целью поддержки отечественных микрофинансовых организаций, отвечает интересам работы и формирует возможность доступа населения к финансовому сектору.

5. Рассмотрена и проанализирована деятельность ЗАО МДО «Имон Интернешнл» и исследована степень развития финансовых показателей данной кредитной организации. Анализы доказали, что ЗАО МДО «Имон Интернешнл» играет ключевую роль в развитии рынка банковских услуг микрофинансовых организаций и занимает важное положение в нем. В частности, укрепление инновационных продуктов и совершенствование системы использования информационных технологий являются целесообразными для повышения качества предлагаемой продукции в ЗАО МДО «Имон Интернешнл». Также, устранение низкого уровня целевого использования ресурсов, повышение качества продукции, внедрение удаленного обслуживания и т.д. может повысить финансовую эффективность деятельности ЗАО МДО «Имон Интернешнл».

6. Использование финансовых платформ (таких как: Sravni.ru Российской Федерации, ChwilowkiOnline365 Польши и Finder Loan Федеративной Республики Германии) создаст благоприятные условия для обеспечения удаленного доступа клиентов к банковским операциям и услугам микрофинансовых организаций и увеличит возможности социально-экономического развития страны. В связи с этим в исследовании было предложено что подобные финансовые платформы на рынке отечественных банковских услуг также являются целесообразными для развития банковских услуг микрофинансовых организаций, а организация и обеспечение эффективности этих платформ способствует развитию системы микрофинансирования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Алибоева, М. Основы микрофинансирования [Текст]: Курс лекции. – Душанбе, 2006. – 175с.
2. Банковская энциклопедия [Электронный ресурс]. – URL: <https://banks.academic.ru/1301/Микрофинансирование> (дата обращения: 07.02.2022).
3. Бюллетени о мори бонкӣ – №12 (257) – 2016; Бюллетени о мори бонкӣ – №12 (269) – 2017; Бюллетени о мори бонкӣ – №12 (281) – 2018; Бюллетени о мори бонкӣ – №12 (293) – 2019; Бюллетени о мори бонкӣ – №12 (305) – 2020; Бюллетени о мори бонкӣ – №12 (316) – 2021; Бюллетени о мори бонкӣ – №12 (329) – 2022; Бюллетени о мори бонкӣ – №12 (341) – 2023. [Манбаи электронӣ]. – URL: https://nbt.tj/tj/statistics/statistical_bulletin.php (санаи дастрасӣ: 15.03.2024).

4. Концепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2019, № 642 тасдиқ шудааст) – 33 с.
5. Кох, Ю.В. Малышев, Е.А. Микрофинансирование как новый инструмент на рынке финансовых услуг [Текст] / Ю.В. Кох, Е.А. Малышев // Вестник ЗГУ.- 2012. - № 8 (87). - С. 101-105.
6. Лелар, М. Развитие неформальных финансов и его влияние на финансовые системы [Текст] / М. Лелар // Проблемы экономики, Париж. 2003. С. 10-17.
7. Мхитарян, А. Анализ развития микрофинансовых организаций и выявление их социально-экономической значимости [Текст] / А. Мхитарян // Европейский университет. наук, 2021. – С.83-95.
8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». шаҳри Душанбе, 23.12.2022 - [Манбаи электронӣ]. – URL: <https://president.tj/event/missives/27245> (санаи дастрасӣ: 03.12.2024).
9. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2016, №636 тасдиқ шудааст) – 89 с.
10. Султонов, З.С. Қарзи хурд: моҳият ва зарурият [Матн] / З.С. Султонов, Ш.И. Исмоилова // Цифровизация бухгалтерии или верность традициям, или стремление к инновациям – Душанбе, 2023 - С. 165-169;
11. Тағоев, Ҷ.Ҳ. Асосҳои микромолиякунонӣ [Матн]: (Воситаи таълимӣ) – Душанбе: «Ирфон», 2006 – 144 с.
12. Ҳикматов, У.С., Иброҳимов И.Р. / Микрофинансирование [Текст]: (теория, методология перспективы развития) – Душанбе: «Ирфон», 2016 год - 222 с.
13. Ҳисоботҳои аудитории ҶСП ТАҚХ «Имон Интернешнл» барои солҳои 2016-2023 - [Манбаи электронӣ]: - Речаи дастрасӣ: <https://imon.tj/reports/isoboti-auditor?> - Санаи дастрасӣ: 30.10.2024.
14. Шамрай, А.А. Соболев, Д.В. Проблемы правового регулирования, имеющие ключевое значение для развития сектора микропредпринимательства и малого бизнеса [Текст] / А.А. Шамрай, Д.В. Соболев // Национ. институт сист. исслед. проблем пред. и Российский Микрофинансовый Центр / М., 2007 год– 123 с.
15. Шарҳи монетарӣ • январ-декабри 2023 [Захираи электронӣ]. – URL: <https://nbt.tj/upload/iblock/9b3/> (санаи дастрасӣ: 25.03.2025).
16. Meagher, Patrick, Microfinance Regulation in Developing Countries: A Comparative Review of Current Practice, 2002. 7 p.
17. Sber Bank Privacy [Electronic resource]. – URL: <http://www.sberbank.ru/privacy> (date of access: 20.03.2024).

**СПИСОК НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ
ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ
Статьи в рецензируемых журналах:**

[1-А] Буриев Ш.М. Асосҳои назариявии хизматрасониҳои бонкӣ, маблағгузориҳои хурд ва нақши онҳо дар иқтисодиёт / Ш.М. Буриев, К.Ф. Сайфуров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Баҳши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ/ Душанбе – 2022 - №8 – С. 173–184, ISSN 2413-5151;

[2-А] Буриев Ш.М. Дистанционные банковские услуги как механизм развития банковского сектора Таджикистана / Ш.М. Буриев, К.Ф. Сайфуров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон/ Баҳши илмҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ / Душанбе – 2023 - №7 - С. 17–23, ISSN 2413-5151;

[3-А] Буриев Ш.М. Истифодаи таҷрибаи ҷаҳонии табaddулотӣ рақамӣ дар ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд / Ш.М. Буриев // «Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон» / Душанбе – 4-1(49)-2023 - саҳ. 18–25, ISSN 2308-054X;

[4-А] Буриев Ш.М. Таҳлили таҷрибаи низоми маблағгузориҳои хурди Федератсияи Русия ва ИМА дар шароити муосир / Ш.М. Буриев // Паёми “Молия ва иқтисод” – и Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон – Душанбе – 2023 - №4 (1) - С. 319–330, ISSN 2663-0389;

[5-А] Буриев Ш.М. Масъалаҳои мукамалгардонӣ ва гуруҳбандии хизматрасониҳои бонкӣ дар ташкилотҳои маблағгузориҳои хурд / Ш.М. Буриев // Аҳбори Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон / Баҳши илмҳои иқтисодӣ / Душанбе – 2023 - №3 (272) – С. 44-49, ISSN 2791-2639.

В других изданиях:

[6-А] Буриев Ш.М. Гуруҳбандии хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои қарзӣ / Ш.М. Буриев, К.Ф. Сайфуров // Конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Механизмҳои таъмини устувории молиявии ташкилотҳои қарзӣ дар шароити саноатикунонӣ ва иқтисодиёти рақамӣ», Душанбе, 10-уми февралӣ соли 2023 - С. 83–89, ISBN 978-99985-36-54-8;

[7-А] Буриев Ш.М. Намудҳои таблиғот дар ташкилотҳои қарзӣ / Ш.М. Буриев, С.С. Саъдуллозода // Конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Механизмҳои таъмини устувории молиявии ташкилотҳои қарзӣ дар шароити саноатикунонӣ ва иқтисодиёти рақамӣ» (10-уми февралӣ соли 2023) - С. 407-411, ISBN 978-99985-36-54-8;

[8-А] Буриев Ш.М. Оценка рынка банковских услуг в странах мира / Ш.М. Буриев, К.Ф. Сайфуров // Конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Саноатикунонии босуръат ва масоили амалигардонии он дар Тоҷикистон», Душанбе, 17.02.2023 - С. 379-385, ISBN 978-99985-36-56-2;

[9-А] Буриев Ш.М. Таъсири низоми бонкӣ ба ҳолати рушди иқтисоди кишвар / Ш.М. Буриев, Ғ.Ҳ. Ғаюров, Ф.С. Обидов // Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Рушди низоми бонкӣ ва рақамикунонии баҳши молиявӣ», Кӯлоб, 19-20.12.2023 – С. 162–167, ISBN 978-99975-0-843-0;

[10-A] Буриев Ш.М. Мушкилиҳои ҷойдошта дар бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ш.М. Буриев, Ғ.Ҳ. Ғаюров // Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Рушди низоми бонкӣ ва рақамикунонии бахши молиявӣ», Кӯлоб, 19-20.12.2023 – С.180–183, ISBN 978-99975-0-843-0;

[11-A] Буриев Ш.М. Қарзҳои ипотекаӣ: таърихи пайдоиш ва ҳолати муосири он / Ш.М. Буриев, К.Ф. Сайфуров // Маҷлаи конфронси I илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами рушди баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил, аудит, андозбандӣ, назорати давлатии молиявӣ: таҳдидҳои муосир ва самтҳои рушд», Душанбе, 19-20.01.2024 – С.444-448, ISBN: 978-99985-46-16-5;

[12-A] Буриев Ш.М. Изучение факторов, влияющих на развитие рынка банковских услуг / Ш.М. Буриев // Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣю амалӣ дар мавзӯи «Финансово-кредитное регулирование развития инновационного предпринимательства в Таджикистане», Душанбе, 10.05.2022 – С. 66-69;

[13-A] Буриев Ш.М. Оид ба баландбардории сифати хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ш.М. Буриев, Ф.О. Худоева // Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣю амалӣ дар мавзӯи «Механизмҳои молиявӣю қарзии татбиқи ҳадафҳои стратегии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон», Душанбе, 18.02.2022 – С. 49-56;

[14-A] Буриев Ш.М. Танзим ва назорати фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд: таҷрибаи ватанӣ ва хориҷӣ / Ш.М. Буриев // Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣю амалӣ дар мавзӯи «Муаммоҳои низоми андозбандӣ дар шароити муосир», Душанбе, 25.11.2022 – С. 307–311;

[15-A] Буриев Ш.М. Мукамалгардонии идоранамоии низоми хавфҳои бонкӣ дар шароити иқтисодӣ рақамӣ / Ш.М. Буриев, Ф.С. Обидов // Механизми идоракунии молияи давлатӣ дар раванди рушди босуботи инноватсиониву индустриалии Ҷумҳурии Тоҷикистон (маҷмуаи мақолаҳои илмӣ) – Душанбе, 2024-С.245-252;

[16-A] Буриев Ш.М. Рушди хизматрасониҳои фосилавии бонкӣ ва аҳамияти он дар пешрафти муносибатҳои қарзӣ / Ш.М. Буриев // Семинари илмӣю ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «масоили назариявӣю амалии пардохтҳои гумрукӣ дар раванди ғанигардонии даромадҳои бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» бахшида ба 75-солагии дотсент Ҳикматов Сафаралӣ Ҳикматович (Душанбе, 15 -уми январи соли 2024) - С.46-53.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Буриев Шохин Муддинович дар мавзуи: «Мукамалгардони хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд дар шароити муосир» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D050900–Молия (6D050901-Молия, муомилоти пулӣ ва қарз), пешниҳод шудааст

Калидвожаҳо: хизматрасониҳои бонкӣ, маблағгузори хурд, ташкилотҳои маблағгузори хурд (ТМХ), хусусиятҳо ва принципҳои пешниҳоди хизматрасониҳои бонкии ТМХ, бозори хизматрасониҳои бонкии ТМХ, асосҳои институтсионалии бозори хизматрасониҳои бонкии ТМХ, рақамикунонии фаъолияти ТМХ, муаммоҳои бозори хизматрасониҳои бонкии ТМХ, сифати хизматрасониҳои бонкӣ ва ғайраҳо.

Ҳадафи асосии таҳқиқоти десертатсионӣ аз таҳқиқи асосҳои назариявӣ-амалии тақмили фаъолияти ТМХ ва дар доираи он пешниҳод намудани механизми тақвияти фаъолияти ТМХ дар иқтисодиёт иборат мебошад. Дар самти расидан ба ҳадафи рисолаи диссертатсионӣ, як қатор усулҳои мушаххас, аз қабилӣ: усулҳои диалектика, абстрактивӣ-мантиқӣ, омори таҳлилӣ, математикии иқтисодӣ, муқоисавӣ, таҳлилӣ-омилӣ, демографӣ, монографӣ, моделсозӣ ва ғайраҳо, истифода карда шуд.

Дар шароити муосир, ташаккулёбии бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва густаришҳои фаъолияти ташкилотҳои маблағгузори хурд дар он, яке аз масоилҳои муҳим ва мубрам доништа мешавад. Зеро, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳоло дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ, ташкилотҳои маблағгузори хурд дар баробари бонкҳо рақобатпазириро таъмин карда наметавонанд. Сабаби асосии онро ин чой доштани баъзе муаммоҳо дар механизми пешниҳоди хизматрасониҳои бонкии ташкилотҳои маблағгузори хурд ташкил медиҳад. Ин муаммоҳо бояд давра ба давра ҳалли худро ёфта, дар натиҷа онҳо барои ба таври фаҳмо ва самаранок ба роҳ мондани механизми пешниҳоди хизматрасониҳои бонкӣ мусоидат намоянд. Дар рафти гузаронидани таҳқиқот дар доираи мавзӯи рисолаи илмӣ, чунин масъалаҳо, ба монанди: ҷанбаҳои назариявии хизматрасониҳои бонкӣ ва маблағгузори хурд, принципҳо ва хусусиятҳои пешниҳоди хизматрасониҳои бонкӣ дар ТМХ, таҷрибаи ҷаҳонӣ рушди бозори хизматрасониҳои бонкии ТМХ ва истифодаи самтҳои афзалиятноки он дар ҚТ, вазъи муосири бозори хизматрасониҳои бонкии ТМХ ва муаммоҳои дар он чой дошта ва ғайраҳо, мавриди таҳқиқ ва пажӯҳиш қарор дода шудаанд. Зеро масъалаҳои мазкур, то ҳол ба пуррагӣ пажӯҳиш нагардида, омӯзиши пурраи онҳо, имконияти пешниҳоди нағзҳои илмӣ возеҳро, ба миён овард.

Аз ин лиҳоз, мавзӯи интиҳоб намуда мубрам ба ҳисоб рафта, барои инкишофи минбаъдаи бозори хизматрасониҳои бонкии ТМХ, тартиби коркард ва пешниҳоди самаранокӣ онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сатҳи муайянеро хоҳад гузошт.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Буриева Шохина Муддиновича на тему: «Совершенствование банковских услуг микрофинансовых организаций в современных условиях» на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора по специальности 6D050900–Финансы (6D050901–Финансы, денежное обращение и кредит).

Ключевые слова: банковские услуги, микрофинансирование, микрофинансовые организации (МФО), особенности и принципы предоставления банковских услуг МФО, рынок банковских услуг МФО, институциональные основы рынка банковских услуг МФО, цифровизация деятельности МФО, проблемы рынка банковских услуг МФО, качество банковских услуг и др.

Основной целью диссертационного исследования является исследование теоретико-практических основ совершенствования деятельности МФО и в его рамках предложение механизма усиления деятельности МФО в экономике. Для достижения цели диссертационной работы был использован ряд конкретных методов, таких как: методы диалектики, абстрактно–логические, статистико-аналитические, математико-экономические, сравнительные, аналитико-факторные, демографические, монографические, моделирование и другие.

В современных условиях формирование рынка банковских услуг и расширение на нем деятельности микрофинансовых организаций считается одним из важнейших и актуальных вопросов. Так как анализы показывают, что в настоящее время микрофинансовые организации не способны конкурировать с банками на рынке банковских услуг. Основной причиной этого является наличие некоторых проблем в механизме предоставления банковских услуг микрофинансовыми организациями. Эти проблемы должны решаться постепенно, и в итоге они будут способствовать созданию четкого и эффективного механизма предоставления банковских услуг. В ходе проведения исследований в рамках темы диссертационной работы были исследованы и рассмотрены такие вопросы, как: теоретические аспекты банковских услуг и микрофинансирования, принципы и особенности предоставления банковских услуг в МФО, мировой опыт развития рынка банковских услуг МФО и использования его приоритетных направлений в Республике Таджикистан, современное состояние рынка банковских услуг МФО и стоящие перед ним проблемы и др. Поскольку эти вопросы еще не полностью изучены, их полное изучение дало возможность представить четкие научные новизны.

В связи с этим выбранная тема является актуальной и внесет определенный вклад в дальнейшее развитие рынка банковских услуг МФО, порядок их обработки и эффективного предоставления в Республике Таджикистан.

ANNOTATION

for the abstract of Buriev Shohin Muddinovich's dissertation on «Improving the banking services of microfinance organizations in modern conditions» for the degree of doctor of philosophy (PhD), doctor of specialty 6D050900–Finance (6D050901- Finance, money circulation and credit).

Key words: banking services, microfinance, microfinance organizations (MFOs), features and principles of providing banking services to MFOs, MFO banking services market, institutional foundations of the MFO banking services market, digitalization of MFO activities, problems of the MFO banking services market, quality of banking services, etc.

The main objective of the dissertation research is to study the theoretical and practical foundations for improving the activities of microfinance organizations and, within its framework, to propose a mechanism for strengthening the activities of microfinance organizations in the economy. To achieve the goal of the dissertation work, a number of specific methods were used, such as: dialectic methods, abstract-logical, statistical-analytical, mathematical-economic, comparative, analytical-factorial, demographic, monographic, modeling and others.

In modern conditions, the formation of the banking services market and the expansion of microfinance organizations in it is considered one of the most important and urgent issues. Because analyses show that at present, microfinance organizations are not able to compete with banks in the banking services market. The main reason for this is the presence of some problems in the mechanism for providing banking services by microfinance organizations. These problems should be solved gradually, and as a result, they will contribute to the creation of a clear and effective mechanism for providing banking services. In the course of research within the framework of the topic of the dissertation, the following issues were investigated and considered: theoretical aspects of banking services and microfinance, principles and features of providing banking services in MFOs, world experience in developing the MFO banking services market and using its priority areas in the Republic of Tajikistan, the current state of the MFO banking services market and the problems it faces, etc. Since these issues have not yet been fully studied, their complete study made it possible to present clear scientific novelties.

In this regard, the chosen topic is relevant and will make a certain contribution to the further development of the market of banking services of microfinance organizations, the procedure for their processing and effective provision in the Republic of Tajikistan.

Ба чопаш 20.10.2025 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Коғазӣ офсетӣ.
Адади нашр 100 нусха. 1,5 ҷузъи чопӣ.
Дар матбааи ДМТ чоп шудааст.
734025, ш. Душанбе, Буни Ҳисорак

Подписано в печать 20.10.2025.
Формат 60x84 1/16. Бумага офсетная.
Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТНУ.
734025, г. Душанбе, Буни Хисорак